

T.C
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

ROMA DÖNEMİNDE (M.S. 0-313)
İSA VE HİRİSTİYANLARA YAPILAN EZİYETLER

MUHAMMET DUDU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
PROF. DR. MUSTAFA SAMİ BAYBAL

KONYA-2021

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	MUHAMMET DUDU		
	Numarası	18810201067		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI DİNLER TARİHİ BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	ROMA DÖNEMİNDE (M.S. 0-313) İSA VE HİRİSTİYANLARA YAPILAN EZİYETLER			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Muhammet DUDU

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	MUHAMMET DUDU		
	Numarası	18810201067		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI DİNLER TARİHİ BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	PROF. DR. MUSTAFA SAMİ BAYBAL		
Tezin Adı	ROMA DÖNEMİNDE (M.S. 0-313) İSA VE HİRİSTİYANLARA YAPILAN EZİYETLER			

Bu çalışmamızda, Roma Dönemi'nde İsa'ya ve Hıristiyanlara yapılan eziyetler ve bu eziyetlerin Hıristiyanlığa etkileri incelenmiştir.

Hıristiyan kaynaklarına göre İsa, Roma'nın bir eyaleti olan Filistin bölgesinde dünyaya gelmiş, gençliğini ve tebliğ hayatını bu bölgede geçirmiş ve en sonunda da bu bölgede çarmıha gerilmiştir. Ayrıca havariler ve ilk Hıristiyan cemaat bu bölgede ortaya çıkmış ve ilk faaliyetlerini bu bölgede yürütmüştür. Haliyle Filistin bölgesi Hıristiyanlığın doğduğu ve geliştiği bölge durumundadır.

Hıristiyanlık bugünkü haline gelebilmesi için birçok merhalelerden ve sıkıntılardan geçmiştir. Özellikle Hıristiyanlığın oluşumunda ilk üç yüzyıl çok önemli bir yere sahiptir. Hıristiyan kaynaklarına göre İsa, Yahudiler ve Romalılar tarafından çeşitli eziyetlere maruz kalmıştır. İsa'nın dünyadan ayrılmasının ardından M.S. 313'teki Milan Fermanı'na kadar havariler ve ilk Hıristiyan cemaatleri, Roma İmparatorlarının emriyle çeşitli eziyetlere ve işkencelere maruz kalarak şehit edilmişlerdir. Hıristiyanlar, ilk üç yüzyıl bütün bu sıkıntılara göğüs gererek Hıristiyanlığı tüm dünyaya yaymışlardır.

İsa'nın ve ilk dönem Hıristiyan cemaatlerin maruz kaldığı bu eziyetler, Hıristiyan doktrinin, sakramentlerinin ve ibadetlerinin oluşmasında etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İsa, Hıristiyanlık, Romalılar, Yahudiler, Milan Fermanı, eziyet

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	MUHAMMET DUDU		
	Student Number	18810201067		
	Department	DEPARTMENT OF PHILOSOPHY AND RELIGIOUS SCIENCES HISTORY OF RELIGIONS		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	☒	
		Doctoral Degree (Ph.D.)	☐	
	Supervisor	PROF. DR. MUSTAFA SAMİ BAYBAL		
Title of the Thesis/Dissertation	PERSECUTIONS OF JESUS AND CHRISTIANS ORGANISED IN THE ROMAN PERIOD (A.D. 0-313)			

In this study, the persecutions inflicted on Jesus and Christians during the Roman Period and the effects of these persecutions on the Christianity religion were examined.

According to Christian sources, Jesus was born in Palestine, a province of Rome, spent his youth and preaching life in this region and was eventually crucified in this region. In addition, the apostles and the first Christian congregation emerged in this region and carried out their first activities in this region. Consequently, the Palestine region is the region where Christianity was born and developed.

Christianity has gone through many stages and difficulties in order to become what it is today. Especially in the formation of the Christianity, the first three hundred years have a very important place. According to Christian sources, Jesus was subjected to various persecution by the Jews and Romans. After the departure of Jesus from the world, until the Edict of Milan in 313 AD, the apostles and the first Christian communities were martyred by being subjected to various persecution and torture by the orders of the Roman Emperors. Christians endured all these difficulties in the first three hundred years and spread the Christianity all over the world.

These persecutions that Jesus and the early Christian congregations communities were subjected to were effective in the formation of Christian doctrine, sacraments and worship.

Keywords: Jesus, Christianity, Romans, Jews, Edict of Milan, persecution.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR.....	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ.....	1
I. ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİ.....	1
I.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	1
I.2. Araştırmanın Önemi ve Sınırları.....	1
I.3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	3
II. ROMA TARİHİ VE ROMA’NİN DİNÎ DURUMU.....	5
II.1. Hıristiyanlık Öncesi Roma Tarihi.....	5
II.1.1. Krallık Dönemi (M.Ö 753-M.Ö. 509).....	5
II.1.2. Cumhuriyet Dönemi (M.Ö. 509-M.Ö. 27).....	8
II.1.3. İmparatorluk Dönemi (M.Ö. 27-M.S. 476).....	11
II.2. Hıristiyanlık Öncesi Roma’nın Dinî Durumu.....	16
II.2.1. Roma Dini	16
III. FİLİSTİN’İN COĞRAFÎ, SİYASÎ VE DİNÎ DURUMU	22
III.1. Hıristiyanlık Öncesi Filistin’in Durumu.....	22
III.1.1. Coğrafi Durum.....	23
III.1.2. Siyasî Durum	24
III.1.3. Dinî Durum	26
III.1.3.1. Dini İnançlar ve Uygulamalar	27
III.1.3.2. Yahudilik ve Yahudi Mezhepleri	28
III.1.3.2.1. Hasidiler	29
III.1.3.2.2. Zelotlar	29
III.1.3.2.3. Sadukiler	30
III.1.3.2.4. Esseniler	32
III.1.3.2.5. Ferisiler.....	33
BİRİNCİ BÖLÜM	35
1. İSA’YA YAPILAN EZİYETLER	35

1.1. Eziyet Kelimesinin Tanımı.....	35
1.2. İsa Kelimesinin Tanımı	37
1.3. İsa'nın Hayatı	38
1.4. İsa'ya Yapılan Eziyetler	43
1.5. İsa'ya Yapılan Eziyetlerin Hıristiyanlığa Etkileri	62
İKİNCİ BÖLÜM.....	68
2. HİRİSTİYANLARA YAPILAN EZİYETLER.....	68
2.1. Hıristiyanlık Kelimesinin Tanımı.....	68
2.2. Hıristiyanlığın Kısa Tarihi.....	71
2.3. Havari Kelimesinin Tanımı	84
2.4. Havarilere Yapılan Eziyetler	86
2.4.1. Simun Petrus	87
2.4.2. Andreas	89
2.4.3. Zebedi Oğlu Yakup.....	90
2.4.4. Zebedi Oğlu Yuhanna	91
2.4.5. Filipus	92
2.4.6. Bartalamaeus (Bartalmay)	93
2.4.7. Tomas (Thomas)	93
2.4.8. Matta	94
2.4.9. Alfay'ın (Alfeos) Oğlu Yakup	95
2.4.10. Alfay'ın Oğlu Taday (Taddeos).....	95
2.4.11. Yurtsever Simun	96
2.4.12. Yahuda İşkariyot.....	97
2.4.13. Mattiya (Mattias)	98
2.4.14. İsa'nın Kardeşi Yakup	99
2.4.15. Pavlus (Saul)	101
2.4.16. Barnaba (Barnabas).....	106
2.5. Havariler Dışındaki Hıristiyanlara Yapılan Eziyetler	109
2.6. Hıristiyanlara Yapılan Eziyetlerin Hıristiyanlığa Etkileri	130
SONUÇ.....	134
KAYNAKÇA.....	137
EKLER.....	145

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.md.	: Adı geçen madde
b.	: Bölüm
bk.	: Bakanız
c.	: Cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
km²	: Kilometrekare
M.Ö.	: Milâttan önce
M.S.	: Milâttan sonra
md.	: Madde
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
ss.	: Sayfa aralığı/ Sayfa sayıları
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	: Tercüme eden
trs.	: Tarihsiz
vd.	: Ve diğerleri/ Ve devamı
y.	: Yıl
Yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

Hıristiyanlık, mensuplarının sayısı bakımından dünyanın en büyük dini olarak bütün coğrafyalarda mensupları bulunan bir dindir. Ayrıca hem teolojik yapısı hem de toplumlar üzerindeki etkisiyle iki bin yıllık bir geçmişe sahip olması son derece önemlidir. Günümüzde evrensel dinlerden biri olan Hıristiyanlığı daha iyi anlamak için onun ilk dönemleri hakkında bilgi sahibi olmak gereklidir. Çünkü Hıristiyanlık; Doğu Gizemciliği'nin, Yahudi Mesihçiliği'nin, Yunan Düşüncesi'nin ve Roma Evrenselciliği'nin birleştiği bir yerde ortaya çıkmıştır. Bu sebeple de Hıristiyanlık, eski medeniyetlerin tesiri altında kalarak onlardan etkilenmiştir.

Ayrıca Hıristiyanlık bugünkü haline gelebilmesi için birçok merhalelerden ve sıkıntılardan geçmiştir. Özellikle Hıristiyanlığın oluşumunda ilk üç yüzyıl çok önemli bir yere sahiptir. Hıristiyan kaynaklarına göre İsa, Yahudiler ve Romalılar tarafından çeşitli sözlü ve fiilî eziyetlere maruz kalmış, daha sonra da İsa'nın dünyadan ayrılmasının ardından M.S. 313'teki Milan Fermanı'na kadar ilk Hıristiyan cemaatleri çeşitli eziyetlere ve işkencelere maruz kalarak şehit edilmişlerdir. Hıristiyanlar, ilk üç yüzyıl bütün bu sıkıntılara göğüs gererek Hıristiyanlığı tüm dünyaya yaymışlardır.

“Roma Dönemi'nde (M.S. 0-313) İsa ve Hıristiyanlara Yapılan Eziyetler” isimli çalışmamız hakkında kaynak taraması yaparken Konya'da bulunan Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Selçuk Üniversitesi kütüphanelerinden yararlandık. Araştırmamızda en başta Hıristiyanlığın kutsal kitabı Yeni Ahit'i kaynak olarak kullandıktan sonra Roma Tarihi, Kilise Tarihi ve Hıristiyanlık Tarihi ve Dini ile ilgili Türkçe, tercüme ve yabancı eserleri kaynak olarak kullandık. Ayrıca araştırmamızı milattan sonra 0-313 yılları arasını kapsayacak şekilde inceledik.

Araştırmamız ile ilgili doğrudan ilişkili bir araştırma konusu bulunmamakla birlikte Roma Tarihi ve Kilise Tarihi kitaplarında genel olarak ayrıntıya girilmeden değinilmiştir. Ayrıca Hıristiyanlık ile ilgili çeşitli kitaplarda da parça parça bahsedilmiştir. Bütün bu sebepler bizi konunun araştırılmasına sevk etmiştir. Bu sebeple de konuyla ilgili farklı kaynaklarda dağınık olan bilgiler bir araya getirilmiştir.

Araştırmamızın giriş bölümünde Roma Tarihi ve Roma'nın dinî durumu hakkında genel bir bilgi verdikten sonra Roma'nın bir eyaleti olan Filistin'in coğrafi, siyasî ve dinî durumunu açıkladık. Birinci bölümde ise İsa hakkında bilgiler verdikten sonra, onun doğumundan, peygamberlik görevine başlamasına ve oradan da çarmıha gerilişine kadar maruz kaldığı sözlü ve fiilî eziyetleri anlattık. Ardından da İsa'ya yapılan eziyetlerin Hıristiyanlığa etkilerden bahsettik. İkinci bölümde ise Hıristiyanlık ve Hıristiyanlık tarihi hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra, İsa'ya ilk inanan kişilerden başlayarak M.S. 313 yılına kadar olan dönemde Hıristiyanlara yapılan eziyet ve işkencelerden bahsettik. En sonunda da Hıristiyanlara yapılan eziyetlerin tarihî süreç içerisinde Hıristiyanlığa etkilerini anlattık. Sonuç bölümünde ise konunun genel bir değerlendirmesini yaptık.

Tez konusunda ve kaynaklar hakkında bana yol gösteren, tez yazımında sürekli destek veren danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Sami Baybal'a teşekkürlerimi sunarım.

Muhammet DUDU

Konya-2021

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİ

I.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Araştırmamızın konusu, Roma Dönemi'nde (M.S. 0-313) İsa ve Hıristiyanlara yapılan eziyetlerdir. Hemen her dinde olduğu gibi Hıristiyanlıkta da, dini getiren peygambere (din kurucusu) ve ona ilk inanan kişilere çeşitli eziyetler ve işkenceler yapılmıştır. Araştırmamıza, Roma Tarihi ve Roma'nın dinî durumu hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra, Filistin'in coğrafi, siyasî ve dinî durumunu anlatarak başladık. Daha sonra İsa ve Hıristiyanlara yapılan eziyetleri ve bu eziyetlerin tarihî süreç içerisinde Hıristiyanlığa etkilerini konu edindik.

Araştırma konusunu seçmemizin amacı, Hıristiyan kaynaklarına göre İsa ve ilk dönem Hıristiyan cemaate yapılmış olan eziyetleri ve zulümleri incelemektir. Bu sayede Hıristiyanlığın doğuşundan yayılışına kadar hangi zorluklarla karşılaştıklarını öğrenmiş olmaktır. Bunun yanında İsa'ya ve Hıristiyanlara yapılan eziyetlerin tarihî süreç içerisinde Hıristiyanlığa ne gibi etkileri olduğunu öğrenmektir. Diğer bir önemli nokta ise, Hıristiyanlığın oluşumunda ilk dönem Hıristiyanların etkisinin büyük olmasıdır. Bu amaçla Hıristiyanların ilk dönemdeki karşılaştığı sıkıntılar hakkında bilgi sahibi olunursa Hıristiyanlığı daha iyi anlayacağımız kanaatindeyim. Ayrıca bu konunun daha önce teferruatlı bir şekilde müstakilen incelenmemiş olması da konunun araştırılması hususunda bizleri teşvik etmiştir.

I.2. Araştırmanın Önemi ve Sınırları

Konunun önemi; İsa ve ona inananlara ilk dönemlerde yapılan eziyetleri öğrenerek bu konu hakkında bilgi sahibi olmak, Hıristiyanlığın hangi süreçlerden geçerek bir din haline geldiğini öğrenmek ve bu süreçte Hıristiyan halkın çekmiş olduğu eziyetleri anlatmaktır. Bu araştırma Hıristiyanlık ve İsa ile ilgili çeşitli sorunların anlaşılmasına yardımcı olacaktır. İsa'ya kimler tarafından eziyet edildiği, Hıristiyanlara kimlerin zulüm ettiği, bu zulümler sonucu oluşturulan çeşitli doktrinler

gibi çeşitli birçok soruya cevap arandığından, bu cevaplar hem Hıristiyanlık İlâhiyatı açısından hem de Dinler Tarihi açısından önemlidir.

Araştırmamızın, İsa ve ona inananların ilk dönemlerde çekmiş olduğu eziyetleri öğrenmemiz açısından önemli olduğunu söylemiştik. Ayrıca bu eziyetlerin tarihî süreç içerisinde Hıristiyanlığa ne gibi etkileri olduğunu bilmemiz için de önem arz etmektedir. Bununla birlikte bu konu Hıristiyanlığın yayılışı ve misyon hareketleri hakkında da çeşitli bilgi sahibi olmamız açısından da gereklidir. Bu araştırmada hem Dinler Tarihi açısından hem de Tarih ilmi açısından Hıristiyanlık hakkında çeşitli bilgilere yer verilmiştir. Bu nedenle bu konu Din Bilimleri ve Sosyal Bilimler açısından araştırmaya değerdir.

Hıristiyan kaynaklarına göre Roma İmparatorluğu'nun baskı ve zulüm uyguladığı dönemlerde iman uğruna ölen Hıristiyanlara, daha sonraki dönemlerde şehit unvanı verilmiş ve büyük saygı gösterilmiştir. Bu sebeple de araştırma konumuzun içinde geçen, Romalılar ve Yahudiler tarafından öldürülen Hıristiyanlar şehit olarak kabul edilmektedir. Cümlenin insicamını bozmamak için bazen öldürülmüş ve bazen de şehit edilmiş kelimeleri kullanılmıştır.

Araştırma konusu, milâttan sonra 0-313 yılları arasını kapsamaktadır. İsa'ya yapılan eziyetler, onun doğumu itibariyle başlamış ve çarmıh hadisesine kadar devam etmiştir. Ayrıca M.S. 313'deki Milan Fermanı'na kadar Hıristiyan halka eziyetler ve çeşitli işkenceler yapılmıştır. Milan Fermanı'ndan sonra Hıristiyanlara din ve ibadet özgürlüğü tanınmış ve Hıristiyanlara yapılan zulümler durdurulmuştur. Konumuzun ana teması İsa'ya ve ilk dönem Hıristiyanlarına yapılan eziyetler olduğu için diğer bilgiler genel bir şekilde anlatılmıştır. Bu sebeple de Roma Tarihi, Filistin'in coğrafi, siyasi ve dinî durumu, İsa'nın hayatı ve Hıristiyanlık hakkında kısa ve genel bilgiler verilmiştir. Bu sebeple de konumuz dışında kalan diğer konulara fazla yer verilmeden kısaca değinilmiştir. Ayrıca araştırma konusunun geniş bir zamanı içine alması ve Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanması sebebiyle sınırlandırmaya gerek duyulmuştur. Sonuç olarak Roma İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde milâdî yılın başından M.S. 313 yılındaki Milan Fermanı'na kadar olan zaman dilimi ele alınmıştır.

I.3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Araştırma konusu hakkında literatür taraması yapılarak kaynaklar tespit edilmiştir. Taranan literatürler arasında uygun konu başlıklarına göre fişleme yöntemi izlenerek yazılmaya hazır bir duruma getirilmiştir. Elde edilen bilgilerin doğruluğundan emin olabilmek maksadıyla birden fazla kaynakla bahsi geçen konunun doğruluğu onaylanmıştır. Genel olarak kaynaklar; tarihî veriler taranarak ve kutsal kitaplardaki bilgiler araştırılarak elde edilmiştir. Yöntem olarak genellikle, veri tarama ve araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bunun yanında konu Hıristiyanlık ile ilgili olduğu için Yeni Ahit'ten ve Hıristiyanlık ile ilgili çeşitli kitaplardan faydalanılmıştır.

Ayrıca konuyu bir Dinler Tarihçisi bakış açısıyla ele aldığımız için kaynaklarda geçen bilgileri olduğu gibi yorum yapmadan objektif bir şekilde vermeye çalıştık.

Araştırma konusunda veriler toplanırken, Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Selçuk Üniversitesi Kütüphanesi, İslam Araştırmaları Merkezi, Ulusal Tez Merkezi, çeşitli tarihî ve dinî kitaplardan faydalanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bilgileri, temel analiz ve derinlemesine analiz yöntemleriyle bazen olduğu gibi bazen de derilmemesine inceleme ve araştırma yapılarak anlatılmıştır.

Araştırmamızın ana kaynağını Hıristiyanların kutsal kitabı olan Yeni Ahit oluşturmuştur. Daha sonra ise Roma Tarihi ve Kilise Tarihi ile ilgili çeşitli kaynaklardan yararlanılmıştır. Ardından ise Hıristiyanlık ve Dinler Tarihi ile ilgili birçok kitap, tez ve internet sitelerinden faydalanılmıştır. Ayrıca konumuz ile ilgili yabancı dilden yapılan çeviri kaynaklarından da bilgiler alınmıştır. Bunların yanında az da olsa yabancı dildeki eserler ve siteler kaynak olarak kullanılmıştır.

Roma Tarihi ile ilgili olarak Eutropius'un "Kısa Roma Tarihi" ve Oğuz Tekin'in "Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş" kitapları başta olmak üzere birçok eser kaynak olarak kullanılmıştır. Kilise Tarihi ve Hıristiyanlık Tarihi ile ilgili olarak ise en başta Eusebius'un "Kilise Tarihi" ve Sibel Sel, Levent Kınran'ın tercüme ettiği meşhur "Hıristiyanlık Tarihi" kitaplarından istifade edilmiştir.

Dinler Tarihi ile ilgili olarak ise başta Ekrem Sarıkçioğlu'nun "Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi" ve Günay Tümer-Abdurrahman Küçük'ün "Dinler Tarihi" kitaplarından faydalanılmıştır. Hıristiyanlık ile ilgili olarak "Yeni Ahit" başta olmak üzere, Mehmet Aydın'ın "Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık", Şinasi Gündüz'ün "Hıristiyanlık" ve Ali Erbaş'ın "Hıristiyanlık" kitapları çalışmamızda başvurduğumuz kaynaklardan bazılarıdır.

Ayrıca yabancı dildeki eserler olarak başta Robertson'un "The Pharisees and Jesus, The Stone Lectures for 1915-1916" ve Charles Freeman'ın "A New History of Early Christianity" eserlerinden yararlanılmıştır. Renan'ın "İsa'nın Hayatı" ve "Havariler" kitapları, Linda Woodhead'un "Hıristiyanlık" ve Hans Joachim Schoeps'in "İlk Hıristiyanlar" kitabı tezimizde kullandığımız tercüme eserlerden bir kısmını oluşturmaktadır.

II. ROMA TARİHİ VE ROMA'NIN DİNİ DURUMU

II.1. Hıristiyanlık Öncesi Roma Tarihi

İsa'yı ve Hıristiyanlığı doğru bir şekilde anlayabilmemiz için İsa ve ilk Hıristiyan cemaatin ortaya çıktığı Filistin bölgesinin bağlı olduğu Roma'nın tarihini iyi bir şekilde bilmemiz gerektiği kanaatindeyim. Bu bölümde Roma Tarihi'ni üç ana başlık altında ele alacağız. Bunu yaparken de Roma'nın kuruluşundan Milan Fermanı'na, oradan da Roma İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar geçen süre içerisinde Roma Tarihi'ni ana hatlarıyla inceleyeceğiz. Roma Tarihi, genel olarak üç döneme ayrılır: I) Krallık, II) Cumhuriyet ve III) İmparatorluk devirleri.

II.1.1. Krallık Dönemi (M.Ö 753-M.Ö. 509)

Roma'nın kuruluşu birçok efsanevî hikâyelere göre anlatılmıştır. Anlatılan bu efsanelere göre Roma, M.Ö. 753 tarihinde Truva (Troia) Prensi Aeneas'ın torunları olan Romulus ve Romus adında ikiz kardeşler tarafından kurulmuştur. Efsaneye göre bu ikizlerin yarı Tanrı olduğu söylenir. Bu da Roma'nın Tanrı'nın seçtiği bir İmparatorluk olduğu mitini doğurmuştur. Daha sonra kurulan bu şehrin ilk kralının kardeşlerden kim olacağı hakkındaki anlaşmazlıktan sonra Romulus kardeşini öldürür ve ilk kral olur. Ardından da şehre kendi adını verdiği anlatılır.¹

Ancak Roma, efsanevî şekilde birkaç günde kurulmuş bir devlet değildir. Roma'nın kuruluşu ile ilgili geçmişten günümüze kadar anlatılan bilgiler, bir olayın basitleştirilmiş ve şematize edilmiş bir ifadesidir. Tarihi hakikat ve doğru olan ise, Roma'nın ilk olarak Palatinus tepesi üzerine kurulmuş olduğudur.²

Roma efsanelerine göre, Roma M.Ö. 753'te kurulmuştur. Ancak bu tarih tamamıyla mitolojik bir tarihtir. Roma'nın bu tarihte kurulduğuna dair kesin bir bilgi yoktur. Fakat M.Ö. 1. yüzyılda yaşamış ünlü Romalı yazarlardan Varro, yıllık seçilen konsül listelerini baz alarak Roma'nın kuruluş tarihini M.Ö. 753 olarak belirlemiştir. Onun döneminden sonra bu tarih, Roma'nın geleneksel kuruluş tarihi olarak kabul

¹ Eutropius, *Kısa Roma Tarihi*, trc. Çiğdem Menzilioğlu, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2017, s. 30; Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 192.

² Halil Demircioğlu, *Roma Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 40.

edilmiştir. Fakat gerçekte bu tarih tartışmaya ve yoruma açık olup gerçeği tamamen yansıtmamaktadır.³

Tarih boyunca çeşitli tartışmalara ve görüşlere sebep olan Roma'nın kökeni sorunu, günümüzde bile hâlen kesin bir şekilde çözüme kavuşturulmuş değildir. Ancak arkeolojik ve etnolojik çalışmalar neticesinde Roma kentinin M.Ö. 7. yüzyılda Palatium (Palatinus) tepesi üzerinde kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgiler bize tepe üzerine küçük bir kent kurulduğunu göstermektedir.⁴

Roma'nın kuruluşu ile ilgili yapılan arkeolojik çalışmalar ve yazılı tarihî kaynaklara göre kuruluşun Etrüsklere* dayandığı tespit edilmiştir. Aslında Roma M.Ö. 753 yılında kurulmuş, fakat kuruluşundan kısa bir süre sonra Etrüskler tarafından işgal edilmiştir. Bu yüzden Roma'nın kuruluşu Etrüsklere dayandırılmıştır. Araştırmalar neticesinde Etrüskler M.Ö. 7. yüzyılda Roma şehrinin kuzey sınırlarında yaşamışlardır. Etrüskler, Latin Ovası'na giden Tiber Nehri'ni ele geçirmek istemişlerdir. Aynı zamanda Romalıların Tiber Nehri üzerindeki tuz ticareti, Etrüskler için iktisadi ve ekonomik açıdan da çok önemlidir. Bu sebeplerle Etrüskler bu bölgedeki iktisadî ve siyasî gücü ele geçirmek amacıyla Roma'yı ele geçirmiştir. Birçok Latin yerleşimini kendi topraklarına katmıştır. Etrüskler hâkimiyetine geçtikten sonra Roma, âdetâ köyden kentte dönüştürülmüştür. Roma kentinin her tarafında imar çalışmaları yapılarak kentin etrafı surlarla çevrilmiş, binalar, köprüler ve tapınaklar yapılmıştır. Roma'da krallık döneminde dört Latin ve üç Etrüsk kralı başa geçmiştir. Bu krallar Roma tarihinde önemli faaliyetler yaparak ülkenin gelişmesine katkı sağlamıştır.⁵

³ Tekin, *a.g.e.*, ss. 191-192.

⁴ Mehmet Ali Ağaoğulları- Levent Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, ss. 15-16; Eutropius, *a.g.e.*, s. 30.

* Etrüskler: Yunanca Tyrhenion/ Tyrsenoi, Latince Tusci / Etrusci, Mısır yazıtlarında Tursha, kendi dillerinde ise Resenna/ Rasna adlarıyla anılan Etrüskler, M.Ö. 8. yüzyılda İtalya yarımadasında oluşan kültürü oluşturan topluluktur. Yoğunlukla Arno ile Tiber nehirleri arasında yani bugünkü Toskana-Kuzey Latium- Batı Umbria civarındaki bölgede yaşamışlar ve M.Ö. 1. yüzyıla kadar varlıklarını koruyabilmişlerdir. Bazı araştırmacılar Etrüsklerin buraya deniz yoluyla doğudan veya Alp Dağları'nı aşarak kuzeyden geldikleri söylemiş, bazıları ise onların bu bölgenin yerlisi olduklarını ileri sürmüştür (bk. Murat Katar, *Hristiyanlığa Kadar Roma'da Din*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2017, s. 20).

⁵ Tekin, *a.g.e.*, ss. 190-191.

Roma, kuruluşundan M.Ö. 509 yılına kadar krallık dönemi yaşamıştır. Bu süre boyunca da Romulus'tan başlayarak başa geçen ilk beş kral seçimle göreve gelirken son iki kral ise yasal olmayan yollarla göreve gelmiştir. Son iki kral, bütün gücü kendilerinde toplamış ve kendi çıkarlarına göre ülkeyi yönetmişlerdir. Krallık sisteminin yozlaşarak tiranlığa dönüşmesi soyluları ayaklandırmıştır. Son kral Tarquinius Superbus tahttan indirilerek M.Ö. 509'da cumhuriyet kurulmuştur.⁶

I. Kral Romulus: Kendi adından hareketle Roma adını verdiği kenti kurduktan sonra kentin gelişmesi için birçok faaliyet gerçekleştirmiştir. Kentin nüfusunu arttırmak için sınır komşularının çoğunu kente katmış, yaşlılardan oluşan yüz kişilik Roma senatosunu kurmuş ve birçok toprağı ele geçirerek topraklarını büyütmüştür.

II. Kral Numa Pompilius: Romalılar için yasa ve töreler oluşturmuş ve yılı on aya bölmüştür. Ayrıca Roma'da birçok kutsal tapınak ve alanlar inşa ettirmiştir.

III. Kral Tullus Hostilius: Savaşları tekrardan canlandırmıştır. Birçok savaşa katılarak galip gelmiş, kente yeni topraklar ve insanlar katmıştır. Caelius tepesini ele geçirerek kentin sınırlarını genişletmiştir.

IV. Kral Ancus Marcius: Latinlerle savaşarak bazı yerleri ele geçirmiştir. Birçok tepesi ele geçirerek kentin sınırlarını genişletmiştir. Tiber nehri yanına Roma'ya yakın bir kent kurmuştur.

V. Kral Tarquinius Priscus: Roma Senatosunun sayısını iki katına çıkarmıştır. Kente, surlar ve kanalizasyon sistemi inşa etmiştir. Jüpiter Tapınağı'nın temellerini atmış ve günümüze kadar gelen Roma oyunlarını başlatmıştır. Birçok bölgeyi işgal ederek kentin sınırlarını genişletmiştir.

VI. Kral Servius Tullius: Nüfus sayımını ilk kez o gerçekleştirmiştir. Birçok bölgeyi ve toprağı ele geçirerek kente katmıştır. Kentin etrafındaki surların önüne hendek kazdırarak Roma kentinin güvenliğini arttırmıştır.

VII. Kral Tarquinius Superbus: Son kral olan Superbus, birçok kasaba ve kenti işgal ederek ele geçirmiştir. Savaşlar kazanarak kentin sınırlarını genişletmiş, kendi

⁶ Ağaoğulları- Köker, *a.g.e.*, s. 16.

döneminde Jüpiter tapınağını inşa ettirmiştir. Oğlunun namuslu bir kıza tecavüz etmesi sebebiyle saygınlığı azalmış ve tahttan indirilmiştir. Bu olaylar krallığın sonunu getirmiş ve kral yerine iki konsül seçilmiştir. Ülke yönetimi konsüllere bırakılmış, böylece krallık dönemi bitmiş ve cumhuriyet dönemine geçilmiştir.⁷

II.1.2. Cumhuriyet Dönemi (M.Ö. 509-M.Ö. 27)

Bu dönem Roma'nın cumhuriyet sistemi ile yönetildiği dönemdir. M.Ö. 509 yılında krallığın (Monarşinin) kaldırılmasından sonra başlamıştır. Cumhuriyet dönemi beş yüzyıla yakın bir süre devam etmiştir.⁸ Roma, bu beş yüzyıllık süre zarfında sınırları ve topraklarını genişletmiştir. Roma, o kadar çok güçlenmiş ki Akdeniz'in tartışmasız egemeni olmuştur. Tarihçiler, "Roma mucizesi" deyimini, Roma'nın en başta küçük bir kasabadan büyük bir güce ve İmparatorluğa dönüştüğünü anlatmak için kullanmışlardır.⁹

Roma'nın Etrüskler tarafından ele geçirilmesinden sonra bir yüzyıldan fazla bir süre Roma'da egemen olmuşlardır. Romalı tarihçi Livius (M.Ö. 59-M.S. 17), Tarquinius Superbus'un oğlu Sextus'un, Lucretia'yı kaçırmaması sonrasında, bir grup Roma aristokratının Krala karşı isyan ettiğini anlatmaktadır. Bu olaylardan sonra Tarquinius kente alınmamış ve ailesi de Roma'dan kovulmuştur.¹⁰ Şüphesiz krallığın kaldırılmasının altında yatan nedeni bir kıza tecavüz etme olayına bağlamak doğru değildir. Asıl sebebin Romalıların artık Etrüsk yönetiminde ve etkisinde kalmak istememeleri olduğunu söylememiz doğru olacaktır. Bütün bunlardan sonra Romalıların tarafından yeni bir anayasa oluşturulmuştur. Artık bütün yetki ve güç, Roma'nın önde gelen yurttaşlarının oluşturduğu senatonun elindedir. Senato, ülkeyi yönetecek ve yapılacak işler için, bir yıllığına seçilen iki konsüle (eşit haklara sahip) yetki vermiştir. İdarî bakımdan iki konsülün altında da senato ve meclisler bulunmaktadır. Böylece M.Ö. 509 yılından sonra Roma'da cumhuriyet (aristokrasiye benzer) idaresi

⁷ Eutropius, *a.g.e.*, ss. 29-35; Bahar Taş, *Hıristiyanlığa Geçiş Aşamasında Roma Kadını*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu, 2019, ss. 6-7.

⁸ Hasan Gürsoy, *Roma İmparatorluğu'nda Senkretik İnançlar*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 8.

⁹ Tekin, *a.g.e.*, s. 191.

¹⁰ Eutropius, *a.g.e.*, s. 34; Tekin, *a.g.e.*, s. 191.

başlamıştır. İktidardan düşen Etrüskler ise Roma'da cumhuriyetin ilânından sonra giderek güç ve itibar kaybetmiş ve zamanla etkinliklerini yitirmişlerdir.¹¹

Cumhuriyet devrinde Roma, bir kent devleti iken bütün Akdeniz'in hâkimiyetine doğru ilerlemeye başlamıştır. Cumhuriyet devri, yaklaşık beş yüzyıl sonra ilk İmparatorluk hanedanının kurulması ile sona ermiştir. Bu devir, sürekli savaşlarla, mücadelelerle ve Roma'nın topraklarını genişlemesi ile geçen bir devirdir.¹²

M.Ö. 390 yılına gelindiğinde Galyalılar, şehri yağmalamış, ancak kısa süre sonra Roma, toparlanarak tekrardan eski gücünü kazanmıştır. Ardından Roma, yaklaşık 50 yıl süren Samnitlerle yapılan üç savaşı kazanarak Orta İtalya'ya hâkim olmuştur. M.Ö. 3. yüzyılda ise Roma ordularının Sicilya'yı ele geçirmesinden sonra İtalya'nın güneyi de Roma hâkimiyetine girmiştir. Bütün bu seferler ve başarılar sonucunda Roma, topraklarını genişleterek güçlenmiştir. Ancak bütün bu olaylar Kartaca ile uzun yıllar sürecektir bir mücadelenin başlamasına sebep olmuştur. Uzun yıllar süren savaşlar neticesinde yok olmanın eşiğinden dönen Roma, sonunda Kartaca'yı ele geçirmiş ve zafer kazanmıştır. Ayrıca bu dönemde İspanya ve Sicilya gibi deniz aşırı ülkelere fetihler gerçekleştirilmiştir.¹³

M.Ö. 2. yüzyılda Makedonya ve Selevkos İmparatorluklarını yenerek zafer kazanan Romalılar, Akdeniz'in tek hâkimi haline geldiler. Bu dönemde Roma, önemli bir emparyel güç olarak yükselişe geçti. Makedonya, Yunanistan, Anadolu ve Suriye Roma toprakları haline geldi.¹⁴

M.Ö. 2. yüzyılın sonunda ve M.Ö. 1. yüzyılın başında Roma, cumhuriyetin son dönemlerinde dış seferler devam ederken iç karışıklıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Dışta Pontus kralı Mithridates ile savaşlar yapılmış, içte ise kendi vatandaşları ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Özellikle başarılı generaller başkent Roma'daki merkezî yönetimin kontrolünü ele geçirmek için uğraşmışlardır. Bununla beraber bazı sınıf ayrılıkları, bazı kişilere Roma vatandaşlık hakkının verilmemesi ve

¹¹ Tekin, *a.g.e.*, ss. 191-197.

¹² Katar, *Hristiyanlığa Kadar Roma'da Din*, s. 31.

¹³ Ağaoğulları- Köker, *a.g.e.*, s. 54; Tekin, *a.g.e.*, ss. 201-206.

¹⁴ Gürsoy, *Roma İmparatorluğu'nda Senkretik İnançlar*, s. 9; Tekin, *a.g.e.*, ss. 206-209.

ekonomik olaylar ayaklanmalara sebep olmuştur. Bütün bu çekişmeler, diktatörlük olayları ve yönetimi ele geçirme mücadeleleri son yüzyılında, cumhuriyet idaresinde aksamalara sebep olmuştur. Bu dönemde Roma yönetimi iç savaşları (M.Ö. 91-88) kazanmış olsa bile ayaklanma çıkarana istedikleri hakları vermek zorunda kalmıştır. Bu dönemde hem içte hem de dışta galibiyet kazanılmıştır.¹⁵

Ardından cumhuriyetin son yıllarına gelindiğinde Roma çöküşe doğru gitmekteydi. Roma, cumhuriyetin son yıllarda yeni bir yönetim tarzına giderek, M.Ö. 60 yılında üçlü yönetim tarzına (triumvirate) geçmiştir. Daha sonraki süreçte Julius Sezar, diğer iki yöneticiyi yok ederek İmparator unvanının kendisinin hakkı olduğunu savunmuştur. Sezar'ın M.Ö. 46-44 yıllarında devleti yeniden düzenlemeye çalışması ve yapmış olduğu bazı faaliyetler senatonun tepkisini çekmiştir. Bu olaylardan sonra Sezar, M.Ö. 44 yılında senatonun desteğini alan komplocular tarafından öldürülmüştür.¹⁶

Sezar öldükten sonra ülke, 33 yıla yakın sürecek yeni bir iç savaşla karşı karşıya kalmıştır. Çünkü bu dönemde Senato suikastçılardan yana tavır almıştır. Sezar yanlıları bu sebeple karışıklık ve ayaklanma olayları başlatmıştır. J. Sezar ölmeden önce yeğeni Octavianus'u, kendisine varis olarak bırakmıştır. Bu dönemde G. J. Sezar Octavianus, Sezara suikast plânı düzenleyen senato üyeleri ve onu öldüren kişilerle mücadele etmiş ve Sezar'ın kanını yerde bırakmamıştır. Ardından ülkedeki iç savaşlara, karışıklığa son vermesi ve Mısır'ı ele geçirmesinden sonra "Augustus" unvanını almıştır. M.Ö. 27'te Roma'nın tartışmasız tek lideri olarak İmparatorluk dönemine geçilmiştir.¹⁷

Romalıların başlıca fetihleri cumhuriyet döneminde gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde yeni alınan topraklar ve ülkeler kendi sınırlarında tutulmuşlardır. İmparator, Roma'nın büyüklükte ve sınırlarının genişliğinde zirveye ulaştığından dolayı tüm evreni hâkimiyetine alma fikrinden vazgeçmiştir.¹⁸

¹⁵ Tekin, *a.g.e.*, ss. 213-216.

¹⁶ Eutropius, *a.g.e.*, ss. 103-108; Tekin, *a.g.e.*, ss. 208-209.

¹⁷ Eutropius, *a.g.e.*, ss. 111-115; Tekin, *a.g.e.*, ss. 221-223

¹⁸ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, trc. Asım Baltacıgil, Bilim Felsefe Sanat Yayınları, İstanbul, trs., I/23.

II.1.3. İmparatorluk Dönemi (M.Ö. 27-M.S. 476)

Octavius'un Mısır'ı ele geçirmesinden 3 yıl sonra (M.Ö. 27) başlayan ve M.S. 476 yılında Batı Roma'nın yıkılmasına kadar süren yaklaşık 500 yıllık dönem, Roma İmparatorluğu dönemi olarak adlandırılır. Ülkeyi yöneten kişilere İmparator unvanı verildiği için bu döneme bu isim verilmiştir.¹⁹

Octavius, Mısır'ı ele geçirip Roma'nın bir eyaleti haline getirdikten sonra başkente geri dönmüştür. Artık Octavius Akdeniz'e hükmeden bir İmparator olmuştur. Onunla birlikte cumhuriyet dönemi sonra ermiş ve İmparatorluk dönemi başlamıştır. Senato, M.Ö. 27 yılında Octavius'a tüm askerî güçlerin lideri ve başı anlamına gelen İmparator (başkomutan) unvanı ile birlikte "Augustus" (kutsal) unvanını da vermiştir.²⁰

Roma'da İmparatorluk sistemi, cumhuriyet dönemi anayasası ile monarşi sisteminin birleşimi sonucunda oluşan yeni bir devlet düzenidir. Bu yönetim düzeninde cumhuriyet dönemine ait bütün yasal kurumlar varlığını devam ettirmiş, fakat etkinliği azaltılmıştır. Çünkü İmparator dönemi ile birlikte senato ve meclislerin yetkileri ve etkinlikleri azaltılmış, İmparatorun yetkileri ise arttırılmıştır. Aslında İmparator, cumhuriyetin öğelerini, kurumsal unvanını ve yapısını kullanarak devleti, monarşi bir yapılanma şeklinde yeniden düzenlemiştir.²¹

Augustus Octavius, İmparator olduktan sonra uzun süren iç savaşta parçalanmış Roma toplumunu yeniden kurmuştur. Bu dönemde birçok reform faaliyetleri gerçekleştirmiştir. İmparator, Senatonun üye sayısını ve yetkilerini azaltmış, orta sınıfta bulunan kişilere yetkiler vererek bunları askerî ve idarî makamlara atamıştır. En büyük başarısından biri de orduyu devlet denetimi altına sokmak olmuştur. Ayrıca o, kölelere ve azatlılara bazı haklar vererek onların da kamu görevlerine gelebilmesini sağlamıştır. Bu dönemde birçok tarımsal ve ekonomik yönden gelişmeler sağlanmıştır.²² İmparator A. Octavius, erkek çocuğu olmadığı için

¹⁹ Katar, *Hristiyanlığa Kadar Roma'da Din*, s. 34.

²⁰ Oktay Akşit, *Roma İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1976, s. 38; Tekin, *a.g.e.*, s. 224.

²¹ Ağaoğulları- Köker, *a.g.e.*, ss. 67-68; Katar, *Hristiyanlığa Kadar Roma'da Din*, s. 34.

²² Ağaoğulları- Köker, *a.g.e.*, ss. 68-69.

kendinden sonraki veliahtı olarak üvey oğlu Tiberius'u bırakmıştır. Octavianus M.S. 14'de hastalanarak eceli ile vefat etmiş, ardından senato tarafından Tanrı olarak ilân edilmiştir.²³

M.S. 14 yılına gelindiğinde Roma'nın başına İmparator Tiberius (M.S. 14-37) geçti ve İmparator Neron'un (Nero) ölümüne kadar devam eden Julio-Claudian Hanedanı'nı (M.S. 14-68) kurdu. Bu dönemde İmparatorluk genişlemeye ve büyümeye devam etti. Ancak bu döneme, Tiberius'un paranoyaları, Caligula'nın (M.S. 37-41) delilikleri ve Neron'un (M.S. 54-68) zulümleri damga vurdu. Tiberius, en başta ılımlı bir yönetim şekli sürdürürken daha sonraları katı ve acımasız bir yönetim şekline büründü. Caligula, geçirdiği bir hastalıktan sonra zihinsel bir rahatsızlığı ortaya çıktı. Kendisini sürekli tehlike altında hissediyor; öldürüleceğinden korkuyordu. Ailesinde ve çevresinde tehlike olarak gördüğü kişileri birer birer öldürttü. Ardından tahta İmparator Caladius (M.S. 41-54) geçti. Claudius, oldukça iyi bir iç ve dış politika izledi. Onun zamanında birçok bölge eyalet haline getirilerek Roma topraklarına katıldı. Claudius, İmparatorluğu yıllarında yoğun bayındırlık faaliyetlerinde bulundu. Fucinus Gölü'nün kurutulmasını sağladı, su kemerleri, yollar ve Ostia Limanı'nı inşa ettirdi. Daha sonra tahta çıkan Neron, bazı askerî zaferler kazandıysa da üvey kardeşi ve annesini öldürtmesi, kendine "Altın Ev" yaptırmak için Roma'yı yakması bu döneme damga vurdu. Ardından da yangını Hıristiyanların çıkardığı iftirasında bulunarak birçok Hıristiyan'a eziyet ederek öldürttü. Bütün bu olaylardan sonra kendisinin de istenmediğini anlayan Neron, boğazını keserek kendisini öldürdü. Bütün bu olaylara ve siyasî çalkantılara rağmen ülke zenginleşti ve gelişti. Neron'un ölümünden sonra 1 yıl gibi kısa süreli bir iç karışıklık dönemi yaşandı. M.S. 68-69 yılları arasında, 3 İmparator arasında tahta çıkma kavgaları ve iç savaşlar görüldü.²⁴

Julio-Claudian Hanedanı'ndan sonra başa Flavius Hanedanı (M.S. 69-96) geçti. Bu dönemin ilk İmparatoru olan Vespasianus (M.S. 69-79), senatoyu toplantıya çağırma ve Magistra'lara (üst düzey yönetici) emir verme yetkisine sahip oldu. Kendisini çok hoş görülmesi ve adil bir İmparator olarak göstermeye çalıştı. Roma'da

²³ Charles Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, trc. Suat Kemal Angı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s. 459; Eutropius, *a.g.e.*, ss. 115-117.

²⁴ Tekin, *a.g.e.*, ss. 229-242; Eutropius, *a.g.e.*, ss. 117-122.

imar faaliyetleri gerçekleştirdi ve bununla beraber amfiteyatrosunu inşasını başlattı. Vespasianus'un ölümünden sonra başa, kısa bir süre hüküm sürecektir olan oğlu Titus (M.S. 79-81) geçti. Her zaman halkın yardımına koşan, iyiliksever ve insancıl bir İmparatordu. Hattâ onunla ilgili tarihçi Suetonius; "bir akşam yemeğinde, İmparatorun, o gün halkı için bir iyilik yapmadığını ve bu yüzden de o gününün boşa geçtiğini söylediğini" aktarır. Onun da ölümünden sonra kardeşi Domitianus (M.S. 81-96), Roma İmparatoru oldu. Çok acımasız bir İmparator olan Domitianus, tahta çıktıktan sonra "Tanrı ve Efendi" anlamına gelen "Dominus ve Deus" unvanını aldı. Artık İmparatorluk mutlak bir monarşiye dönüşmeye başlamıştı. Kendisine karşı gelenleri ve tehdit gördüğü önemli kişileri öldürttü.²⁵

Ardından "Beş İyi İmparator" dönemine (M.S. 96-180) geçildi. İlk olarak kısa süreli de olsa Nerva (M.S. 96-98) İmparator oldu. Nerva, yoksulların korunması ve ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik bir takım önlemler aldı. Yahudilerden alınan vergiyi kaldırdı, halka birçok konuda yardımda bulundu, köprüleri ve su kemerlerini tamir ettirdi. Onun vefatından sonra ise beş iyi İmparatorlardan biri olan İmparator Traianus (Trajan) başa geçti ve M.S. 98-117 yılları arasında Roma'yı yönetti. İyi bir İmparator olarak ün kazandı ve ülkenin sınırlarını Mezopotamya ve Basra Körfezine kadar genişletti. Ayrıca bu dönemde Yahudi isyanları meydana geldi, isyanlar bastırılırken de birçok Yahudi ve Yahudi olmayan (Hıristiyan) kişiler katledildi.²⁶

Traianus ölünce yerine Hadrianus (M.S. 117-138) İmparator olarak Roma'nın başına geçmiştir. Yerusâlim ve civarında imar faaliyetlerinde bulunmuş ve kenti yeni bir görünüme kavuşturmuştur. Yahudilerin meşhur Süleyman Mabedi'nin üzerine Jüpiter Tapınağı'nı yaptırmıştır. Bu sebeple de Yahudi isyanları ile karşılaşmıştır.²⁷ Ayrıca Roma İmparatorluğu'nun her tarafını dolaşmış, imar ve bayındırlık faaliyetlerinde bulunmuştur. Hoşgörülü bir İmparator olmayan Hadrianus, ekonomi alanında ve askerî eğitimi konusunda çok önemli hareketlerde bulunmuştur. Birçok zaferler kazanmış ve Mezopotamya'yı ele geçirmiştir.²⁸

²⁵ Eutropius, *a.g.e.*, ss. 122-126; Ağaogulları- Köker, *a.g.e.*, s. 69; Tekin, *a.g.e.*, ss. 242-248.

²⁶ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, s. 485; Tekin, *a.g.e.*, ss. 248-252.

²⁷ Akşit, *a.g.e.*, s. 204.

²⁸ Eutropius, *a.g.e.*, s. 133; Tekin, *a.g.e.*, ss. 252-255.

İmparator Hadrianus'un ölümünden sonra yerine Antonius Pius (M.S. 138-161) başa geçti. Onun yönetiminde Roma, genişlemeden çok savunmaya önem verdi. Hoşgörülü ve yardımsever bir İmparator olarak ülkeyi yönetti. İyileri ödüllendi ve kötülerini cezalandırdı. Yönetime ehil olan kişileri getirmeye çalıştı. Pius öldükten sonra başa Marcus Aurelius Antoninus (M.S. 161-180) geçti. Yaklaşık ilk 10 yıl eşit yetkilere sahip Lucius Verus'la (M.S. 161-169) birlikte ülkeyi yönetti. Onun ölümünden sonra ise İmparatorluğu tek başına yönetmeye devam etti. Bu dönemde Perslere, Germanialılara ve Marcommanni'ye (Germanialıların Suevi kolundan bir halk) karşı yapılan savaşlarda galip gelindi. Marcus, eyaletleri yönetirken iyi ve ölçülü bir şekilde hareket etti. Adil ve cömert bir İmparator oldu. Vefatından sonra oğlu Commodus (M.S. 180-192) İmparator oldu. Babası gibi bir İmparator olmayan Commodus, taşkınlıkları ve eğlenceye düşkünlüğü sebebi ile yoldan çıktı. Çok zalim bir İmparator olan Commodus, öldükten sonra senato ve halk tarafından lânetlendi ve heykelleri kırıldı. Bütün bunlara rağmen İmparatorluğun topraklarını koruyabildi.²⁹

Beş İyi İmparator döneminde Roma'nın toprak genişliği, ekonomisi ve kültür seviyesi zirveye ulaştı. İç ve dış tehlikeleri ortadan kalkan Roma, çok zenginleşti. Bu dönemde Roma topraklarının alanı 6,5 milyon km²'ye ulaşmıştı. M.S. 193-235 yılları arasında Roma'ya Severus Hanedanı hâkim oldu. Bu dönemde bazı sorunlu ve yetersiz İmparatorlar başa geçti. Ordunun bu dönemde kimin İmparator olarak başa geçeceği konusundaki artan etkileri Roma'yı çöküşe götürdü ve "3. yüzyıl krizi" (M.S. 235-284) olarak isimlendirilen bu kriz, iç isyanlara ve dış istilâlara sebep oldu. Bu dönemde 25 farklı İmparator başa geçti ve hemen hepsi ya cinayetlerle ya da savaş meydanlarında öldürüldü. Bütün bu olaylar İmparatorluğun her bakımdan zarar görmesine ve yıpranmasına sebep oldu. Ayrıca bu dönemde İmparator kültürüne önem verildi ve bu yolla da İmparatorlar iktidarlarını dinsel temellerle güçlendirmeyi amaçladı. Bunun bir sebebi olarak da İmparatorlar öldükten sonra tanrısallaştırıldı.³⁰

Yaklaşık 50 yıl süren 3. yıl krizi, Diocletianus'un başa geçmesiyle (M.S. 284-305) sona erdi. Ülke sınırlarının ve topraklarının çok büyük olması sebebiyle, ülkeyi

²⁹ Tekin, *a.g.e.*, ss. 256-262; Eutropius, *a.g.e.*, ss. 133-138.

³⁰ Ağaoğulları- Köker, *a.g.e.*, ss. 68-70; Gürsoy, *Roma İmparatorluğu'nda Senkretik İnançlar*, ss. 10-11.

tek başına yönetemeyeceğini anlayan İmparator yanına ikinci bir yardımcı İmparator aldı ve ülkeyi iki bölgeye böldü. Ardından bu iki İmparator yanlarına birer yardımcı daha alarak dörtlü bir yönetim şekline geçildi. Buna göre Diocletianus, M.S. 293 yılında Roma İmparatorluğu'nu, iki İmparator ve onların yardımcılarının yönetmesi amacıyla doğu ve batı olmak üzere ikiye ayırdı. Tarihçiler bu sistemi “Tetrarşi (Tetrarkhia)” ya da “Dörtler Yönetimi” olarak adlandırdı. Bu yeni sistemde, Diocletianus ve Maximianus (M.S. 286-305) kendilerine birer caesar (yardımcı imparator) seçeceklerdi. Diocletianus'un caesarı Galerius olurken, Maximianus'un caesarı I. Konstantius (Constantius) oldu. Diocletianus, caesarı Galerius ile birlikte İmparatorluğun Doğu yarısında hüküm sürerken, Maximianus caesarı I. Konstantius (M.S. 293-305) ile Batı yarısında hüküm sürecekti. Böylece Roma İmparatorluğu'nun yönetimi coğrafi olarak resmen ikiye bölünmüş oldu. 50 yıldan uzun bir süre birçok ortak İmparator ve yönetici, Roma İmparatorluğu'nun başına geçmek için mücadele etti. Bu mücadelelerin sonunda İmparatorluğu tek başına ele geçiren I. Konstantius'un oğlu I. Konstantin (M.S. 324/325-337), M.S. 330 yılına gelindiğinde Konstantinopolis (İstanbul)'u Roma İmparatorluğu'nun başkenti olarak ilân etti. Ardından geçen 65 yılın ardından Roma İmparatorluğu M.S. 395 yılında Doğu Roma ve Batı Roma İmparatorluğu olmak üzere ikiye ayrıldı.³¹

Roma İmparatoru I. Konstantin, bu süre zarfında İmparatorluğun çöküşünü engellemek ve varlığını devam ettirmek için bir takım önlemler aldı. Bunlardan en önemlisi, iç tehlike olarak kabul edilen Hıristiyanlar ile bir uyum içine girildi. İlk olarak İmparatorluk döneminin başından beri Hıristiyanlara yapılan eziyet ve zulümler yasaklandı. Ardından M.S. 313 yılında ilân edilen Milan (Milano) Fermanı ile Hıristiyanlara inanç ve ibadet özgürlüğü getirildi. M.S. 379 yılına gelindiğinde İmparator I. Theodosius tarafından Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olarak ilan edildi.³²

İmparatorluğun ikiye bölünmesi ve Hıristiyanlarla verilen haklar çöküşü azda olsa geciktirmişti. Bu dönemde Roma'da, ekonomi ve siyasal açıdan sıkıntılar baş

³¹ Tekin, *a.g.e.*, ss. 289-300; Ağaoğulları- Köker, *a.g.e.*, ss. 70-71.

³² Ağaoğulları- Köker, *a.g.e.*, s. 72; Tekin, *a.g.e.*, ss. 298-300.

gösterdi. Ayrıca 5. yüzyılda Batı Roma İmparatorluğu, sürekli olarak barbarların akınlarına ve saldırılarına maruz kaldı. Bu akınlar ve saldırılar İmparatorluğun çöküşünü aşamalı olarak gerçekleştirdi. Özellikle Batı Roma İmparatorluğu, Vizigotların M.S. 410 yılında Roma şehrini yağmalaması sonucu çok zayıfladı. Daha sonra Vandalların M.S. 455’de Galya, İspanya ve Kuzey Afrika’daki Roma topraklarını istilâ etmesi çöküşü iyice hızlandırdı. Ardından da M.S. 476’da Germen Kabilesi Lideri Odaacer’in Batı Roma’nın son İmparatoru olan Romulus Augustus’u tahttan indirmesiyle Batı Roma yıkılmış ve İmparatorluk devri kapanmış oldu. Daha sonraki süreçte bu bölgelerde birçok krallık ve ülke kuruldu. Yaklaşık 1200 yıl süren Roma’nın batıda süren egemenliği son buldu ve Orta Çağ başladı. Ancak Doğu Roma İmparatorluğu diye adlandırılan Bizans, 1453 yılına kadar varlığını devam ettirdi. 1453 yılında Osmanlı İmparatoru Fatih Sultan Mehmed’in Konstantinopolis’i fethetmesiyle Doğu Roma da tarih sahnesinden kayboldu ve Orta Çağ kapanarak Yeni Çağ başladı.³³

II.2. Hıristiyanlık Öncesi Roma’nın Dinî Durumu

II.2.1. Roma Dini

Roma dinini daha iyi anlayabilmemiz için, Latince’de “din” anlamında kullanılan “Religio” kelimesinin kökenini ve anlamını bilmemiz gereklidir. Bu kelimeyi tam olarak anlayabilirsek Romalıların dine bakışlarını da anlamış oluruz. Religio sözcüğünün etimolojisi (kökeni) hakkında bilgi veren Cicero, bu sözcüğün “relegere” (biriktirmek, bir araya getirmek; incelemek, yeniden gözden geçirmek) fiilinden türetildiğini söylemiştir. Ancak köken hakkında Servius, Lactantius ve Augustinus, religionun “religare” (bağlamak) fiilinden türediğini ileri sürmüştür. Aynı zamanda çağdaş köken bilimciler de, bu sonuncu görüşü kabul etmişler ve bağlamak kökünden türediğini belirtmişlerdir.³⁴

Din, Romalılar için Tanrıların iradesine ve isteklerine bağlılık demektir. Bir Romalı’ya göre Tanrılar ve Tanrısal kudret (kutsal ruh) hayatın her alanında

³³ Tekin, *a.g.e.*, ss. 300-310; Ağaogulları- Köker, *a.g.e.*, ss. 71-73; Gürsoy, *Roma İmparatorluğu’nda Senkretik İnançlar*, ss. 11-12.

³⁴ Çiğdem Dürüşken, *Roma’nın Gizem Dinleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 15-16.

bulunmakta ve hayatlarına hükmetmektedir. Eski Roma'da doğa olaylarında, insanın günlük yaşantısında ve devlet hayatının her bölümünde Tanrısal kudret vardır. Romalı, bu Tanrısal kudretin her zaman ve her an evinin kapısında, ocağında, kilerinde olduğuna inanmaktadır. Bu inanişe göre bütün işler ve olaylar bu Tanrısal kudretin (Tanrıların) gücü ve kontrolü altında gerçekleşmektedir. Buna göre evin işleriyle ilgilenen, bitkilere ve hayvanlara bakan ve onları koruyan birçok Tanrısal güç mevcuttur.³⁵

Roma'da bireyin işlerine bakan ve onlara yardımcı olan Tanrılar olduğu gibi toplumunun hayatına bakan Tanrılar da mevcuttur. Bunlar Roma dininin en eski üçlüsünü (Trias) oluşturan Jüpiter, Mars ve Quirinus'tur. Bu üç Tanrı, Roma toplumunun ilk dönemlerdeki Tanrısal güçlerini oluşturmaktadır.³⁶ Bu Tanrıların isimleri dışında somut bir temsil veya tasvir mevcut değildir. İlk zamanlar Romalılar, Tanrılarını soyut olarak düşünmüş, insanî vasıflara ve özelliklere büründürmemiştir. Romalılar Tanrılarını ancak akılla kavranabilecek soyut bir varlık olarak düşünmüştür. Bu sebeple de ilk dönemlerde Roma dini ve Tanrıları ile ilgili hiçbir Tanrı tasviri, kabartması veya heykeline ulaşılamamıştır. Doğal olarak bu soyut varlıklar için mabetler de inşa etmemişlerdir. Ayrıca ilk zamanlarda Roma dininde, Tanrılara bir cinsiyet de atfedilmediği için Hellenler de görüldüğü gibi Tanrı evlenmeleri, insanlarla münasebetleri ve mitolojik hikâyeler de yer almamıştır.³⁷

Çoktanrıcı (Politeist) bir din olan Roma dini, Roma devletinin varlığını ve bütünlüğünü koruyan ve tüm vatandaşların sadakatle bağlandıkları çeşitli inanç ve faaliyetler bütünüdür. Bir yandan İtalya'nın yerli kültürlerinin dinsel unsurlarıyla, diğer yandan İtalya dışındaki yabancı inanç ve kültürlerden özellikle askerî ve ticarî yollarla aktarılan inançlarla beslenen bu bütünlük, devletin varoluşunu sürdürmesi için gerekli olan birtakım tapım törenlerinin uygun şekilde yerine getirilmesiyle beslenen dünyevî bir yapıdır. Bu dinde kutsal bir otorite ve kutsal bir kitap gibi dinî unsurların

³⁵ Demircioğlu, *a.g.e.*, s. 63.

³⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Kardelen Kitapevi, Isparta, 1999, s. 72.

³⁷ Demircioğlu, *a.g.e.*, s. 63.

olmaması başlangıç dönemlerinde, bu unsurların belirli elemelere tâbî tutulmasını ve herhangi bir sınırlamayla karşılaşmamasını sağlamıştır.³⁸

Roma dini, en başta aile ve devlet kültü üzerine bina edilmiştir. Bundan dolayıdır ki Romalılar, kendilerine has bir dinin kurucusu sayılmazlar. Daha sonraki dönemlerde ise Roma dini, egemenliklerine aldıkları ülkelerin çeşitli kültürlerinden ve inançlarının karışımından oluşmuştur. Bu dinin temel esasları kralların devrinden başlayarak İmparatorluk döneminin son zamanlarına kadar yapılan kült ve merasim törenlerinde kendisini korumuştur. Yani dinî ihtiyaçlarını, başkalarından almışlardır. Buradaki yabancı dinî unsurlara ve inançlara baktığımız zaman da, Roma dinine üç büyük dinî akımın etki ettiğini söyleyebiliriz. Bunlar; M.Ö. 8. yüzyılda Etrüsk Dini, M.Ö. 6. yüzyılda Yunan Dini, M.Ö. 3. yüzyılda Helenistik-Doğu Dinleridir. Ancak en başında Roma dini, Etrüsk ve Lâtin unsurlarının birbirine karışmasıyla başlamış ve “Eski Roma Dini” olarak adlandırdığımız din ortaya çıkmıştır.³⁹

Yukarıda söylediğimiz gibi daha sonraki dönemlerde, Roma dininde çeşitli değişiklikler ve gelişmeler meydana gelmiştir. Özellikle de dış etkiler ve etmenler burada çok önemli bir yer tutmaktadır. Roma dini, en başta Etrüskler, daha sonra Yunan ve Hellen kültürlerinden ve dinlerinden etkilenmiştir. Bu dönemler için Roma tarihinde dinî açıdan bir inkılap olduğu söylenebilir. Bu inkılaplarla birlikte Romalılar artık Tanrılarını insan şeklinde tasvir ve tasavvur etmeye başlamıştır. Ayrıca Romalılar bu dönemle birlikte, genişleyen toprakları, fetihler, ticarî ve siyasî ilişkiler sebebiyle etkilendikleri Etrüsk, Yunan ve Hellen dinlerinin Tanrılarını da Roma dinine dâhil etmiştir. Diğer dinlerin ve kültürlerin etkisiyle Roma Tanrılar triası (üçlemesi) yeni bir şekle bürünmüştür. İlerleyen dönemlerde ise bu Tanrıların bronzdan ve pişmiş topraktan tasvirleri ve heykelleri yapılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda bu Tanrılar insan gibi düşünüldüğü için Tanrıların oturulması gereken bir yere ihtiyaç olduğu düşüncesi ortaya çıkmış, ardından da Tanrıların mekânı olarak mabetler ve tapınaklar yapılmıştır.⁴⁰

³⁸ Dürüşken, *a.g.e.*, s. 15.

³⁹ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, ss. 71-72.

⁴⁰ Demircioğlu, *a.g.e.*, s. 65; Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 74.

Başlangıç tarihi M.Ö. 753 yılına kadar giden ve M.S. 476'da son bulan Roma dininin en ilkel aşaması, dağınık ve belirsiz dinsel unsurların içerildiği sihir ve büyüler üzerinde yoğunlaşan dönemdir. Bu dönem, tarihsel süreç içerisinde, devlet dininin ortaya çıkmasıyla birlikte varlığını kaybetmiş ve kabul edilen dinin dışına atılmış gibi görünse de, halk arasındaki yaygınlığını hiçbir zaman yitirmemiştir. Bu aşama da din, hem sosyal hem de kişisel içerikli dinsel eylemler ya da törenler toplamıdır.⁴¹

Roma dininin ikinci aşaması, Latium bölgesinde, köylü topluluklarının inançları çerçevesinde gelişen ve bundan önceki sihir ve büyülerin işlerliğini sürdürdüğü döneme oranla belirli bir inanç ve tapımla gerçekleşen dinsel toplulukların bir sistem oluşturdukları aşamadır. Başka deyişle, dinin bu aşamasında belirsiz dinsel öğeler, yalın bir senteze ulaşmıştır. Latium köylü dini, içeriğindeki aile kültürü ve bunun gelişimiyle ortaya çıkan devlet kültürü olmak üzere iki aşamada Roma dininin içeriğini geliştirmiştir. Aile kültürü, özel bir din olarak, Roma'nın şehirleşmesi doğrultusunda tarımsal kültür içeriğini geliştirerek resmîlik kazanmış ve Roma dininin temelini oluşturmuştur. Roma dininin temelini oluşturan Latium köylü dininin, aile kültürü, ailenin yaşadığı eve ve evin huzurunu sağlayan ve yardımcı olan koruyucu Tanrılarına odaklanmıştır.⁴²

Latium köylü dininin aile kültüründen gelişen Roma dininde, aile içindeki genel düzen ve tapınma, kentleşmenin getirdiği değişim sonucu devletin düzenine yansımış ve Roma devlet ocağı bir tapınak ve ev Tanrıları da bu ocağın koruyucu Tanrıları haline gelmiş, bu Tanrıların ev içiyle sınırlı tapımlar ise devletin tapım törenleri olarak düzenlenmiştir. Yani devlet büyük bir aile olarak tasavvur edilmiş ve ev Tanrıları devlet Tanrıları arasına girmiştir. Devlet dini bu süreçte, ailelerin evlerinde düzenlediği dinsel törenler yerine tüm toplumu içine alacak şekilde yeniden düzenlenen törenlere dönüşmüştür. Ardından bu dinsel törenleri düzenleyecek ve yerine getirecek daha sonra da denetimini yapacak kurumlara da gerek duyulmuştur. Ardından bu durum Roma'da ruhban sınıfının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Roma'nın din kurumu olan pontifex'lik (rahiplik) kurumu ve başındaki Pontifex

⁴¹ Dürüşken, *a.g.e.*, s. 19.

⁴² Demircioğlu, *a.g.e.*, s. 63; Dürüşken, *a.g.e.*, ss. 20-21.

Maximus, devlet dininin bütün gereklerini, kurallarınca yerine getirmekten sorumlu kişidir.⁴³

Roma devlet dininin bu özgün yapısı M.Ö. 7/8. yüzyıldan başlayarak, İtalya dışından gelen kültür ve inançların, özellikle Etrüsklerin inançları ve M.Ö. 3. yüzyıldan başlayarak, Helen ve Yunan dinlerinin etkisiyle üçüncü aşamasına girmiştir. Yunanın zengin kültürü, Olympos Tanrı sistemi, Doğu dinlerinin etkisiyle biçimlenen Yunan gizem dinlerinin ve Yunan felsefe okullarının özellikle ahlâk anlayışlarının etkisiyle gelişen Roma dini, önceki aşamalardaki görüntüsünden daha derin ve karma bir yapıya sahip olmuştur. Yunan dininin, Roma dinine en önemli etkisi, bu dini çok Tanrıcılığa (politeizm) dönüştürmesidir. Bu aşamayla beraber Roma Tanrıları, ölümsüz Tanrılara dönüşmüştür. Ayrıca Yunanlıların on iki Olympos Tanrısı, yerli Tanrılarla birleştirilerek Roma devlet kültürüne kabul edilmiştir.⁴⁴

Roma dinine, Yunan dininin bir diğer etkisi ise, tapınak ve mabet anlayışın da kendini göstermiştir. Roma dinindeki soyut Tanrı anlayışının tapınağa gereksinim duymamasının sonucu, önceleri evin ocağını veya kilerini ya da mağara, pınar gibi doğal alanları birer tapınma yeri olarak gören Romalı, Yunan dininin etkisiyle, gerçek anlamda tapınak kavramıyla tanışmıştır. Öncelden falcılık için kullanılan tapınaklar, insan biçiminde düşünülen Tanrıların evleri olarak görülmeye başlanmıştır. Cicero'ya göre, Tanrıları kente davet eden Romalılar, onlara duyduğu inancı da güçlendirmek durumundaydı, bu güçlü inancı da onlara tapınaklar yaparak gösterebilirlerdi. Bunun yanında, Yunan dininin bir başka etkisi de Roma dininin Tanrı heykelleriyle tanışmasıdır. Roma kentinde ilk tapınak Capitolium tepesinde, Jüpiter, Minerva ve Iuno Tanrılarına adanarak inşa edilmiştir. Ayrıca Yunan dini Romalıları, gizemli kâhin Sibylla'nın kitaplarıyla da tanıştırmıştır. Tanrı Apollon tarafından esinlendiği düşünülen Sibylla'nın kehanet kitapları, Roma dininde önemli bir yere sahip olmuştur. Ardından bu kitaplar Roma'ya getirilmiş ve Jüpiter tapınağına konulmuştur. Romalılar, başlarının derde girdiği büyük olaylarda, kurtarıcı olarak danıştıkları

⁴³ Dürüşken, *a.g.e.*, ss. 23-24; Sarıkçioğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 73.

⁴⁴ Sarıkçioğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 74; Dürüşken *a.g.e.*, ss. 27-28.

kitaplar haline gelmiştir. Roma, cumhuriyet döneminde de bu kitaplar dinî kitap olarak kabul edilmiş, âyinlerde ve törenlerde kullanılmıştır.⁴⁵

Ayrıca Roma dinin oluşumunda en önemli olaylardan biri M.Ö. 204 yılındaki II. Pön Savaşı'ndan sonra Roma'nın etrafındaki dış tehlikelerin artması sebebiyle koruyucu bir güç olarak, Magma Mater kültürünün Roma'ya getirilmesidir. Tanrıça Kibele (Kybell)'nin siyah taşı devlet eliyle Frigya'dan Roma'ya getirilmiştir. Ardından Kibele adına mabet yapılarak, Magma Mater adı altında tapınılmış ve çeşitli ibadetler yapılmıştır. Özellikle bu dönemde Kibele kültü ile ilgili olarak kadınlar tarafından ilgi gören ve gerçekleştirilen Sır Dinleri'nin kanlı vaftizi büyük bir rol oynamıştır.⁴⁶

Roma dini, İmparator Augustus'un İmparatorluğu döneminde, kentin eski Tanrıları, eski inançları, geleneksel törenleri ve tapım biçimleri yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır. Yeni mabet ve tapınaklar inşa edilmiş, rahiplere önemli memurluklar verilmiştir. Ayrıca gençlere, devlet Tanrılarını ihmal etmenin Roma'nın başına birçok felaketin gelmesine sebep olabileceği belirtilmiştir. Bununla beraber İmparatorluk döneminde, Roma dininin özellikleri arasına katılan İmparatorluk kültü de unutulmamalıdır. İmparatorluk kültü, Mısır'daki firavunların Tanrılaştırılmasından hareketle ve Doğu'daki Yunan krallarının benzer uygulamaları sebebiyle etkilenecek geliştirilmiştir. Romalılar, Akdeniz'in doğusunda yaşayan halklarla ilişki kurduktan sonra, bunların yüzyıllardır krallarına Tanrı olarak taptıklarını görmüş ve bu durumdan etkilenecek kendi yöneticilerine de birer Tanrı gibi görmeye başlamışlardır. Başlangıçta, sadece ölen yöneticiler Tanrı olarak kabul görmüştür. Fakat bu, zamanla yaşayan yöneticiler ve aileleri için de kullanılmıştır. Özellikle Roma kentinde Caesar (Sezar)'ın ölümünden sonra, Tanrılaştırılmasıyla birlikte bu dönemden başlayarak, başa geçen İmparatorların Tanrılaştırılması yaygın bir uygulama halini almıştır. Roma'nın, cumhuriyetten İmparatorluğa geçtiği yıllarda şekillenen İmparatorluk kültü,

⁴⁵ Dürüşken, *a.g.e.*, ss. 29-30; Sarıkçioğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 74.

⁴⁶ Sarıkçioğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, ss. 74-75.

Roma'nın her tarafına yayılmıştır. Artık Roma İmparatorları Tanrılaştırılarak, kurbanlar ve âyinler onların heykelleri önünde yapılmaya başlanmıştır.⁴⁷

Roma'nın, yabancı bir geleneğin ve inancın etkisiyle benimsediği, İmparatoru ve ailesini Tanrılaştırma ve onlar adına tapınak inşa etme fikri, Roma dinine yeni bir özellik kazandırmıştır. Cumhuriyet kurumlarının güvenliği için Tanrılara tapan halk artık bu kurumları kendi bünyesinde toplayan İmparatora yönelmiş, kendi huzurunu, İmparatorun huzurunda ve kendi sağlığını İmparatorun sağlığında aradığı için Tanrılarına İmparator adına tapınmaya başlamışlardır. Daha sonraki dönemlerde bazı İmparatorların katı tutumları, acımasızlıkları, kendilerini her şeyin önünde görmeleri, bu arada Roma'nın iç ve dış siyasetinde yaşadığı gerginlikler ve savaşlar, halkın huzuru başkalarının Tanrılarında, özellikle bu dönemde Mısır'ın İsis'inde ve Perslerin Mithra'sın da aramalarına sebep olmuştur. Özellikle M.Ö. 160 yılında İmparator Caligula döneminde Mısır'dan alınan İsis takdisi, devlet kültü olarak kabul edilmiş ve M.S. 38 yılında kendisine özel bir tapınak inşa edilmiştir. Doğu gizemciliği ve yabancı Sır dinleri, Roma diniyle karışarak az da olsa halkın manevî ihtiyaçlarını karşılamıştır. Bu yeni inanç arayışları sürecinde iyice zayıflayan Roma dinini ve Tanrı anlayışını asıl yıkan, M.S. 1. yüzyıldan başlayarak Roma'da büyük tepkilerle karşılaşan ve zaman içerisinde büyüyerek etkinliğini arttıran Hıristiyanlık olmuştur. Özellikle M.S. 313 yılında Milan Fermanı ile Hıristiyanlara inanç ve ibadet özgürlüğünün gelmesi ve ardından M.S. 391 yılında İmparator I. Theodosius'un (M.S. 379-395) Hıristiyan olmayan bütün tapım biçimlerini (dinleri) yasaklamasıyla birlikte, Roma'daki pagan anlayışı ortadan kalmış, onun yerini Hıristiyanlık almıştır.⁴⁸

III. FİLİSTİN'İN COĞRAFİ, SİYASÎ VE DİNÎ DURUMU

III.1. Hıristiyanlık Öncesi Filistin'in Durumu

İsa'yı ve Hıristiyanlığı daha iyi anlanabilmemiz için Filistin bölgesinin coğrafi, siyasî ve dinî durumunu bilmemiz gerektiği kanaatindeyim. Çünkü İsa bu bölgede dünyaya gelmiş, gençliğini ve tebliğ hayatını bu bölgede geçirmiş ve en sonunda da

⁴⁷ Dürüşken, *a.g.e.*, ss. 35-38; Sarıkçioğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 75.

⁴⁸ Sarıkçioğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 75; Dürüşken, *a.g.e.*, ss. 39-40.

bu bölgede çarpmıha gerilmiştir. Ayrıca havariler ve ilk Hıristiyan cemaat bu bölgede ortaya çıkmış ve ilk faaliyetleri bu bölgede yürütmüştür. Haliyle Filistin bölgesi Hıristiyanlığın doğduğu ve geliştiği bölge durumundadır. Tabi bu süreç uzun olduğu için Hıristiyanlık bölgedeki coğrafi, siyasî, kültürel ve dinî durumlardan etkilenmiştir. İşte bütün bu sebepler bizi Filistin bölgesinin durumunu öğrenmeye sevk etmektedir.

III.1.1. Coğrafi Durum

Filistin hem dinî açıdan hem de coğrafi açıdan çok önemli bir konuma sahip bir bölgedir. İşte bu sebeple de İsa'nın ve havarilerinin memleketi olan ve Hıristiyanlığın ortaya çıktığı Filistin için, Kitab-ı Mukaddes'in birçok yerinde "süt ve bal akan diyar"⁴⁹ denilmiştir.

Adını M.Ö. XII. yüzyılda Kavimler göçü sırasında deniz yoluyla buraya gelen Filistler (Antik Filistinliler)'den alır. Tarih öncesi devirlerden itibaren çeşitli kavimlerin göçlerle buraya gelip yerleşmesine ve bu sebeple de pek çok istilâ ve fetihlere maruz kalan bu coğrafyanın, bölgenin Arap coğrafyası içinde sahip bulunduğu zengin ve stratejik tabiatla üç büyük ilahî dinin doğuşu ve gelişmesinde oynadığı önemli rol ve içinde barındırdığı kutsal yerler iki önemli özelliğini oluşturur. Filistin denen topraklar esas itibarıyla, Suriye ile Mısır ve Akdeniz ile Şeria Nehri arasında kalan topraklardır. Şeria Nehri'nin döküldüğü Ölüdeniz de (Lut Gölü), Filistin'in doğu sınırının içerisinde yer alır. Bu sınırlar içinde de Filistin toprakları coğrafi bakımdan Akdeniz kıyı şeridi, kuzeyden güneye doğru uzanan dağ silsilesinin bulunduğu ortadaki yayla bölümü ve en doğuda da Şeria Vadisi olmak üzere üç bölüme (parçaya) ayrılır. Ortadaki dağlık kesim veya yüksek yaylalar kısmı, genellikle kuzeyden güneye olmak üzere, Safed ve Nâsıra şehirleri ile Tabor Dağı'nın bulunduğu Celile (Galile) bölgesi; ortada Nablus şehrinin bulunduğu ve batıda Cermel Dağı'na kadar uzanan Samiriye (Samaria) bölgesi; daha güneyde, Şeria Nehri'nin Ölü Deniz'e döküldüğü yerden başlayıp Kudüs, Beytlehem ve Hebron şehirlerinin içinde bulunduğu Yahudiye bölgesi olmak üzere üç kısma ayrılır.⁵⁰

⁴⁹ Çıkış, III/8; Levililer, XX/24, Tesniye, XI/9.

⁵⁰ M. Lütfullah Karaman, "Filistin", *DİA*, İstanbul, 1996, XIII/89.

Yukardaki bilgilerden anlaşılacağı üzere, İsa'nın doğup büyüdüğü ve tebliğ faaliyetlerine başladığı, ardından Hıristiyanlığın ortaya çıktığı dönemde, Filistin coğrafyası belli başlı üç büyük bölgeye ayrılmıştır. Bu üç bölgeye ayrılma, Tora'nın Tesniye bölümünde de ifade edilmiştir.⁵¹ Bunlar; Celile (Galile), Samiriye ve Yahudiye bölgeleridir. Bölgenin haritasını incelediğimizde, İsa'nın tebliğ faaliyetleri için uğradığı yerleşim bölgelerinin birbirine çok uzak olmayan yerler olduğu görülecektir.⁵²

Ayrıca Filistin'in kıyı bölgeleri düz ve verimli, iç bölgeleri dağlık ve çoraktır. Fakat yer yer yeşil ve verimli yerlere rastlamak mümkündür.⁵³

III.1.2. Siyasî Durum

Filistin, tarih boyunca sürekli işgal veya istilâlarla maruz kalmış, tarihi çok gerilere uzanan bir bölgedir. Bölgenin insanoğlunun çeşitli devirlerine ait kültür izlerine rastlanan en eski yerleşim yerlerinden biri olduğu bilinmektedir. Uzun süren istilâlardan sonra Filistin tarihindeki bir sonraki dönem, Pers İmparatorluğu'nun kurucusu Kyros'un M.Ö. 539'da Bâbil'i fethedip bütün topraklarını ele geçirmesiyle başlayan ve iki asıra yakın süren İran hâkimiyetidir. Bu dönemde İbraniler belli bir ölçüde hürriyet ve özgürlük kazanmış, Kyros'un serbest bıraktığı Babil esaretindeki kırk bin Yahudi geri dönmüş ve Babillilerin yıktığı Kudüs'teki Süleyman Mabedi ile şehrin surları yeniden inşa edilmiştir. Daha sonra Filistin bölgesi, M.Ö. 334'ten itibaren Suriye ve Mısır'ı işgal eden Büyük İskender'in, onun ölümünden (M.Ö. 323) sonra da Helenistik krallıklardan Mısır'daki Ptolemaioslar ile Suriye'deki Selevkosların eline geçmiştir. Özellikle Selevkoslar döneminde İbranilere karşı katı bir kültürel ve dinî Helenleştirme uygulandığı görülmektedir. Bu sebeple de IV. Antiokhos'un Süleyman Mabedi'ni Yahudi ibadetine kapatıp Grek Tanrı heykellerine tapınmaya zorlaması üzerine Judas Maccabaeus önderliğinde büyük bir isyan

⁵¹ Tesniye, XIX/1-3.

⁵² Muammer Ulutürk, *Havariler*, Mesa Bilişim Hizmetleri San. Tic. Ltd. Şti., Konya, 2009, s. 2.

⁵³ Bekir Zakir Çoban, *Yahudilerden Sonra Hıristiyanlardan Önce İsa*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2018, s. 41.

çıkmıştır. Ardından M.Ö. 164'te Selevkoslar Kudüs'ten atılarak Hasmonlu hanedanı kurulmuş ve yetmiş yıl kadar devam edecek bir bağımsızlık sürecine girilmiştir.⁵⁴

Filistin bölgesinde Yahudiler, M.Ö. 135-104 yılları arasında I. Hirkan başkanlığında bir devlet kurmuşlardır. Ardından krallığın devamı için Roma'dan destek ve yardım istenmiştir. M.Ö. 63 yılından sonra Roma'dan destek alan Filistin, bu tarihten itibaren Roma'ya bağlı bir bölge olmuştur. Roma bölgesindeki bu Yahudi krallığının başına II. Hirkan (M.Ö. 63-40), Antigones (M.Ö. 40-37), Büyük Hirodes (Herodes) (M.Ö. 40/39-4) gibi krallar geçmiştir. Bu krallar, bölgede büyük bir imar faaliyetine girişmişler, fakat Yahudiler tarafından sevilmemişlerdir. Çünkü halk, bu kralları Romalıların uşağı olarak görmüştür. Büyük Herodes'in ölümünden sonra krallık, onun üç oğlu arasında, üç bölgeye ayrılarak paylaşılmıştır.⁵⁵

1) Yahudiye ve Samiriye bölgesi; Herodes Arhelas'a⁵⁶ (M.Ö. 4- M.S. 6) verilmiştir. Kral Herodes Arhelas'ın bu bölgeyi kötü yönetmesinden dolayı bölge, M.S. 6'da Roma valisinin yönetimine bırakılmıştır. Yahudiye bölgesinde bulunan Beytlehem kasabası hem Hz. Davud'un⁵⁷ hem de İsa'nın doğum yeridir.⁵⁸ Merkezi Kudüs olan Yahudiye⁵⁹, Vaftizci Yahya'nın faaliyetlerini yürüttüğü⁶⁰ ve İsa'nın vaftiz olduğu⁶¹ (Ürdün Irmağı) bölgedir. Ayrıca Zeytin Dağı ve Kidron Vadisi de bu bölge içerisinde yer almaktadır.⁶² Yahudiye bölgesinde halkın çoğunluğunu Yahudiler oluştururken, Samiriye bölgesinde halkının çoğu ise Yunan ve Romalılardan oluşmaktadır.⁶³ 2) Celile (Galile) ve Perea bölgesi; Herodes Antipa'ya (M.Ö. 4- M.S. 39) verilmiştir. Kral Herodes Antipa, Vaftizci Yahya'yı tutuklattırıp öldürten kişidir. Ayrıca O, İsa'yı yargılanmak üzere vali Pontius Pilatus'a göndermiştir.⁶⁴ İsa ve ailesinin yerleşmiş olduğu Nâsıra, Celile bölgesinin bir kasabasıdır. Bu yüzden ona

⁵⁴ Karaman, *a.g.md.*, XIII/90.

⁵⁵ Mehmet Aydın, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, TDV Yayınları, Ankara, 1995, ss. 3-4.

⁵⁶ Matta, II/22.

⁵⁷ Luka, II/4.

⁵⁸ Matta, II/1.

⁵⁹ Matta, II/3.

⁶⁰ Matta, III/1-6; Markos, IV/4-5.

⁶¹ Markos, I/9.

⁶² Aydın, *a.g.e.*, s. 2.

⁶³ Çoban, *a.g.e.*, s. 42

⁶⁴ Matta, XIV/1-12; Luka, XXIII/7-12.

“Nâsıralı İsa” denmiştir.⁶⁵ Ayrıca İsa, Vaftizci Yahya’nın tutuklanmasından sonra Celile Gölü kıyısında bulunan Kefernahum’a yerleşmiş⁶⁶ ve Petrus, kardeşi Andreas ve Zebedi’nin oğulları Yakup ve Yuhanna’yı burada havariliğe çağırmıştır.⁶⁷ Celile bölgesinde halkın çoğunluğu Yahudi’dir.⁶⁸ 3) İtorea bölgesi; Filistin’in kuzeydoğu toprakları olarak bilinen bu bölge, Kral Filipus’a (M.Ö. 4- M.S. 33/34) verilmiştir. İsa’nın en az gezdiği yer bu bölgedir⁶⁹. Bu bölge hakkında Yeni Ahit’te fazla bir bilgi yoktur.⁷⁰

III.1.3. Dinî Durum

Roma’nın kuruluşundan, Hıristiyanlığın Roma’nın resmî dini olarak kabul edilmesine kadar Roma’nın dini durumunu giriş bölümün başında anlatmıştık. Bu bölümde ise Roma’nın bir eyaleti olan ve Hıristiyanlığın ortaya çıktığı Filistin bölgesinin dinî durumu hakkında bilgi vereceğiz. İsa’nın hayatının ve Hıristiyanlığın doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için Hıristiyanlık öncesi dönemde Filistin bölgesindeki dinî durum son derece önemlidir. Çünkü bu bölgedeki hâkim olan siyasî otorite her ne kadar Roma’da gözüke bile aslında siyasî ve dinî otorite Yahudilerin elinde bulunmaktadır. Hıristiyan kaynaklarına göre İsa başta olmak üzere havariler ve ilk Hıristiyan cemaatin karşılaşmış olduğu sıkıntıların ve eziyetlerin ilk sorumlusu Yahudilerin içindeki bazı gruplardır. Bu yüzden İsa’nın hayatında karşılaşmış olduğu eziyetlerden çarmıhta vefatına kadar ve daha sonra ilk Hıristiyan cemaatin dışlanması ve çeşitli eziyetlerle karşılaşması bu Yahudi grupların eli ile olmuştur. Özellikle de Yahudi din adamlarının siyasî otoriteyi, İsa ve Hıristiyanlara karşı tahrik emesi de son derece önemlidir.

Bu yüzden de İsa’nın doğduğu ve mesajını yaydığı Filistin bölgesinde bulunan Yahudiler ve Yahudi mezhepleri hakkında genel bir bilgi vermenin konumuz açısından yararlı olacağı kanaatindeyim. Bunu yaparken de ilk başta Yahudiliğin belli

⁶⁵ Matta, II/23, XXI/11.

⁶⁶ Matta, IV/12-13.

⁶⁷ Matta, IV/18-22; Markos, I/16-20.

⁶⁸ Çoban, *a.g.e.*, s. 42.

⁶⁹ Luka, III/1.

⁷⁰ *Kutsal Kitap*, “Sözlük”, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2015, s. 384.

başlı uygulamalarından ve inançlarından bahsedip daha sonrada dönemin Yahudi mezhepleri hakkında genel bir bilgi vermeye çalışacağım.

III.1.3.1. Dini İnançlar ve Uygulamalar

İsa'nın doğup büyüdüğü ve mesajını yaymaya başladığı dönemlerde, Filistin bölgesindeki hâkim olan din Yahudilik'ti. Yahudiliğin "Monoteist Tanrı Karakteri" halk için çok belirgindi. Yahudiler, kendilerini Tanrı ile ahit (antlaşma) yapmış bir millet olarak görmekteydi. İşte bu yüzden de kendilerini imtiyazlı ve seçilmiş bir millet, ırk olarak görmekteydiler. Yahudilerin Tanrısı olan Yehova, sadece Yahudi milletin Tanrısı olma özelliğine sahipti. Hz. Musa'ya verilen Yahudi kutsal kitaplarından olan Tora da, Tanrı Yehova ile Yahudi milleti arasında yapılan bir sözleşmeyi meydana getirmişti.⁷¹

Hıristiyanlıktan önce Filistin bölgesinde yaygın olan Yahudi uygulamalarından birkaç tanesi son derece önemlidir. Özellikle Yahudilik'te Sünnet Olma, Sept Günü (Şabat), Din Adamları ve İbadet Yerleri (Sinagog) yaygın dinî pratiklerdendir.

1) Sünnet Olma; Yahudililer arasında çok önemli bir dinî ibadettir. Yahudi toplumunun bir üyesi olabilme anlamı taşıyan sünnet, Yahudiler için her dönemde önemli bir dinî uygulama olmuştur. Çünkü sünnet, Yahudi milletini diğer milletlerden ayıran en önemli özelliktir.⁷² Yahudi inancına göre Tanrı, Hz. İbrahim ile bir antlaşma yapmış ve bu antlaşmanın gereği olarak ta İbrani soyundan gelen her erkeğin sünnet olması gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca bu sünnet uygulaması, Tanrı ile Yahudiler arasındaki antlaşmanın bir belirtisi olarak vurgulanmıştır.⁷³ Bu uygulama Hıristiyanlık öncesi dönemlerde devam ettiği gibi sonraki dönemlerde de devam etmiş ve günümüzde de Yahudi milleti için önemli bir dinî uygulama haline gelmiştir.

2) Sept Günü (Şabat); Sept Günü diye adlandırılan cumartesi yasağı veya istirahati, Yahudiliğin en önemli dinî uygulamalarından biri olmuş ve tarih boyunca Yahudi yaşamının merkezini, odak noktasını oluşturmuştur.⁷⁴ Yahudilere göre Şabat

⁷¹ Aydın, *a.g.e.*, s. 5.

⁷² Aydın, *a.g.e.*, s. 6.

⁷³ Tekvin, XVII/9-14.

⁷⁴ Ulutürk, *a.g.e.*, s. 11.

günü, Tanrı'nın kâinatı altı günde yarattıktan sonra yedinci günde dinlendiği gündür.⁷⁵ Yine Tevrat'ta bu gün için Yahudilerin Cumartesi istirahatine dikkat etmeleri gerektiği bildirilmiştir. Tanrı'nın Cumartesi günü dinlendiği gibi Yahudilerin de dinlenip hiçbir iş yapmaması gerektiği vurgulanmıştır.⁷⁶ Bu uygulama Hıristiyanlık öncesi dönemlerde devam ettiği gibi İsa döneminde de devam etmiş, Yahudi toplumunun çok dikkat ettiği uygulamalardan biri olmuştur. Fakat günümüzde bu önemini kaybetmeye başlamıştır.

3) Din Adamları (Rabbi/Kohen) ve İbadet Yerleri (Sinagog/Mabed); Yahudilikte din adamları çok önemli bir yere ve fonksiyona sahiptir. Çünkü Yahudi Kutsal Kitabı, din adamları tarafından anlatılıp açıklanmış ve toplumun ibadetlerini onlar yönetmiştir. Ayrıca bunlar dinî konularda bilgili ve söz sahibi kişiler olduklarından dolayı halkın dinî eğitiminden de sorumlulardır.⁷⁷

Yahudiliğin kutsal olarak kabul ettiği aileden sonraki en önemli kurumu, ibadet yerleri olan mabetlerdir. Yahudi tarihinin en önemli tapınağı ise Süleyman Mabedi (Kudüs Mabedi)'dir. Bu mabet, dinî ve sosyal açıdan Yahudiler için bir merkez olmuştur. Zaman içerisinde çeşitli dönemlerde bu mabet yıkılmış ve tekrardan yapılmış, birçok kez yağmalanmıştır.⁷⁸ İsa'nın tebliğ döneminde mabetler bir Pazar yerine döndürülmüş, adetâ amacı dışında kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum da İsa'nın tepkisini çekmesine sebep olmuştur.⁷⁹ Ayrıca mabetler, başlangıçta İsa, havariler ve ilk Hıristiyanların toplandıkları ve dini yaydıkları yerler olması açısından da önemli bir yere sahiptir.⁸⁰

III.1.3.2. Yahudilik ve Yahudi Mezhepleri

İsa'nın doğup büyüdüğü ve mesajını yaymaya başladığı dönemlerde, Filistin bölgesindeki hâkim olan dinin Yahudilik olduğunu söylemiştik. Bu dönemde Yahudilik kendi içerisinde belli başlı görüş ayrılıklarından dolayı bazı mezheplere

⁷⁵ Çıkış, XX/11

⁷⁶ Çıkış, XX/8-11

⁷⁷ Aydın, *a.g.e.*, s. 6.

⁷⁸ Ulutürk, *a.g.e.*, ss. 11-12.

⁷⁹ Markos, XI/15-17.

⁸⁰ Habercilerin İşleri, V/12.

ayrılmıştır. Bu bölümde dönemin Yahudi mezhepleri hakkında genel bir bilgi vermenin önemli olacağı kanaatindeyim. Çünkü İsa'yı ve Hıristiyanlığı anlamamız, içinden çıktığı Yahudi dinini anlamamıza bağlıdır. Ayrıca İsa'ya ve İlk Hıristiyan cemaatlere eziyet edenlerin bütün Yahudiler değil, onların içerisinde bulunan bazı gruplar olduğunu fark etmemiz açısından önemlidir. Hıristiyanlık öncesi Yahudi mezhepleri olarak Hasidiler, Ferisiler, Esseniler, Sadukiler ve Zelotlar yer almaktadır.

III.1.3.2.1. Hasidiler

Hasid, başlangıçta Makkabiler devrinin aşırı dindar insanları için kullanılan bir kelimedir. İbranice, “dindar” anlamına gelen bu kelime daha sonra mistikler ve üstadlarına teşmil edilmiştir.⁸¹

İbranice “dindarlar” anlamına gelen bu mezhep mensupları, M.Ö. 2. yüzyıl başlarında IV. Antiyokus'un Helenleştirme siyasetine karşı çıkmış ve işkence görmüşlerdir. Onlar Makkabileri desteklemişler, ancak siyasete ilgi duymadıkları için Makabbileri başarıya ulaştırdıktan sonra kendilerini Mabel'in onarımına ve temizlenmesine adanmışlardır. Onların içinde dinî hükümlere sıkı sıkıya bağlı fakihleri vardır. Ayrıca bu mezhep mensupları, Ferisiler ve Essenilerin öncüleridir.⁸²

Hasidiler, Yunan kökenli Selevkusların hâkimiyeti döneminde, dinî baskıya bir tepki hareketi olarak ortaya çıkmış bir gruptur. Onlar, kendilerine dayatılan Yunan kültürüne karşı kendi Yahudi geleneklerine sarılmış dindar kişilerdir. Yani Hasidiler, Helenizm'e karşı duran, Yahudi inancını ve kanunlarını savunan bir akımdır.⁸³

III.1.3.2.2. Zelotlar

Zelot, kelime olarak “gayretkeş veya gayretli” anlamına gelmektedir. Bu grup hem dinî hem de millî bir grup özelliğini taşımaktadır.⁸⁴ Zelotlar, işgale karşı direnenlerdir. Onlar şiddete başvurmakta tereddüt etmezler. M.S. 6 yılında Galile'li Yudah tarafından Yahudiye'nin Roma İmparatorluğu'na katılmasına karşı çıkmak

⁸¹ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 240.

⁸² Günay Tümer- Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara, 1993, s. 204.

⁸³ Çoban, *a.g.e.*, s. 50.

⁸⁴ Aydın, *a.g.e.*, s. 12.

üzere kurulan⁸⁵ ve Romalılara karşı Yahudilerin bağımsızlığını isteyen fanatik ve savaşçı bir harekettir.⁸⁶

Zelotların bu lâkabı, Yahudilerin kutsal kitabının Tora bölümündeki Sayılar XXV/6'da "Tanrı için gayretli" ifadesinden aldıkları söylenmektedir.⁸⁷ Yahudilerin Roma ile olan savaşının sorumlusunun onlar olduğu anlatılır. Yazarlara göre Zelotların, dinî değil tamamıyla siyasî bir grup olduğu söylenir. Haliyle onların inanç ve ibadetle ilgili hiçbir farklı özelliğinden bahsedilmez. Bunlar yaptıkları isyanlarla Tanrı'nın kendilerine zafer bahşedeceğini ve İsrail'i esaretten kurtaracağına inanmaktaydılar.⁸⁸

Bazı yazarlar, Hıristiyanlıktaki Mesih inancı ile Zelotların Mesih telakkisi arasında benzerlikten dolayı, Hıristiyanlığın Zelotlardan geldiğini söylemişlerdir. Ancak bu bilgi gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü ikisi arasındaki Mesih inancı çok farklıdır.⁸⁹ Ayrıca başka bir görüşe göre ise on iki havariden altısının Zelot olduğu ifade edilmektedir.⁹⁰

III.1.3.2.3. Sadukiler

Saduki kelimesinin anlamı ve kökeni hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar, "saduki" kelimesinin Hz. Süleyman zamanındaki Rahip Sadok'tan geldiğini söylemişlerdir.⁹¹ Ayrıca başka bir görüşe göre ise kelime İbranice "doğru" sözcüğünden türetilmiştir.⁹² Diğer araştırmacılar ise bu ismin onlara, âhireti inkâr etmelerinden dolayı karşıtları tarafından verildiğini belirtmektedir.⁹³

Yahudi aristokrasisini temsil eden Sadukiler, kendilerini rahipler sınıfına bağlı hissetmişlerdir. Rahip sınıfını oluşturan bu grup, mabedin hizmetinde görev

⁸⁵ Şinasi Gündüz, "Zelotlar", *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s. 403.

⁸⁶ Kürşat Demirci, "Hıristiyanlık", *DİA*, İstanbul, 1998, XVII/329.

⁸⁷ Tümer- Küçük, *a.g.e.*, s. 209.

⁸⁸ Çoban, *a.g.e.*, s. 54.

⁸⁹ Aydın, *a.g.e.*, s. 13.

⁹⁰ Ulutürk, *a.g.e.*, s. 16.

⁹¹ Aydın, *a.g.e.*, s. 8

⁹² Paul Lawrence, *Kutsal Kitap Tarihi Atlası*, trc. Fatih Bilger, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2008, s. 126.

⁹³ Çoban, *a.g.e.*, s. 51.

almaktadır. Tanrı Yahve ile ancak onların aracılığıyla ulaşılabilmekte ve mabetlerdeki takdimleri onlar sunmaktadır. Ayrıca kanunların icrasından da onlar sorumludur.⁹⁴

Renan, onlar için mabedi maddiyat için kullanan, dinden çok siyasetle ilgilenen, mabede yeni şeylerin girmesini istemeyen epiküryen (zevk düşkünü, maddiyatçı) bir aristokrat sınıf olduklarını söylemiştir.⁹⁵

Sadukilik, Tevrat'ın hükümlerinin tatbikatı ve mabet hizmetleri konusunda, yani itikat ve amelde Ferisiliğe karşıt olması ile tanınan bir mezheptir. Bu mezhep, eski Yahudiliğin savunucusu olduklarından, sonradan ortaya çıkan ve Ferisilerin benimsediği sözlü Tevrat'ı kabul etmezler. Bunlar kendi inanç ve ibadetlerini yazılı Tevrat'taki hükümlerden çıkardıklarından, sözlü Tevrat'ı kabul eden Ferisilerin görüşlerine karşıdrlar. Onlar, Ferisilerin zıddına: İnsanın kendi kaderini belirlemesine, ruhun ölümsüz olmasına ve yeniden dirilmeye inanmazlar. Onlara göre Tevrat'ın hükümleri hiçbir değişikliğe uğratmadan ve yorumsuz uygulanmalıdır. Sadukilerin, Ferisilerden ayrıldıkları en önemli husus ise, yeniden dirilme ve gelecek dünya ile ilgili görüşleridir. Bu farkın sebebi de, daha önce belirtildiği gibi, Sadukilerin yalnız yazılı Tevrat'ı esas almış olmalarıdır. Sadukiler, Mabet'in Romalılar tarafından tahribinden sonra halk üzerindeki etkisini yitirmiş ve zamanla, tarih sahnesinden kaybolmuştur.⁹⁶

Ayrıca Yeni Ahit'te Sadukiler ile ilgili bölümlere bakıldığında genellikle onlar hakkında olumsuz bilgilere rastlanılmaktadır.⁹⁷ Bu yerlerde İsa'ya karşı yapmış oldukları faaliyetler⁹⁸ ve âhiret hayatını inkâr etmeleri⁹⁹ nedeniyle eleştirilmektedirler. Bununla beraber Yeni Ahit'teki bilgilerden İsa'nın idam cezasına çarptırılmasında etkili kişilerden biri olan Başrahip Kayafa'nın da bir Saduki olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁰

⁹⁴ Aydın, *a.g.e.*, s. 8; Lawrence, *a.g.e.*, s. 126.

⁹⁵ Ernest Renan, *İsa'nın Hayatı*, trc. Ziya İhsan, MEB Yay., Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1964, ss. 165-166.

⁹⁶ Tümer- Küçük, *a.g.e.*, ss. 205-206; Şinasi Gündüz, "Saddukiler", *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 327.

⁹⁷ Saduki ismi, Matta İncili'nde 7, Markos İncili'nde 1, Luka'da 1 ve Habercilerin İşleri'nde 5 olmak üzere toplam 14 yerde geçmektedir.

⁹⁸ Matta, XVI/1, XXII/34; Luka, XX/34; Habercilerin İşleri, V/17.

⁹⁹ Matta, XXII/23; Markos, XII/18.

¹⁰⁰ Matta, XXVI/23; Luka, III/2; Yuhanna, XI/49.

III.1.3.2.4. Esseniler

Esseniler hakkında eski kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Sadece 20. yüzyıla kadar Yunan kaynaklarında Esseniler hakkında bilgi vardır. Fakat 1947’de Ölü Deniz (Lut Gölü) kıyısındaki Kumran Vadisi’nde bulunan yazmalarda Esseniler ile ilgili çeşitli bilgiler yer almaktadır. Kumran Yazmaları diye adlandırılan bu yazmaların keşfinden sonra Esseniler hakkında bilgiler, Yunan metinleri ile beraber yorumlanarak elde edilmeye çalışılmıştır.¹⁰¹

Esseni/İsiyyim kelimesinin kökeni üzerinde bir fikir birliği bulunmamakla birlikte iki anlamı ön plâna çıkmaktadır. Birincisi; “mütevazı ve dindar kişi”, ikincisi ise “sessiz ve sakin kişi” anlamlarına gelmektedir. Bunların dışında birçok farklı anlamı olduğu da belirtilmiştir.¹⁰²

Toplumsal yaşama çok önem veren Esseniler, son derece organize edilmiş bir hayat tarzına sahiptirler. Bunlar Kudüs merkezli resmî din anlayışına karşı çıkmışlardır.¹⁰³ Genel itibariyle mistik bir eğilim içinde bulunan bu cemaate mensup kişiler evlenmemişlerdir. Kudüs dışında dağınık ve tepelik bölgelerde yaşayan Esseniler, kendilerini Allah’a adanmışlardır. Kaderci bir inanışa sahiptirler. Bu yüzden de “Tanrı’nın kaderde yazmadığı bir şeyin insana ulaşmasının imkânsız” olduğuna inanmışlardır.¹⁰⁴

Bu Yahudi mezhebinin kuralları ile ilk Hıristiyanların dinî esasları arasında büyük bir benzerlik vardır. Bu yüzden de ilk Hıristiyan cemaati olarak adlandırılan Yahudi-Hıristiyan (Ebionit)’ların önceden Esseni olduklarını söyleyenler olmuştur. Ayrıca bu benzerlik ve ilişkilerden dolayı Hıristiyanlığın, Essenilerin bir kolu olduğunu söyleyenler de vardır.¹⁰⁵

¹⁰¹ Çoban, *a.g.e.*, ss. 69-70.

¹⁰² Ulutürk, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁰³ Şinasi Gündüz, “Esseniler”, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 121.

¹⁰⁴ Aydın, *a.g.e.*, ss. 11-12.

¹⁰⁵ Tümer- Küçük, *a.g.e.*, s. 208.

M.Ö. 2. yüzyılda ortaya çıkmış olan bu Yahudi mezhebi, M.S. 70'deki Yahudilerin yenilgisiyle ve Mabel'd'in ikinci tahribiyle sonuçlanan savaştan sonra ortadan kaybolmuşlardır.¹⁰⁶

III.1.3.2.5. Ferisiler

Ferisi kelimesinin kökeni hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu kelimenin İbranice'de karşılığı "Peruşim"dir. Ferisi kelimesinin bu dildeki karşılığına bakıldığında iki anlama geldiği görülmektedir. Birincisi; "ayrılanlar/uzaklaşanlar veya sapkınlar", ikincisi ise "açıklayanlar/tefsir edenler" anlamındadır. Yazarların büyük çoğunluğu birinci anlamı tercih etmiştir. Bu ismi kendilerine Sadukilerin taktıkları söylenmektedir. Haliyle kendi görüşlerinin Sadukilerden farklı olmasından dolayı "onlardan ayrılanlar" anlamında kullanılmıştır.¹⁰⁷

Bunların, diğer Yahudilerden ayrılmış bir grubu temsil ettiklerinden dolayı bu ismi aldıklarını söyleyenler de vardır. Bu mezhebin mensupları, fakir veya aristokrat bir sınıftan değil, orta sınıfa mensup kişilerden oluşmaktadır. Onların en büyük özelliği sırf dinî bir grup olmalarıdır. Bu sebeple de en büyük hedefleri Yahudi kanunlarını tatbik etmektir.¹⁰⁸

Ferisilik, daha sonraki Yahudiliğe şekil verecek olan büyük bir mezheptir. Yahudilik, Ferisiliğin prensipleri doğrultusunda şekillenmiş ve gelişmiştir. Ferisiliğin prensipleri doğrultusunda gelişen ve devam eden Yahudilik, daha sonra ortaya çıkacak olan Ortodoks Yahudiliği gibi mezhepler üzerinde de etkisi büyüktür.¹⁰⁹ Ayrıca onlar havraların desteğine sahip olan mezheptir. M.S. 70 yılında tapınağın yıkılmasından sonra varlıklarını sürdüren tek mezhep Ferisilerdir.¹¹⁰

Ferisiler, yazılı Tevrat'ın (Tora) yanında, Hz. Musa'dan sözlü olarak nakledilen bir de sözlü Tevrat'ı kabul etmişlerdir. Ferisiler, yazılı Tevrat'ta

¹⁰⁶ Çoban, *a.g.e.*, s. 83; Tümer- Küçük, *a.g.e.*, s. 207.

¹⁰⁷ Tümer- Küçük, *a.g.e.*, ss. 204-205; Çoban, *a.g.e.*, ss. 55-56.

¹⁰⁸ Aydın, *a.g.e.*, ss. 9-10.

¹⁰⁹ Çoban, *a.g.e.*, s. 67.

¹¹⁰ Lawrence, *a.g.e.*, s. 126.

bulunmayan fakat sözlü Tevrat'ta yer alan bilgilerden hareketle bir inanç sistemi oluşturmuşlardır. Onlar, her şeyi Tanrı'nın kontrol ettiğine, meleklerin ve hür iradenin varlığına, ölümden sonra dirilmeye, ceza ve mükâfata ve Davud'un soyundan bir Mesih'in geleceğine inanmışlardır.¹¹¹

Ferisiler, aynı zamanda klâsik hukukçuluğu temsil etmişlerdir. Onlar kanunu gözeten ve onu yorumlayan katı hukukçulardır. Kendilerini, babalarından gelen gelenek ve kanunların gerçek yorumlayıcıları olarak görmüşlerdir. Bu sebeple de yazılı Tevrat'ı yorumlamışlar ve Tevrat'ın hükümlerini günlük hayata uyarlayarak kanunları yeni durumlara adapte etmeye çalışmışlardır.¹¹²

İncillere baktığımızda Ferisiler ile ilgili olarak, İsa'ya ve ilk Hıristiyanlara yapmış oldukları eziyetler, onlara karşı mücadeleleri anlatılmıştır. Bununla birlikte onların gösteriş meraklısı ve ikiyüzlü olduğu, şekilci hareket ettikleri bildirilmiştir.¹¹³ Ayrıca Yeni Ahit'te Pavlus'un eski bir Ferisi olduğunu söylediği görülmektedir.¹¹⁴

Her ne kadar Sadukiler ruhban sınıfını oluşturmuş ve Sanhedrin'i (Yahudi meclisi/mahkemesi) ellerinde bulundurmuşsa da Yahudilerin üzerindeki hâkimiyet Sadukilerin değil Ferisilerin elindedir.¹¹⁵

¹¹¹ Tümer- Küçük, *a.g.e.*, s. 205.

¹¹² Çoban, *a.g.e.*, ss. 60-61.

¹¹³ Ferisi ismi, Matta İncil'in de 30, Markos İncili'nde 12, Luka İncili'nde 28, Yuhanna İncili'nde 20 olmak üzere toplam 90 yerde geçmektedir.

¹¹⁴ Habercilerin İşleri, XXIII/6; Filipililer, III/5.

¹¹⁵ Çoban, *a.g.e.*, s. 64.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İSA'YA YAPILAN EZİYETLER

1.1. Eziyet Kelimesinin Tanımı

“Eziyet” kelimesinin tanımını yapmadan önce hangi kökten türediğini iyi bilmek gereklidir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde eziyet kelimesinin Arapçadan “eziyyet” kelimesinden geldiği, eziyyet kelimesinin de “ezâ” kelimesinden türetilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden de ilk olarak ezâ kelimesinin anlamına bakmak gereklidir.

“Ezâ” kelimesi, masdar olarak “incinmek” anlamına gelir. İsim olarak genellikle “acı, maddî veya manevî zarar, eziyet” şeklinde kullanılmış ve “üzüntü, elem doğuran etken, maddî zararı dokunan şey” diye tarif edilmiştir.¹¹⁶

Râğıb el-İsfahânî'ye göre ezâ kelimesi; “canlı varlıklara dokunan zarar” anlamına gelmektedir. Bu zararın, canlının bedenine ya da ruhuna yönelik olabileceğinden; ya da yapılan işin dünyevî veya uhrevî sonuçlarından kaynaklanabileceğini söylemektedir.¹¹⁷

Eziyet kelimesinin daha iyi anlaşılması açısından Kur'ân-ı Kerîm'de hangi mânâlarda kullanıldığına bakmak faydalı olacaktır. Eziyet kelimesi birçok anlamlarda kullanılmakla birlikte genel itibariyle maddî ve manevî zarar anlamında kullanılmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de ezâ kelimesinin geçtiği ayetlerden bazılarını örnek vermek gerekirse; “Her iki tarafa da eziyet ediniz.” (Nisa, 4/16) âyetindeki eziyet, dövmeye işaret eder. Tevbe sûresindeki, “Onlardan kimileri peygambere eziyet ediyor ve o bir kulaktır, diyorlar.” (Tevbe, 9/61) âyeti de yukardaki âyette geçen eziyet kelimesiyle aynı anlama gelmektedir. Diğer âyetler ise, “Allah'ın Resûlü'ne eziyet edenlere dayanılmaz bir azap vardır.” (Tevbe, 9/61); “Musa'ya eziyet edenler gibi olmayınız.” (Ahzab, 33/691); Bizim yardımımız gelene kadar eziyet görenler. (En'am, 6/34);

¹¹⁶ Mustafa Çağrıncı, “Ezâ”, *DİA*, İstanbul, 1995, XII/35.

¹¹⁷ Râğıb el-İsfahânî, “Ezy” md., *Müfredât*, trc. Abdülbaki Güneş-Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul, 2010, s. 76.

“Neden bana eziyet ediyorsunuz.” (Saff, 61/5) eziyet kelimesinin geçtiği yerlere örnektir. Bu âyetlerden hepsi de “eziyet etmek” anlamlarına gelir.¹¹⁸

Ezâ kelimesi Kur’ân’da bu maddî anlamların yanında manevî ve rûhî sıkıntı, acı, üzüntü, incinme veya bunlara sebep olan etkenleri ifade etmek için de kullanılmıştır. Âl-i İmrân sûresinde, “Size onlar, eziyetler dışında asla zarar veremezler.”¹¹⁹ âyetinde, Ehl-i Kitab’ın Müslümanlara ezâdan başka bir zarar veremeyecekleri belirtilmektedir. Müfessirler buradaki ezâyâ yalan, tahrif, iftira, kınama gibi sözle sataşma anlamı vermişlerdir.¹²⁰

Bütün bunların yanında eziyet ile işkence arasında da büyük bir bağlantı vardır. “İşkence” kelimesi sözlükte “incitmek, sıkıştırmak, acı çektirmek; kıvrım, hile” gibi anlamlara gelir. İşkence kelimesi, Farsça şikenc (şikence) kelimesinden türetilerek Türkçe’ye işkence olarak geçmiştir. Genel olarak terim anlamı, bir canlıya maddî ve manevî olarak yapılan haksız eziyeti, acı ve ıstırap veren muameleyi ifade eder. Arapça’da azâb, ta‘zîb, müsle, zulm, eziyet gibi kelimeler de bazı nüanslarla bu anlamı içerir. Hukuk dilinde ise işkence kelimesi, bir kişinin maddî veya manevî varlığına yöneltmiş maksatlı ve haksız eziyeti, acı ve utanç verici tutum ve davranışı, cezalandırma amacıyla suçluya yapılan haksız davranışları ifade etmek için kullanılır.¹²¹

Günümüzde insanlık suçu olarak görülen işkencenin insanlık tarihi kadar uzun bir geçmişi vardır. Kur’ân’da peygamberlerin ve onlara inananların öldürüldüğünden, çeşitli işkencelere maruz bırakıldığından söz edilir.¹²² Yahudilerin Bâbil’de ve Filistin’de, milâttan sonra ilk üç asırda Hıristiyanların putperest Roma İmparatorluğu coğrafyasında inançları sebebiyle eziyet gördüğü, Hıristiyan dünyasında engizisyon mahkemelerinin farklı inanış ve mezhep mensuplarını yargıladığı, savaş esirlerine, suçlu ve sanıklara cezalandırma ya da itiraf ettirme amacıyla tarihin hemen her devrinde çeşitli işkencelerin yapıldığı bilinmektedir. Mekke döneminde Hz.

¹¹⁸ el-İsfahânî; “Ezy” md., *Müfredât*, ss. 76-77.

¹¹⁹ Âl-i İmrân, 3/111.

¹²⁰ Çağrıncı, *a.g.md.*, XII/35.

¹²¹ Şamil Dağcı, “İşkence”, *DİA*, İstanbul, 2001, XXIII/429.

¹²² Bakara, 2/61, 91; Âl-i İmrân, 3/21; Nisâ, 4/155; el-En‘âm, 6/34; Mü‘min, 40/28, vd.

Peygamber ve ilk Müslümanlar da müşriklerin çeşitli işkencelerine maruz kalmışlardır.¹²³

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere eziyet; işkence, zulüm, baskı, iftira, alay etme, acı çektirmek ve zarar vermek gibi maddî ve manevî zararı ifade etmek için kullanılmıştır.

1.2. İsa Kelimesinin Tanımı

İsa, İslâm'ın kutsal kitabı Kur'ân'da İsa, İbn Meryem ve Mesih şeklinde zikredilen, kendisine İncil'in verildiği, Hz. Muhammed'i müjdelediği bildirilen, "Allah'tan bir ruh ve kelime" olarak tavsif edilen, ancak kul (insan) olduğu vurgulanan bir peygamberdir. Hıristiyanlıkta ise İsa'nın, Tanrı'nın oğlu olduğuna inanılmaktadır. Bu yüzden de o, Tanrı olarak kabul edilmektedir.¹²⁴

İsa, gerek Hıristiyanlıkta gerek İslâm'da hem İsa hem de Mesih olarak adlandırılmaktadır. İncillere göre İsa ismi ona, "Rabbin Meleği'nin Yusuf'a ve Meryem'e söylemesiyle"¹²⁵ verilmiştir.¹²⁶

Batı dillerinde İsa karşılığında kullanılan Jesus isminin aslı "Yahve kurtuluştur, Yahve kurtarır" anlamındaki İbrânîce Yehôşua'nın kısaltılmış şekli olan Yeşua'dır. Kelime "Iesus" şeklinde Grekçe'ye, oradan da "Jesus" biçiminde Latince'ye geçmiştir. İsa'nın ismi İncillerde ve Pavlus'un mektuplarında "Iesus" şeklinde geçmektedir. Eski Ahit'in Yunanca tercümesinde "Yoşua"¹²⁷, "Yehôşua"¹²⁸ ve "Yeşua"¹²⁹ kelimeleri hep "Iesus" olarak tercüme edilmiştir. Matta İncili, İsa kelimesini "kurtarıcı"¹³⁰ anlamında kullanmaktadır. Arapça konuşan Hıristiyanlar İbrânîce Yeşua'nın Süryânîce'deki şekli olan Yeşu'u Yesu' diye telaffuz etmekte, Kur'ân-ı Kerîm'de ve İslâmî kaynaklarda ise "İsa" ismi kullanılmaktadır. Bazı Batılı yazarlar, kelimenin İsa şeklinin Hz. Muhammed'e (s.a.v.) bizzat Yahudiler tarafından

¹²³ Dağcı, *a.g.md.*, XXIII/429-430.

¹²⁴ Ömer Faruk Harman, "İsâ", *DİA*, İstanbul, 2000, XXII/465.

¹²⁵ Matta I/21; Luka I/31.

¹²⁶ Harman, "İsâ", *DİA*, XXII/465.

¹²⁷ Çıkış, XVII/10.

¹²⁸ Zekeriya, III/1.

¹²⁹ Nehemya, VII/7, VIII/7, 17.

¹³⁰ Matta, I/21.

empoze edildiğini söylemektedirler. Buna göre Yahudiler, Hz. Yakup'un kardeşi olan¹³¹ ve Tevrat'ta kendisinden fazla olumlu bahsedilmeyen Esav'ın (Esau) ruhunu taşıdığı iddiasıyla İsa'ya "Esav" adını vermişlerdir. Bu sebeple de İsa kelimesinin de buradan geldiğini söylemişlerdir. Ancak İsa sonrasının en önemli Yahudi dinî literatürü olan Talmud'da İsa'nın hiçbir zaman Esav ile kıyaslanmamış olması bu görüşü geçersiz kılmaktadır.¹³²

İsa kelimesinin kökeninin Arapça olduğunu kabul eden dil bilimciler de vardır. Onlara göre İsa kelimesinin, "donuk, kirli beyaz, beyaz renkte olmak" anlamında "ays" kökünden geldiğini ve rengi beyaz olduğu için onun bu adı aldığını ileri sürmüşlerdir.¹³³ Kelimenin siyasetle ilgili olarak "yönetmek, idare etmek" anlamındaki "avs" kökünden türediğini söyleyenler de vardır.¹³⁴ Buna göre İsa nefisini taatle, kalbini muhabbetle ve ümmetini Allah'a davetle eğittiği için kendisine bu ad verilmiştir.¹³⁵

Ancak Cevherî gibi bazı Müslüman dilciler, İsa kelimesinin İbrânî veya Süryânî bir isim olduğunu söylemektedirler. Onlara göre İsa kelimesi Arapça kökenli değil İbrânîce veya Süryânîce kökenli bir kelimedir.¹³⁶

1.3. İsa'nın Hayatı

Sıradan bir insanın bile hayatı hakkında bir bilgi vermek çok zor bir şeyken; özellikle söz konusu İsa olduğunda bu konu daha da zorlaşmaktadır. Çünkü burada söz konusu bir insan mı yoksa Tanrı mı olduğu konusu da işin içine girmektedir. Aynı zamanda üzerinden iki bin yıl geçmiş bir kişi hakkında bilgi vermek de bir o kadar zor bir iştir. Bu sebeple de o dönemi yansıtan İnciller bize, İsa hakkında ilk ve en önemli kaynakları sunmaktadır.¹³⁷

¹³¹ Yaratılış, XXXII/3.

¹³² Harman, "İsâ", *DİA*, XXII/465.

¹³³ el-İsfahânî, "Ays" md., *Müfredât*, ss. 740-741.

¹³⁴ İbn Manzûr, "Avs" md., *Lisânü'l-'Arab*, Daru'l Hadis, Kahire, 2014, VI/545.

¹³⁵ Harman, "İsâ", *DİA*, XXII/465.

¹³⁶ İbn Manzûr, "Ays" md., *Lisânü'l-'Arab*, VI/544.

¹³⁷ Linda Woodhead, *Hristiyanlık*, trc. Seveda Çalışkan, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2006, s. 14.

İncillerde geçen bilgilere göre Meryem, Yusuf'la nişanlı olduğu dönemde Kutsal Ruh Meryem'e gelerek mucizevî bir şekilde gebe bırakır. Daha sonra Yusuf, Meryem'in gebe olduğunu öğrenince onu küçük düşürmemek için sessizce ayrılmayı düşünür. O anda Rab'bin Meleği, Yusuf'a görünerek onu eş olarak almasını ister. Ayrıca doğan çocuğun erkek olacağını ve ismini "İsa" koymaları gerektiğini bildirir. Yusuf, Rabb'in Meleğinden gelen buyruğa uyar ve nişanlısıyla evlenerek himayesi altına alır. Meryem ve Yusuf, bebek doğduktan sonra çocuğun ismini İsa koyarlar.¹³⁸

İsa'nın, doğumu konusunda Kur'ân-ı Kerîm'deki bilgiler, Hıristiyan kaynaklarındaki bilgilerle paralellik gösterir. Buna göre İsa'nın babasız olarak Meryem'den dünyaya geldiği, Hz. Âdem'in anasız ve babasız meydana gelmesi gibi onun da babasız dünyaya geldiği anlatılır.¹³⁹ Fakat İsa'nın hayatındaki diğer olaylar hakkında fazla bir bilgi yoktur.

İsa, Kral (Vali) Herodes (M.Ö. 40-4) döneminde Yahudiye'nin Beytlehem kasabasında doğdu. Herodes, doğacak çocuğun Yahudilerin Kralı olacağına dair söylentiler ve kehanetler üzerine çocuğu öldürmek ister. Bu sebeple Rabb'in Meleği, Yusuf'a görünerek İsa ve Meryem'le beraber Mısır'a gitmelerini ister. Onlar da bu olaylardan sonra meleğin isteği üzerine Mısır'a giderler. Herodes ölünceye kadar orda kalırlar ve daha sonra meleğin isteği üzerine tekrardan İsrail'e geri dönerler.¹⁴⁰

Bazı Hıristiyan kaynaklarına göre İsa, ailesinin Mısır'a kaçmasından önce henüz doğmamıştır. Mısıra kaçış yolculuğu esnasında Yusuf ve Meryem'in geceleyin sığındığı bir ahırda Meryemin, İsa'yı doğurduğu anlatılır.¹⁴¹

Burada Herodes'in ölüm tarihi M.Ö. 4 dikkate alınırsa, İsa'nın doğum tarihi hakkında bilgi sahibi olabiliriz. İsa'nın, Herodes ölmeden önce doğduğuna göre henüz bebekken Mısır'a gittiği dikkate alınırsa doğum tarihi olarak M.Ö 6-4 yılları arasında söylemek doğru olacaktır.

¹³⁸ Matta, I/18-25; Luka, II/1-7; Çoban, *a.g.e.*, s. 87.

¹³⁹ Âl-i İmrân, 3/59.

¹⁴⁰ Matta, II/1-21.

¹⁴¹ Luka, II/6-7; Lawrence, *a.g.e.*, s. 136; Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 250.

Aslen bir Yahudi olan İsa, elimizdeki bilgilere göre Yahudi toplumu içinde doğmuş, gençliğini orada geçirmiş ve bir Yahudi gibi eğitim almıştır. Çocukluk ve gençliği hakkında fazla bir bilgi olmamakla beraber Yahudilerin içinde büyüdüğünü söylemek doğru olacaktır.¹⁴²

İsa'nın çocukluğu ve gençliği hakkında Yeni Ahit'te hemen hemen hiç bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece on iki yaşındayken Fısıh Bayramı'nda* anne ve babasının onu Yahudi Mabedi'nde unuttuklarından ve sonra geri döndüklerinden bahsedilir. Ayrıca orada İsa'yı din bilginlerine sorular sorarken ve tartışmalar yaparken bulurlar. Ardından ailesi ile birlikte Nâsıra'ya gittiği anlatılır.¹⁴³

Onun Yahya ile karşılaşınca kadar nerede ve ne yaptığına dair İncillerde bilgi bulunmamaktadır. Büyük ihtimal hayatını ailesiyle beraber Galile'nin Nâsıra kasabasında geçirmiştir. Bu sebeple de ona Nâsıralı denildiği düşünülmektedir.

İsa'nın hayatına ve mesajlarına baktığımızda onun, Musa hukukuna ve inancına sıkı sıkıya bağlı bir şahsiyet olduğunu görmekteyiz.¹⁴⁴ En başta bir Yahudi olan İsa, kendisine verilen görevle beraber bu yeni dini anlatmaya başlamıştır.

Hıristiyanlara göre İsa'nın, çocukluk ve gençlik dönemini ailesinin yanında Nasır'da geçirdiği düşünülür. Kutsal Göreve başlamadan önce Vaftizci Yahya'nın yanına giderek kendisini vaftiz* etmesini ister. Yahya'da onun isteğini yerine getirerek İsa'yı vaftiz eder.¹⁴⁵ Böylece O, görevine başlamadan önce vaftiz şartını yerine getirmiş olur.

Daha sonra İsa'nın görevine başlamadan önce bir süre çölde inzivaya çekildiğinden bahsedilir. Burada İblis ile mücadelesi anlatılır. İnancı ve imanını

¹⁴² Aydın, *a.g.e.*, s. 17

* Fısıh Bayramı: İsrailoğulları'nın, Mısır topraklarından çıkışının anısına kutlanan bir Yahudi bayramıdır (bk. Şinasi Gündüz, "Pesah", *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 305).

¹⁴³ Luka, II/41-52.

¹⁴⁴ Şinasi Gündüz, *Hristiyanlık*, İsam Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 19-20.

* Vaftiz: Sözlükte suyla yıkama ve suya daldırma anlamına gelir. Hristiyanlığa giriş sakramentidir. Yahya döneminde günahı tövbe etmek ve doğru yola yönelmek için yapılan bir nevi gusül abdestidir (bk. Gündüz, *Hristiyanlık*, s. 20).

¹⁴⁵ Matta, III/13-17; Markos, I/9-11; Luka, III/21-22.

vasıtasıyla İblis'in tuzaklarından kurtulur.¹⁴⁶ Ardından Tanrı'nın mesajını insanlara anlatmaya başlar.

İsa'nın ne zaman tebliğe başladığı ilgili birçok görüş bulunmakla birlikte genel olarak kabul edilen görüşü göre o, M.S. 28 yılından sonra tebliğe başlamıştır. Vaftiz olduktan sonra Tanrı'nın mesajını duyurmaya başladığı ilk yer Galile (Celile)'dir.¹⁴⁷

İsa, insanlara Tanrı'nın mesajını duyurmak için şehirleri ve kentleri gezer ve insanlara nasihatler verir. Kendisine inananlardan yanına öğrenciler seçer ve öğrencileriyle beraber görevine devam eder.¹⁴⁸ Her geçen gün ona inananların sayısı artar.

İsa ve öğrencileri gittikleri yerlerdeki hastaları iyileştirir ve çeşitli mucizeler gösterir.¹⁴⁹ Ayrıca gittiği şehirlerdeki sinagoglara girerek halka vaazlar verir.¹⁵⁰ Bu olaylardan sonra halk onun söylediklerine iman ederek arkasından gitmeye başlar. Halkın, İsa'nın arkasında gitmesi Yahudileri kızdırır ve onu öldürmek için çeşitli yollar ararlar. Bunun yanında bu konu Roma yönetimini de az da olsa rahatsız etmeye başlamıştır.¹⁵¹

Gittiği yerlerde insanlara Tanrı'nın mesajını (Sevindirici Haber'i) anlatan İsa'nın sözlerini üç ana konuda toplamak gerekirse;

- İnsanları, Tanrı'nın Krallığına davet etmesi,¹⁵²

(Bu konu, Tanrı'ya iman ederek onun emir ve yasaklarına uymayı ve yaklaşan hesap gününe hazırlıklı olmayı içerir.)

- İnsanları, Musa hukukuna sıkı sıkıya bağlı kalmaya çağırması,¹⁵³

¹⁴⁶ Matta, IV/1-11; Markos, I/12-13; Luka, IV/1-13.

¹⁴⁷ Harman, "İsâ", DİA, XXII/468.

¹⁴⁸ Matta, X/1-10; Markos, III/13-19; Luka, VI/12-16.

¹⁴⁹ Markos, II/1-12, IV/35-41; Luka, V/17-26, VIII/22-25, vd; Âl-i İmrân, 3/49; Mâide, 5/110.

¹⁵⁰ Matta, IV/23; Markos, I/21; Luka; IV/15; Yuhanna, VI/6-59, vd.

¹⁵¹ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 254.

¹⁵² Matta, III/1-2, IV/23; Markos, I/15, IV/11; Luka, IV/43, VIII/1; Yuhanna, III/3-5, vd.

¹⁵³ Matta, VIII/14, XV/4; Markos, I/44, VII/10; Luka, V/14, XVIII/20; Yuhanna, VII/19, vd.

(Bu konu, Musa hukuku diye adlandırılan Yahudi (İlâhî) yasalara uymayı ve helâl-haram kurallarını yerine getirmeye ilgilidir.)

- İnsanlara, özellikle din adamları ve yöneticilerin yaptıkları ahlâksızlıklara karşı mücadele etmesi,¹⁵⁴

(Bu dönemde İsa, ahlakın önemi hakkında konuşmalar yapmıştır. Ayrıca Ferisi ve Saduki ileri gelenlerinin yasaları ve hukuku kendilerine göre yorumlamasından, kendi çıkarlarına göre kullanmasından, onların gösteriş yapmalarından ve ahlâksızlığından bahsetmiştir.)

Böylece İsa, konuşmaları ve davranışlarıyla bütün güç odaklarına karşı mücadele etmiştir. Bu konuşmalar çoğu kişi tarafından hoş karşılanırken, bazı çevreler tarafından ise- özellikle Ferisiler ve Sadukiler- hoş karşılanmamıştır. Bu kişiler, İsa'ya karşı cephe alarak mücadele etmişlerdir.¹⁵⁵

Peygamberlik görevine başladığı süre zarfında Yahudiler - Ferisiler ve Sadukiler - İsa'ya çeşitli iftiralar atarlar, eziyet ve işkence yaparlar. Ve en sonunda da yaptıkları bir plânla İsa'yı, Romalılar tarafından çarمیha gerdirerek öldürtürler.¹⁵⁶ Biz burada İsa'nın hayatı hakkında kısa bir bilgi vermeyi yeterli gördük. Çünkü İsa'ya yapılan eziyetler bölümünde ve diğer bölümlerde onun tebliğ hayatındaki karşılaştığı sıkıntıları anlatırken hayatını biraz daha detaylı bir şekilde ele alacağız.

Hıristiyanlara göre İsa'nın, Yahudilerin iftirası ve şikâyetleri üzerine Romalılar tarafından M.S. 30 yılında çarمیha gerilmesinden üç gün sonra dirilir ve havarilerin arasında kırk gün kalarak onlara Tanrı'nın krallığı ve egemenliği gibi konular hakkında bilgiler vererek konuşmalar yapar. Ardından Tanrı'nın yanına göğe alınır.¹⁵⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de ise İsa'nın doğumunun bir mucize olarak gerçekleştiği¹⁵⁸ ve onun diğer peygamberler gibi bir peygamber (insan) olduğu¹⁵⁹ anlatılır. Ayrıca

¹⁵⁴ Matta, XXIII/1-36; Markos, XII/38-40; Luka, XI/37-54, vd.

¹⁵⁵ Sami Baybal, *İbrahîmî Dinlerde Mesih'in Dönüşü*, Yediveren Kitap, Konya, 2002, ss. 130-131.

¹⁵⁶ Matta, XXVII/1-50; Markos, XV/1-37; Luka, XXIII/1-47.

¹⁵⁷ Matta, XXVIII/1-20; Markos, XVI/1-14; Luka, XXIV/1-53; Yuhanna, XX/1-23; Habercilerin İşleri, I/3.

¹⁵⁸ Meryem, 19/16-26; Enbiya, 21/91.

¹⁵⁹ Mâide, 5/75.

onun çarımhta öldürülmediği, Allah'ın onu kendi katına yükselttiğinden¹⁶⁰ bahsedilir.¹⁶¹

Kur'ân Müfessirleri de İsa'nın çarımhta ölmediği, Allah'ın katına yükseltildiği konusunda hemfikirdir. Meşhur müfessirlerden Mevdûdî, tefsirinde, İsa'nın Allah tarafından mucizevî bir şekilde çarımhtan kurtarıldığı ve Allah'ın katına yükseltildiğinden bahseder. Ayrıca onun yerine çarımha benzer bir kişinin gerildiğini anlatır. Fakat bu kişinin kim olduğu hakkında bilgi vermez.¹⁶² Ancak bazı müfessirler bu kişinin İsa'ya ihanet eden Yahuda İşkariyot olduğunu belirtirler.¹⁶³

Bu bölümde son olarak şunu da söylemenin gerekli olduğunu kanaatindeyim. Bazı yazarlara göre İncillerde, İsa'nın doğumu, hayatı, mucizeleri, ölümü ve dirilişi hakkında anlatılanlar, Yahudilerin bir Mesih beklentisi kehanetine uygun olarak yazılmıştır.¹⁶⁴ Bu nedenle İncil yazarları Yahudilerin beklediği Mesih'i, İsa'ya uydurma çabası gütmüşlerdir.

1.4. İsa'ya Yapılan Eziyetler

İslâmiyet'e göre Allah, emir ve yasaklarını insanlara bildirmek için insanlar arasından peygamberler seçip göndermiştir. Peygamberler Allah'ın emirlerini yerine getirmek için insanları doğru yola çağırılmışlar, nasihat etmişler ve aldıkları emir ve yasakları bildirmişlerdir. Bunları yaparken çeşitli sıkıntılara ve eziyetlere maruz kalmışlardır. Kendilerine inanan insanlar olduğu gibi kendilerine inanmayıp düşman olan insanlar da olmuştur. Onlar, bütün sıkıntılara ve eziyetlere göğüs gererek Allah'ın kendilerine verdiği görevi yerine getirmeye çalışmışlardır.

Yahudi toplumuna, yeni bir dinle birlikte peygamber olarak gönderilen İsa da Tanrı'nın emirlerini yerine getirirken çeşitli eziyet ve sıkıntılara maruz kalmıştır. İsa,

¹⁶⁰ Nisa, 4/157-158.

¹⁶¹ Çoban, *a.g.e.*, s. 96.

¹⁶² Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, trc. Muhammed Han Kayanî vd., İnsan Yayınları, İstanbul, I/428-429.

¹⁶³ <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Nisâ-suresi/648/155-161-ayet-tefsiri>, (01.03.2021).

¹⁶⁴ Woodhead, *a.g.e.*, s. 26.

Yahudilerin tüm bu eziyetlerine ve olumsuz tavırlara rağmen tebliğ görevini sürdürmüştür¹⁶⁵

Hıristiyan kaynaklarına göre İsa, küçük yaştan itibaren çarmlıya gerisine kadar hayatının her safhasında çeşitli eziyetler görmüş ve işkencelere maruz kalmıştır. Yeri geldiğinde bu eziyetler alay etme, hor görülme, soru sorarak küçük düşürme, şehirlere sokulmama ve ölümle tehdit edilme gibi sözlü olurken bazen de işkence, dayak, hapse atma şeklinde fiilî eziyetler şeklinde olmuştur. En sonunda ise çeşitli işkencelerle çarmlıya gerilerek öldürülmüştür. Bu bölümde İsa'nın hayatındaki maruz kaldığı eziyetleri Hıristiyan kaynaklarına göre, özellikle Yeni Ahit bağlamında anlatmaya çalışacağız. Ancak bunu yaparken de yer yer diğer kaynaklara da değinilecektir.

Yeni Ahit'te verilen bilgiye göre İsa, Kral Herodes döneminde Beytlehem'de doğmuştur. Kral Herodes zamanında Yeruslaim'e yıldız bilimciler geldiler. Yahudilerin yeni kralını arıyorlardı. Çünkü onun yıldızını, doğuda yani burada gördüklerini söylüyorlardı. Bunu duyan Kral Herodes İsa'yı bulmaları için yıldız bilimcileri göndermiş, fakat Kral'ın İsa'yı öldüreceğini öğrenen yıldız bilimciler onun yerini söylememişlerdir. Daha sonra Meryem'in nişanlısı Yusuf'un rüyasında bir meleği görmesi sonucu Yusuf, İsa ve Meryem'i Mısır'a kaçırmıştır. O dönemde iki yaşına (Bazı kaynaklar ise İsa'nın Mısır'a kaçış yolunda doğduğundan bahseder.) yaklaşan İsa, Kral Herodes tarafından öldürülmek istenmiştir. Onu bulamayan Kral Herodes, sinirlenmiş ve İsa'yı öldürmek maksadıyla doğduğu Beytlehem kasabasındaki iki ve iki yaşından küçük bütün çocukları öldürtmüştür. Yusuf, İsa ve Meryem, Kral Herodes ölünceye kadar Mısır'da kalmışlardır.¹⁶⁶

Onun çocukluğu ve gençliği hakkında Yeni Ahit'te neredeyse hiçbir bilgi yoktur. Sadece onun on iki yaşlarında Yahudi mabedinde başından geçen bir olay anlatılır.¹⁶⁷ Onun dışında Yahya tarafından vaftiz edileceği zamana kadar hiçbir bilgiye rastlanmaz. Yahya tarafından vaftiz edildikten sonra göreve başlar.¹⁶⁸ Peygamberlik göreviyle beraber kasaba ve kentleri gezer ve Tanrı'nın mesajını

¹⁶⁵ Baybal, *a.g.e.*, s. 128.

¹⁶⁶ Matta, II/1-15.

¹⁶⁷ Luka, II/41-52.

¹⁶⁸ Ali Osman Kurt-Dursun Ali Aykıt, *Dinler Tarihi*, Bilimsel Araştırma Yay., Ankara, 2019, s. 219.

insanlara ulaştırır. İşte İsa'nın hayatında karşılaşacağı eziyet ve sıkıntılar bu dönemle birlikte başlar.

Ancak onun göreve başladığı ilk zamanlar, insanlara şifa dağıtan, dini konularda vaazlar veren birçok bilgin kişi bulunmaktaydı. Aynı zamanda Mesih iddiasında bulunan kişiler de mevcuttu. Dolayısıyla Tanrı'nın mesajını insanlara yaydığı ilk zamanlarda onu da diğerleri gibi gördüklerinden dolayı, İsa hiçbir sıkıntıyla karşılaşmamıştır. Fakat daha sonra onun, onlar gibi olmadığı anlaşılınca ve etrafındaki kişilerin sayısı artınca sıkıntılar başlamıştır.¹⁶⁹

İsa'nın Tanrı'nın mesajını yaymak için çıktığı yolculuklardan sadece eziyet ve sıkıntılarla karşılaştığı bölümleri ele aldık. Bu sebeple de tebliğ dönemi ile ilgili gerçekleştirmiş olduğu bütün yolculukları ve olayları anlatmadık.

İlk olarak İsa, Matta'nın (Markos ve Luka İncili'nde bu kişinin Alfeos oğlu Levi isminde biri olduğu geçmektedir.) evinde sofraya otururken yanlarına gümrük vergisi toplayanlar ve günahkârlardan bir grup da gelip oturdu. Bunu gören Ferisiler, İsa'nın öğrencilerine, neden günahkârlarla ve vergi toplayanlarla oturdukları konusunda eleştiride bulundular. İsa da onlara şöyle cevap verdi: “Önemli olan sağlamlara değil, hasta olanlara doktorun gerekli olmasıdır.” dedi. Daha sonra Vaftizci Yahya'nın öğrencileri, İsa'ya, “Neden senin öğrencilerin oruç tutmuyor da Ferisiler ve biz oruç tutuyoruz.” diye soru sorarak eleştirdiler. Daha da ileri giderek hakaret ettiler. İsa'da onlara, “Ben burada onların yanındayım. Onların oruç tutmasına gerek yok, ilerde ben onların yanından ayrılırsam onlar da oruç tutacaklar.” dedi.¹⁷⁰ Ferisiler fırsat buldukça İsa'yı küçük düşürmeye çalışsalar da onun verdiği cevaplar karşısında seslerini bile çıkartamıyorlardı. Çünkü İsa onlara öyle güzel cevaplar veriyordu ki şaşırıyorlardı.

İsa çevresindeki kalabalığa, Sevindirici Haber'i (İncil) anlattığı bir gün yanına sinagog başkanlarından biri gelerek, “Kızının şimdi öldüğünü ancak sen elini üstüne koyarsan yaşayacağını” söyledi. İsa da kalkıp onunla beraber evine gitti. İsa kızın ölmediğini, onun uyuduğunu söyledi. Orada bulunan kalabalık ise İsa'yla alay ederek

¹⁶⁹ Renan, *İsa'nın Hayatı*, ss. 69-70.

¹⁷⁰ Matta, IX/9-15; Markos, II/14-20; Luka, V/27-35.

güldüler. Daha sonra İsa'nın kızı diriltmesi ile herkes şaşkına döndü.¹⁷¹ Yahudiler İsa'nın yaptıkları karşısında âdetâ ağızları açık kalmış, dilleri tutulmuştu. İsa, ölüleri diriltiyor, insanlar ise ona hayretle bakıyordu.

Daha sonra halktan bazıları, cine tutulmuş bir dilsizi iyileştirmesi için İsa'ya getirdiler. İsa dilsizi iyileştirip içinde bulunan cini de çıkarttı. Orada bulunan halk büyük bir şaşkınlıkla bunu izlemiştir. Ancak Ferisiler İsa'nın Peygamber olduğuna inanmıyor, onun bu işleri cinlerin başkanı sayesinde yaptığını söyleyerek onunla alay ediyor ve iftirada bulunuyordu. Bazıları da onu deneyerek gökten bir belirti, mucize göstermesini istiyordu.¹⁷² Ferisilerin onun yaptığı mucizelere bile inanmayacak kadar kalpleri katılaştırmıştı ki, bu mucizeleri cinlerin başkanı sayesinde yaptığı iftirasında bulunuyorlardı.

İsa ve öğrencileri bir Şabat Günü buğday tarlasından geçerken öğrencilerinden bazıları başakları kopararak yemeye başladı. Bunu gören Ferisiler, İsa'ya öğrencilerinin yasal olmayan bir şeyi yaptıklarını söyleyerek eleştirdiler. İsa da onlara, benim yanımda kutsal görevi yaparken onların yemelerinde bir sorun olmadığını, bu yasağı Davut'un ve Kâhinlerin de deldiğini anlattı. Aynı zamanda “İnsanın Şabat Günü için değil, Şabat Günü'nün insan için yaratıldığını.” söyledi. Daha sonra “İnsanoğlu Şabat Günü'nün Rabbi'dir” diye ekledi.¹⁷³ Ferisiler, İsa'yı Eski Antlaşma (Eski Ahid*) hükümleri konusunda sürekli uyarıyor ve Eski Antlaşma'nın bazı hükümlerini uygulamamakla eleştiriyorlardı. Fakat İsa Eski Antlaşma'nın bazı hükümlerini kaldırıyor ve yeni hükümler söylüyordu.

Buğday tarlasından ayrılan İsa, bir sinagoga girdi. Orada bulunanlar İsa'yı suçlamak maksadıyla bir soru sormak istediler. Orda bulunanlar “Şabat Günü birini iyileştirmek yasal mıdır?” dediler. İsa da onlara, “Aranızdan birinin bir koyunu Şabat Günü bir çukura düşse onu çıkarmaz mısınız?” diye söyledi. İnsan koyundan daha üstün olduğu için Şabat Günü iyilik etmenin yasal olduğunu ifade etti. İsa orada

¹⁷¹ Matta, IX/18-26; Markos, V/21-43; Luka, VIII/40-56.

¹⁷² Matta, IX/32-34, XII/22-24; Markos, III/22; Luka, XI/14-16.

¹⁷³ Matta, XII/1-8; Markos, II/23-27; Luka, VI/1-5.

* Eski Ahid: (Ahd-i Atık), Yahudilerin kutsal kitabına Hıristiyanlarca verilen ad (bk. Ömer Faruk Harman, “Ahd-i Atık”, *DİA*, İstanbul, 1988, I/494).

bulunan ve eli tutmayan adamı iyileştirdi. Oradan ayrılan Ferisiler İsa'yı öldürmek için sözbirliğinde bulundular.¹⁷⁴ Çünkü İsa, Yahudilerin hükümlerine karşı gelmekte ve yeni hükümler ortaya koymaktaydı. Bu sebeplerden dolayı, Ferisiler İsa'yı öldürmek istemekteydiler.

Ferisiler ve dinsel yorumculardan (din bilginleri) bazıları İsa'ya gelerek “Senin Mesih olduğunun kanıtını isteriz.” dediler. Onun yalancı olduğunu söylediler ve birçok eleştiride bulundular. İsa da onlara, “Siz kötü ve Tanrı tanımaz bir kuşaksınız. Size Yunus peygamberin belirtisinden başka belirti verilmeyecektir.” diye söyledi. İsa bu olaydan sonra oradan ayrılarak başka bir yere gitmiştir.¹⁷⁵

İncillere göre İsa ve havarileri, ne zaman bir yerde Sevindirici Haber'i anlatsa, Ferisiler ve dinsel yorumcular karşılarında durmuştur. Çünkü İsa kendisinin Tanrı oğlu olduğunu söylemiş ve beklenen Mesih'in kendi olduğu konusunda açıklamalarda bulunmuştur. Aynı zamanda Yahudi şeriatındaki bazı kuralları kaldırmış ve değiştirmiş, böylelikle insanlar Yahudiliği bırakarak İsa'ya inanmış ve arkasından gitmiştir. İsa “Ben Yahudilerin kaybolan koyunlarını bulmaya geldim.”¹⁷⁶ demiştir.

İsa ve ona inananlar, Tanrı'nın mesajını ellerinden geldiğince gittiği her yerde anlatıyorlardı. İsa bu sefer kendi kenti olan Nâsıra'ya* gitmişti. Orada bulunan sinagogda onlara vaazlar vererek bilgiler anlatıyor ve mucizeler gösteriyordu. Orada bulunanlar, İsa'nın bu kadar bilgiyi nasıl bildiğini ve böylesine mucize gücünü nereden bulduğunu soruşturuyorlardı. İsa'nın kendi içlerinden biri olduğunu ve ailesini tanıdıklarını söyleyip şaşırıyorlardı. Orada bulunanlar İsa'ya inanmayarak gücendiler, onu hor gördüler ve birçok iftirada bulundular. İsa da onlara “Ancak bir peygamber memleketinde hor görülür.” diyerek oradan ayrıldı.¹⁷⁷

Luka İncili'nde, Nâsıra'da geçen olay biraz daha ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. İsa sinagogda her zamanki gibi vaaz vermekteydi. Ayrıca vaazı esnasında

¹⁷⁴ Matta, XII/9-14; Markos, III/1-6; Luka, VI/6-11.

¹⁷⁵ Matta, XII/38-39, XVI/1-4; Markos, VIII/11-13; Luka, XI/29-32.

¹⁷⁶ Matta, XV/24.

* Nâsıra: Günümüzde İsrail sınırları içinde bulunan Nâsıra, İsa'nın doğduğu ve yetiştiği şehirdir (bk. Mahmut Aydın, “Nâsıra”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII/397).

¹⁷⁷ Matta, XIII/53-58; Markos, VI/1-6; Luka, IV/16-24.

Yahudiler ve İsrail halkı hakkında çeşitli iğneleyici bilgiler de söylemekteydi. Sinagog'da bu sözleri duyan halk öfkeleni ve onu şehrin dışına çıkması konusunda zorladılar. Şehrin dışına kovulan İsa'yı, tepeden aşağıya atmak için bir yamaca götürdülerse de ellerinden kurtulup kaçıdır.¹⁷⁸

Kendi memleketindeki insanlar bile kibirlerinden ve törelerinden vazgeçmemek için İsa'ya inanmamışlardır. Onunla dalga geçerek hor görmüşler, hattâ daha da ileri giderek onu öldürmeye çalışmışlardır.¹⁷⁹

İsa bu olaylardan sonra Yahudiye'de bulunan Naim denen bir kente gitti. Orada bulunan bir Ferisi onu yemeğe çağırdı. İsa, o kişiyi kırmak istemedi ve yemeğe gitti. O kentte yaşayan günahkâr bir kadın İsa'nın Ferisi'nin evinde yemekte olduğunu duyunca güzel kokulu bir yağ alarak oraya gitti. İsa'nın ayaklarını öptü ve yağladı. İsa'yı yemeğe çağıran Ferisi, "Bu peygamber olamaz, eğer peygamber olsaydı, kendisini yağlayan ve dokunan kişinin nasıl biri olduğunu bilebilirdi" dedi.¹⁸⁰ Ferisiler, günahkâr bir kişinin ona dokunmasına mırıldandı ve hor gördü. Onun peygamber olmadığı konusunda iftirada bulundular. İsa, o günahkâr kadını imanından dolayı bağışladı ve gönderdi.

İsa göğe alınacağı gün yaklaşınca Yerusâlim'e (Kudüs) gitmeye karar verdi. Kendisinden önce öğrencilerinden bazılarını gönderdi ve oraya doğru yola çıktı. Yolda ilerlerken Samiriye kasabasına girdiler. Samiriye kasabasındaki halk onu kabul etmedi ve kasabaya almadı. İsa bunun üzerine onları kınadı ve başka bir kasabaya doğru yol aldı.¹⁸¹

Samiriye halkı onun Yerusâlim'e doğru gittiğini biliyorlardı. Bu yüzden onu misafir etmek istemediler ve onu bu yolculuğunda geri çevirdiler. İnatları ve kinleri yüzünden kasabaya sokmadılar. İsa'da Samiriye kasabasına girmeden yolculuğuna devam etti.

¹⁷⁸ Luka, IV/25-30.

¹⁷⁹ Baybal, *a.g.e.*, s. 126.

¹⁸⁰ Luka, VII/36-39.

¹⁸¹ Luka, IX/51-56.

İsa denizi geçip Genesaret* denilen bir kasabaya geldi. Orada bulunan hastaları iyileştiriyor, insanlara Sevindirici Haber'i anlatıyordu.¹⁸² Oraya Yeruslaim (Kudüs)'den gelen Ferisiler ve dinsel yorumcular İsa'ya gelip, "Neden senin öğrencilerin atalarının töresini çiğneyerek yemek yemeden önce ellerini yıkamıyorlar (murdar ellerle yemek yiyorlar.)" diye sordular. Aslında onların burada soru sormasındaki maksadı, İsa'nın görüşlerinin yanlış olduğunu ispatlamak ve öğrencilerini küçümsemeye çalışmaktı. İsa onlara cevaben, "Siz törelerinize uymak için Tanrı'nın buyruğunu çiğniyorsunuz." dedi.¹⁸³ Ferisiler her fırsatta İsa ve öğrencileri hakkında sorular sorarak onları küçük düşürmeye ve hor görmeye çalışmışlardır. İsa ve ona inananlar nereye giderlerse gitsinler, Ferisiler onları takip ediyor ve hata yapmalarını bekleyip açıklarını arıyorlardı.

Başka bir zaman ise İsa halka dinî öğütler verirken Ferisilerden biri onu kendi evine yemeğe davet etti. Ferisi, onun yemekten önce ellerini yıkamadığını görünce şaşırıp ve yadırgadı. İsa Ferisilerden bahsederek, "Siz ellerinizi ve kaplarınızı yıkarınız. Fakat kendi kalbiniz ve içiniz kötülük ve soygunculukla dolup taşmaktadır." dedi. Daha sonra konuşmasına devam ederek, önemli olanın kalben temiz olmak olduğunu anlattı. Onların ise bütün kötülükleri yaptıklarını ve Yahudi şeriatını kendilerine göre uyguladıklarını söyledi. Bunları duyan dinsel yorumcular ve Ferisiler ona öfkeleniler ve diş biletiler. Onun ağzını arayarak ağzından çıkacak bir sözle suçlamak için tetikte beklediler.¹⁸⁴ İsa, vaazlarında ve öğretilerinde çok dikkatli bir şekilde konuşuyor; Ferisilerin tuzaklarına düşmeden anlatacaklarını anlatıyordu.

Buradan ayrılan İsa, Tanrı'nın mesajını insanlara ulaştırmak maksadıyla bir tekneye atlayarak Magadan* denilen bir kasabaya gitti. Onun kasabaya geldiğini gören Ferisiler İsa'nın yanına giderek onunla tartışmaya başladılar. Ferisiler ve Sadukiler İsa'yı denemek için kendilerine gökten bir belirti göstermesini istediler. İsa, sürekli kendisine sorular soran ve alay edenlere, "Siz Tanrı tanımaz olanlara hiçbir belirti

* Genesaret: Galile Denizi kıyılarında bir kasaba (bk. Matta, s. 25).

¹⁸² Matta, XIV/34-35; Markos, VI/53-56.

¹⁸³ Matta, XV/1-6; Markos, VII/1-8.

¹⁸⁴ Luka, XI/37-54.

* Magadan: Galile Denizi kıyılarında bulunan bir kasaba (bk. Matta, s. 27).

göstermeyeceğim.” dedi ve oradan ayrıldı.¹⁸⁵ İsa, Ferisilerin ve Sadukilerin öğretilerinden ve görüşlerinden uzak durmaları için öğrencilerini uyardı. Çünkü onların amacı, İsa’yı küçük düşürmek ve öğrencilerinin (havarilerin ve inananların) aklını bulandırıp, diğer insanların onlara inanıp, katılmasını engellemektir.

İsa Şabat Günü sinagoglardan birinde vaaz veriyordu. Ayrıca vaaz verdiği gün kentte bulunan hasta insanları da iyileştiriyordu. Ferisiler ve Sinagog başkanı Şabat Günü’nde hastaları iyileştirdiği için ona kızdılar ve Şabat Günü’nde bunu yapmanın yasak olduğunu söylediler. İsa onlara doğru yönelerek, kendilerinden biri bu durumda olsaydı, o kimseye yardım edip etmeyeceklerini sordu. Orada bulunanların hepsi yaptıklarından utandı.¹⁸⁶ İsa yine Şabat Günü’nde otuz beş yıldır hasta olan bir adamı iyileştirdi. Hasta adam kendisini İsa’nın iyileştirdiğini Yahudi yetkililere bildirdi. Şabat Günü’nde İsa’nın hasta iyileştirdiğini öğrenen Ferisiler, ona saldırmaya başladılar. Ayrıca İsa, kendisinin Tanrı’nın Oğlu olduğunu söyleyerek, Baba’nın her gün çalıştığı için kendisinin de her gün çalıştığını söyledi. Bu olaylardan sonra Yahudi yetkililer onu öldürmek için çabalarını arttırdılar.¹⁸⁷ Ferisiler ona Yahudi şeriatına uymadıkları ve kendisini Tanrı’yla bir tuttuğundan dolayı kızdılar ve bağırдыrlarsa da İsa’nın verdiği cevap karşısında utanıp bir şey diyemediler.

O sırada bazı Ferisiler İsa’ya gelip “Kalk git buradan, çünkü Herodes seni öldürmek istiyor.” dediler. Eğer Herodes, kendisini orada bulursa öldüreceğini bildirdiler.¹⁸⁸ İsa’nın çarmıha gerilip öleceği, önceden Rab tarafından bildirildiği için hiç endişelenmedi ve görevine kaldığı yerden devam etti.

İsa, her zamanki gibi halka öğretilerini (Tanrı’nın mesajını) anlatırken, bir kişinin hem Tanrı’ya hem de paraya ve zenginliğe kulluk edemeyeceğini, yani sevemeyeceğini anlattı. Parayı çok seven Ferisiler bu sözlerin tümünü dinliyorlar ve onunla alay ediyorlardı. İsa onlara, “İnsanların önünde kendinizi doğru gösterebilirsiniz, fakat Tanrı sizin kalplerinizi ve yüreğinizi biliyor.” diyordu.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Matta, XVI/1-4; Markos, VIII/11-13.

¹⁸⁶ Luka, XIII/10-17, XIV/1-5.

¹⁸⁷ Yuhanna, V/1-18.

¹⁸⁸ Luka, XIII/31.

¹⁸⁹ Luka, XVI/13-15.

Yahudiler parayı ve malı çok sevdiklerinden dolayı, onun bu tarz konuşmalarına ve söylediklerine sinirlendiler ve öfkelenildiler. İsa'ya eziyet etmek istediyseler de bunu gerçekleştiremediler. Daha sonra buradan ayrılan İsa, öğretilerini anlatmaya devam etti.

İncillere göre İsa, görevini yerine getirmek için tekrardan Ürdün Irmağı'nın karşı yakasında bulunan Yahudiye Bölgesi'ne gitti. Orada bulunan hastaları iyileştirdi ve oradakilere Sevindirici Haber'i anlattı. Daha sonra kendisine yaklaşan Ferisiler, onu denemek ve küçük düşürmek amacıyla ona "Kişinin herhangi bir nedenle karısını boşaması uygun mu?" diye sordular. İsa onların ne amaçla soru sorduğunu bildiği için dikkatli bir şekilde cevap vererek, bir kişinin zinadan hariç başka bir nedenle karısını boşamasının yasak olduğunu, bunu yapanın zina işlemiş gibi olacağını söyledi.¹⁹⁰ Ferisilere göre bir Yahudi karısını boşama yetkisine sahipti. İsa'nın Yahudi Şeriatı'nda bulunan bir hükme karşı gelmesi ve onu değiştirmesi onları çok sinirlendirmişti.

Bu olaylardan sonra Yahudiler, onu öldürmek için fırsat aramaktaydılar. Bu sebeple Yahudiye'de dolaşmak istemeyen İsa, oradan uzaklaşarak Galile'ye* gitti. Burada Tanrı'nın mesajını tebliğ etmek için kentte dolaşmaya başladı. Ardından Yahudilerin bayramı yaklaştığı için öğrencileri ona bu kasabadan da gitmesini söyledilerse de İsa Galile'de (Celile) kaldı.¹⁹¹ Bütün bu tehditlere rağmen İsa görevine devam etti. Yahudi yetkililer kendisini aramasına rağmen bulamadılar.

Bütün bu olaylardan sonra İsa, Yerusâlim'e doğru yola çıktı ve oraya varınca tapınağa girdi. Tapınakta alışveriş yapanları dışarı attı ve para bozanların masalarını, güvercin satanların sandalyelerini devirdi. Onlara güzel bir şekilde öğüt vererek, dua evini haydut inine çevirdiklerini söyledi. Bu sözleri duyan başkâhinlerle dinsel yorumcular çok sinirlendiler ve onu yok etmenin (öldürmenin) yollarını araştırmaya

¹⁹⁰ Matta, XIV/1-9; Markos, X/1-12; Luka, XVI/18.

* Galile: Galile veya Celile antik Filistin'in kuzey bölgesi. Ürdün Nehri'nin batısında kalır. Genellikle İsa dönemi ile bağlantılı konularda bahsi geçer. Modern İsrail'in kuzeyindedir. İsrail topraklarının üçte birine tekabül eder. Yukarı Galile, Aşağı Galile ve Batı Galile olmak üzere üç bölgeye ayrılır (bk. <https://www.turkcebilgi.com/galile>, "07.11.2020").

¹⁹¹ Yuhanna, VII/1-9.

başladılar. Halktan korktukları için bir şey yapamadılar. Akşam olunca İsa ve öğrencileri kentten ayrıldı.¹⁹²

Geceyi Beytanya'da* geçiren İsa, ertesi gün tekrar Yerus alim'e doğru yola  ıktı. Yerus alim'e varınca tapınağa gidip halka vaaz ve sohbet verdi. Bu esnada halkın ileri gelenleri ve başk ahinler ona yaklaşarak, "Sen bu işleri hangi yetkiyle yapıyorsun?" diye sordular. Amaçları, İsa'yı k ucuk düşürmek ve hor görmekti. "Sen kim oluyorsun da bize ders veriyorsun?" düşüncesinden kaynaklanmaktaydı. İsa onlara güzel bir soru sorarak, "Eğer bu soruyu bilerseniz size cevabımı vereceğim." dedi. Ardından "Yahya'nın insanları vaftiz etme yetkisini Tanrıdan mı yoksa insanlardan mı?" aldığını sordu. Orada bulunanlar, soruya cevap verdiklerinde onun haklı olacağını bildiklerinden dolayı soruya cevap vermek istemediler. İsa da onların sorduğu soruya cevap vermedi.¹⁹³

İsa çok zeki ve akıllı bir kişiliğe sahipti. Ferisiler ne kadar çok soru sorarsa sorsunlar, ne kadar çok sıkıştırırlarsa sıkıştırsınlar, her zaman güzel ve mantıklı bir cevap vermiş veya onları zor durumda bırakıp cevap veremeyecekleri sorular sormuştu. Bu yüzden de bazı Yahudiler ve Ferisiler İsa'ya çok sinirlenmişler ama halktan korktuklarından dolayı hiç bir Şey yapamamışlardır.

Yerus alim'de tapınağa giren İsa, yüksek bir sesle öğretilerine devam ediyordu. Kendisinin Mesih olduğunu söylüyor ve dinî konular hakkında bilgiler veriyordu. Bunun  zerine orada bulunanlardan bir kısmı iman ettiyse bile diğerleri onu yakalayıp öldürmek istediler. Ferisiler, halkın İsa'ya ilişkin sözlerini ve fısıldamalarını duydular. Ferisiler, başk ahinlerle bir olup, onu tutuklamak için görevliler gönderdiler.¹⁹⁴ Görevliler İsa'yı yakalayıp öldürmek istedilerse de henüz vakit gelmediğinden dolayı yakalayamadılar.  unk  Tanrı'nın bildirdiği güne daha zaman vardı. O güne kadar kendisini kimsenin  ld remeyeceğini iyi biliyordu.

İsa'nın anlattıklarından ve öğretilerinden sonra kalabalıktan bazıları bunu duyunca "Gerçekten bu o Peygamberdir." dediler. Başkaları da "Bu Mesih'tir."

¹⁹² Matta, XXI/12-17; Markos, XI/15-19; Luka, XIX/45-48; Yuhanna, II/13-22.

* Beytanya: Zeytin Dağının diğer tarafında bulunan bir köy (bk. Matta, s. 34).

¹⁹³ Matta, XXI/23-27; Markos, XI/27-33; Luka, XX/1-8.

¹⁹⁴ Yuhanna, VII/25-32.

diyordu. Kimisi de “Mesih Galile’den değil, Davut’un soyundan ve kasabası Beytlehem’den gelecek” diyordu. İnsanlar arasında onun hakkında fikir ayrılığı oluştu. İnanmayanlar onu yakalamak istedilerse de inananların korkusundan ve İsa’nın konuşmalarından dolayı ona el uzatamadılar.¹⁹⁵

Bu olaylardan sonra İsa ve öğrencileri Zeytin Dağı’na çıktılar. Sabahleyin gün ağarırken tekrar tapınağa döndüler ve İsa halka Sevindirici Haber’i öğretmeye başladı. Bu seferki öğretilerinde kendisinden bahsediyor; kendisinin dünyanın ışığı olduğunu, Baba (Tanrı) tarafından dünyaya gönderildiğini ve Baba’nın yanından, yukarıdan geldiğini söylüyordu. Ayrıca tekrar Baba’nın yanına yukarı çıkacağını bildiriyordu. İsa bunları anlatırken halkın birçoğu ona iman etti.¹⁹⁶

Hıristiyan kaynaklarına göre halkın çoğu, İsa’nın söylediklerinin doğru olduğunu bildiğinden dolayı ona gönülden inanmıştı. Fakat Ferisiler kibirlerinden ve inatlarından dolayı İsa’ya inanmak istemiyorlardı. Yahudi halkının İsa’ya inandıklarını gören Ferisiler, çeşitli plânlar ve oyunlarla onu engellemeye çalışmışlardır.

Gerçekleri anlatmasına rağmen halktan bazıları ona iman etmemişti. İsa onlara, “Oysa ben hakikati söylediğim halde bana inanmıyorsunuz.” dedi. Orada bulunan Yahudiler onu aşağılayarak ve dalga geçerek, “Sen Samiriyeli’sin ve cine tutulmuşsun.” dediler. İsa, konuşmasına devam ederek, kendisinin İbrahim Peygamber doğmadan önce var olduğunu anlattı. Bunun üzerine Yahudiler ona atmak için taş toplamaya başladılar. Fakat İsa kendini gizleyerek tapınaktan kaçtı.¹⁹⁷

İsa bu olaydan sonra halka, iki oğul ve bağ kiralayanlara ilişkin simgesel hikâyeler anlattı. Bu simgesel hikâyelerde Yahudilerin yaptığı yanlışlıklardan bahsediyor ve çeşitli örnekler veriyordu. Başkâhinlerle Ferisiler onun simgesel öykülerini ve örneklerini duyunca kendilerinden söz ettiğini anladılar. İsa’yı

¹⁹⁵ Yuhanna, VII/40-46.

¹⁹⁶ Yuhanna, VIII/12-44.

¹⁹⁷ Yuhanna, VIII/45-59.

tutuklamak ve ele geçirmek istedilerse de halktan korktular. Çünkü halk onu bir peygamber olarak görmekteydi.¹⁹⁸

Yeruşalim’de tapınakta bulunan İsa, halka gerçekleri anlatarak kendisinin Mesih ve Baba’nın oğlu olduğunu söylüyordu. Ayrıca kendisinin Baba’yla bir olduğunu bildirdi. Halk, “Eğer Mesih’sen bunu bize açıkça bildir.” diyordu. İsa onlara dönerek gerçeği anlatmasına rağmen kendisine inanmadıklarını söylüyordu. Yahudi yetkililer, kendisini Tanrı yerine koyduğu için onu taşlamaya çalıştılsa da bunu başaramadılar. Bunun üzerine onu yine yakalamaya yeltendiler. Fakat ellerinden kaçırdılar.¹⁹⁹

Ferisiler, İsa’yı tutuklayamayacaklarını anladıktan sonra onu kendi sözüyle tuzağa düşürmek için bir plân kurdular. Onun yanına, Herodes taraftarlarını ve kendi öğrencilerini gönderdiler. Ona, “Sezar’a vergi ödemek yasal mı yoksa değil mi?” diye soru sorarak düşüncesini öğrenmek istediler. İsa onların kötü niyetli olduğunu fark ederek kendisini denediklerini anladı. Onlara, “Sezar’ın hakkı Sezar’a, Tanrı’nın hakkı Tanrı’ya.” diye cevap vererek onların tuzaklarını ortadan kaldırmış oldu.²⁰⁰

Eğer İsa, Sezar’a vergi vermenin yasal olmadığını onlara söyleseydi Sezar’a karşı geldiğinden dolayı onu şikâyet edip tutuklattıracaktı. Böylelikle de ondan kurtulmuş olacaktı. Fakat her zamanki gibi İsa, onların tuzaklarından verdiği mantıklı cevaplar sayesinde kurtulmuştur.

Ferisiler ve Sadukiler her fırsatta İsa’ya Yahudi Şeriatı hakkında sorular soruyor, onu küçük düşürmeye çalışıyor ve onu yok etmek için plânlar kuruyorlardı. Ayrıca İsa’ya tuzaklı sorular sorarak hükümet aleyhinde konuşurmaya çalışıyorlardı. İsa ise bunun farkında olarak onların tuzaklarına ve hor görmelerine güzel bir şekilde cevap verip her defasında onlardan kurtulmuştur.

İsa halka ve öğrencilerine, Ferisilerin ve dinsel yorumcuların hatalarından ve yaptıkları yanlışlardan bahsediyordu. Bunu anlatırken de çeşitli örnekler ve simgesel hikâyeler anlatıyordu. Ayrıca halka çeşitli mucizeler gösteriyor ve hastalıkları

¹⁹⁸ Matta, XXI/28-46; Markos, XII/1-12; Luka, XX/9-19.

¹⁹⁹ Yuhanna, X/22-39.

²⁰⁰ Matta, XXII/15-22; Markos, XIII/13-17; Luka, XX/20-26.

iyileştiriyordu. Böyle devam ederse halkın çoğunun ona iman edeceği korkusu Yahudi yetkilileri sardı. Bu sırada başkâhinlerle dinsel yorumcular ve halkın ileri gelenleri toplanarak İsa'yı yakalayıp öldürmek için çeşitli yollar araştırıp düzen plânlıyorlardı.²⁰¹ Bunun için çeşitli toplantılar yapıyor ve plânlar kuruyorlardı. Her seferinde ise kurdukları plânları ve tuzakları boşa çıkıyordu.

İncillere göre on iki havariden biri olan Yahuda İşkariyot, Ferisilerin ve dinsel yorumcuların İsa'yı yakalayıp tutuklamak istediklerini duyunca başkâhinlerin yanına giderek, İsa'yı onlara teslim ederse kendisine ne verebileceklerini sorar. Onlar da ona otuz gümüş verebileceklerini söylerler. Otuz gümüşü alan Yahuda, İsa'yı ele vermek için uygun ortamı kollamaya başlar.²⁰²

Buradan Yahudilerin, İsa'yı yakalamak için yardıma ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır. Büyük ihtimal İsa, o vakitlerde ortalıkta yoktur.²⁰³ Yahudiler onu bulamadıkları için diğer insanlardan yardım istemiştir.

İsa, Mayasız Ekmek Bayramı'nın ilk günü öğrencileriyle beraber Fısıh Yemeğini (son akşam yemeği) yedikten sonra, yine onlarla beraber Zeytin Dağı'na çıktı. Getsemane* denen yere gittiler. Öğrencilerine burada durmaları gerektiğini söyleyerek biraz ileri gidip kendisinin dua edip geleceğini söyledi. Onun duası bitince on ikilerden biri olan Yahuda oraya geldi. Yanında kılıçlarla ve sopalarla silahlanmış büyük bir kalabalık da vardı. Bu insanlar İsa'yı tutuklamak için gelen Yahudiler ve askerlerdi, kendilerini dinsel yorumcular ve başkâhinler göndermişti. Yahuda, İsa'nın kim olduğunu göstermek için onun yanına giderek öptü. Bunun üzerine askerler, İsa'nın yanına vararak onu yakalayıp tutukladılar.²⁰⁴

İncillere göre İsa'yı tutuklayanlar, onu ilk önce Başkâhin Kayafa'ya götürdüler. O gece onu tutuklayan adamlar, gözlerini bağlayıp alay ettiler ve dövdüler. Sabah olunca dinsel yorumcularla ileri gelenler orada toplanmış bekliyorlardı.

²⁰¹ Matta, XXVI/1-4; Markos, XIV/1-2; Luka, XXII/1-2; Yuhanna, XI/47-53.

²⁰² Matta, XXVI/14-16; Markos, XIV/10-11; Luka, XXII/3-6.

²⁰³ Çoban, *a.g.e.*, s. 94.

* Getsemane: Kudüs yakınlarında bulunan, Kidron Vadisi'nin karşı tarafında bulunan bir bahçe (bk. Yuhanna, XVIII/1).

²⁰⁴ Matta, XXVI/17-50; Markos, XIV/12-46; Luka, XXII/7-16, 39-53; Yuhanna, XVIII/1-12.

Başkâhinlerle Yüksek Kurul'un tamamı İsa'yı ölüm cezasına çarptırmak istiyordu. Bunun için de yalancı şahitler aramaktaydılar. Birkaç yalancı tanık gelerek onun tapınağı yıkıp üç günde tekrar kuracağını söylediler. İsa ise yapılan suçlamalara hiçbir şekilde yanıt vermedi.²⁰⁵

Başkâhin ayağa kalktı ve İsa'ya "Sen Tanrı'nın Oğlu Mesih misin?" diye sordu. Hz İsa da ona doğru "Söylediğin gibidir." dedi. Bunun üzerine başkâhin sinirlenerek ona bağırdı. Orda bulunan kişiler onun ölümü hak ettiğini söylüyorlardı. Bazıları onunla alay ederek, yüzüne tükürdüler, yumrukladılar ve tokat attılar.²⁰⁶

Bu olaylardan sonra başkâhinlerle halkın ileri gelenleri İsa'yı öldürmek için görüşüp anlaştılar. Onu zincire vurarak götürüp Roma Valisi Pilatus'a teslim ettiler.²⁰⁷ Vali Pilatus, "Sen Yahudilerin Kralı mısın?" diye sordu. İsa "Söylediğin gibidir." diye cevap verdi. Ama İsa başkâhinlerle ileri gelenlerin hiçbir sorusuna cevap vermedi.²⁰⁸

Pilatus, İsa'nın Galile'li olduğunu duyunca onu Herodes'e gönderdi. Herodes ona birçok soru sordu, fakat İsa bu soruların hiç birine cevap vermedi. Başkâhinlerle dinsel yorumcular orada durmuş, sert sözlerle İsa'yı suçluyor ve iftira atıyorlardı. Herodes'in askerleri de onu küçümseyerek alay ettiler. Bu olaydan bir sonuç alamayan Herodes, İsa'yı Pilatus'a geri gönderdi.²⁰⁹

Bu olaylar Fısıh Bayramı dönemine denk gelmişti. Vali'nin Fısıh Günü halkın dilediği bir tutukluyu salıvermesi gelenektir. Vali, İsa'yı salıvermek istiyordu, fakat bunu halka sormak zorundaydı. Vali, halka "İsa'nın serbest bırakılmasını ister misiniz?" diye sorduğunda halk başka bir tutuklunun salıverilmesini istedi. Çünkü başkâhinler İsa'yı çekemedikleri için öldürmek istiyorlardı. İşte bu yüzden onu ortadan kaldırmak için halkı kandırdılar. Bunun üzerine Vali halka, "Mesih denen İsa'yı ne yapayım?" diye sordu. Tümü birden "Çarmıha gerilsin." diye karşılık verdiler. Bunun üzerine vali, İsa'yı kırbaçlatarak çarmıha gerilmesi için onlara teslim etti.²¹⁰

²⁰⁵ Matta, XXVI/57-61; Markos, XIV/53-61; Luka, XXII/54-69; Yuhanna, XVIII/13-14.

²⁰⁶ Matta, XXVI/62-68; Markos, XIV/61-65; Luka, XXII/70-71; Yuhanna, XVIII/19-24.

²⁰⁷ Matta, XXVII/1-2; Markos, XV/1; Luka, XXIII/1; Yuhanna, XVIII/28-29.

²⁰⁸ Matta, XXVII/11-14; Markos, XV/2-5; Luka, XXIII/1-5; Yuhanna, XVIII/33-34.

²⁰⁹ Luka, XXIII/6-11; Baybal. *a.g.e.*, s. 138.

²¹⁰ Matta, XXVII/15-26; Markos, XV/6-15; Luka, XXIII/13-25; Yuhanna, XVIII/38-40.

Bu olaydan sonra valinin emrinde bulunan askerler, İsa'yı soyup üstüne al (Markos ve Yuhanna İncili'nde kaftanın renginin mor renkli olduğu belirtilmektedir.) bir kaftan giydirdiler ve başına da dikenlerden örülü bir taç taktılar. Eline kamış vererek, onun önünde eğilip, "Yahudilerin kralına selâm olsun." diyerek dalga geçip alay ettiler. Elindeki sopayı alıp kafasına vurdular ve tükürdüler. Son olarak da üstündeki kaftanı çıkarıp kendi elbisesini giydirdiler ve çarımha germek için götürdüler.²¹¹

İncillere göre İsa Golgota*, yani Kafatası denen yere varınca askerler ona içmesi için ödle karışık şarap (Luka ve Yuhanna İncili'nde şarap yerine, sirke ismi geçmektedir.) vererek onunla alay ettiler. İsa'yı çarımha gerdikten sonra onun elbiselerini aralarında kura çekerek paylaştılar. Onun başında duran askerler ve oradan geçen halk onu aşağıladı. Başkâhinler ve dinsel yorumcular, "Bir de İsrail'in Kralı olacaksın, herkesi kurtarıyorsun da kendini nasıl kurtaramıyorsun?" deyip onunla alay ettiler.²¹²

Ayrıca İsa'yla beraber asılmış olan katillerden biri de onu aşağılayarak "Mesih değil misin sen? Kendini de bizi de kurtar!" dedi.²¹³ Onun yalancı olduğu iftirasında bulundu. İsa'nın çarımha gerildiği esnada bile insanlar onunla alay edip, onun peygamber olduğuna inanmamışlardı.

İncillere göre İsa çarımha gerilirken, "Tanrı'm Tanrı'm neden beni bıraktın?" diye bağırdı. Orda bulunanlardan bazıları yardım etmek istese bile izin verilmedi. Daha sonra İsa yüksek sesle bağırarak ruhunu teslim etti.²¹⁴

Yahudi yetkililer, Şabat Günü cesetlerin çarımhta kalması gerektiğini bildiklerinden dolayı, Pilatus'tan asılanların bacaklarının kırılmasını ve cesetlerinin kaldırılmasını rica ettiler. Bunun üzerine askerler gelip diğer çarımha gerilenlerin

²¹¹ Matta, XXVII/27-31; Markos, XV/16-20; Yuhanna, XIX/1-3.

* Golgota: Kudüs surlarının hemen dışında yer alan, İsa'nın çarımha gerildiği tepedir. Hristiyanlara göre İsa'nın çarımha gerildiği yer olan Golgota (Calvaire) tepesi dünyanın merkezinde bulunmaktadır ve hem semavî dağın zirvesi hem de Hz. Âdem'in yaratıldığı ve defnedildiği yerdir (bk. Ömer Faruk Harman, "Dağ" *DİA*, İstanbul, 1993, VIII/400).

²¹² Matta, XXVII/32-44; Markos, XV/21-32; Luka, XXIII/26-38; Yuhanna, XIX/17-24.

²¹³ Luka, XXIII/39. Baybal, *a.g.e.*, s. 138.

²¹⁴ Matta, XXVII/45-50; Markos, XV/33-37; Luka, XXIII/44-47.

bacaklarını kırdılar. İsa'ya sıra gelince onun ölmüş olduğunu gördüler ve bacaklarını kırmaktan vazgeçtiler. Yine de askerlerden biri onun böğrüne mızrağı sapladı ve o anda kan ve su çıktı.²¹⁵ İsa ölmesine rağmen, ona düşman olanlar cenazesine bile eziyette bulunmuş ve son anına kadar işkence etmişlerdir.

Hıristiyan kaynaklarına göre İsa, Tanrı'nın mesajını ve öğretilerini yani Sevindirici Haber'i yaymak için diyar diyar, ülke ülke gezmiş ve doğruları anlatmıştır. Gittiği her yerde kendisine inanan topluluklar olduğu gibi aynı zamanda da ona karşı olan insanlar (Ferisiler ve Sadukiler) bulunmuştur. Ferisiler ve dinsel yorumcular, her fırsatta İsa'yı küçük düşürmeye çalışmışlar, ona iftiralarda bulunmuşlar, onun söylediklerinin yanlış ve yalan olduğunu söylemişler, hor görmüşler, alay etmişler ve dalga geçmişlerdir. En sonunda İsa'yı çekemeyen başkâhinler ve Yahudilerin ileri gelenleri onu tutuklatırıp çeşitli bahanelerle ve iftiralarla türlü türlü işkenceler yaptırıp çarmıha gerdirerek öldürmüşlerdir.

İncillere göre Hz İsa, ölümünden sonra üçüncü gün dirilmiş, öğrencileriyle görüştüğünden sonra Baba'nın yanına göğe yükselmiştir.²¹⁶ O, kıyamete yakın bir zamanda tekrardan yeryüzüne inecek, bütün dünyada adaleti sağlayarak Tanrı'nın krallığını kuracaktır.²¹⁷

Gnostik düşünceye sahip bazı Hıristiyanlar ise İsa'nın çarmıhta acı çekmediğini ve çarmıhta ölmediğini savunurlar. Onun yerine başkasının çarmıha gerildiğini söylerler.²¹⁸

İncillere göre İsa, Ferisiler tarafından çeşitli eziyetler görmüş, Sadukiler tarafından mahkûm edilmiş ve Romalılar tarafından ise idam edilmiştir. İsa'nın hayatına baktığımızda, onun en fazla Ferisilerle mücadele ettiğini görmekteyiz.

²¹⁵ Yuhanna, XIX/31-34.

²¹⁶ Matta, XXVIII/1-20; Markos, XVI/1-14; Luka, XXIV/1-53; Yuhanna, XX/1-23; Habercilerin İşleri, I/1-9; Baybal, *a.g.e.*, s. 85.

²¹⁷ Habercilerin İşleri, I/9-11; Ali Erbaş, *Hıristiyanlık*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004, s. 26; Baybal, *a.g.e.*, ss. 88-90.

²¹⁸ Edwin M. Yamauchi, "Gnosisçiler", *Hıristiyanlık Tarihi*, trc. Sibel Kel-Levent Kınran, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, s. 99; Gündüz, *Hıristiyanlık*, ss. 23-24.

Ferisiler ona çeşitli tuzaklar kurmuş, iftiralar atmış, eziyet etmiş ve yok etmeye çalışmıştır.²¹⁹

Yeni Ahit'teki bilgilere göre Ferisilerin İsa'ya karşı çıkmaları ve ona eziyet etmelerinin sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

1. İsa'nın kendisinin Mesih olduğunu iddia etmesi (Yuhanna, II/13-22).
2. Yahudilerin kutsal olarak kabul ettiklerine dil uzatması (Luka, V/17-26; Yuhanna, V/18, X/22-42; Matta, XXVI/65; Markos, XIV/64).
3. İsa'nın vergi memurları ve günahkâr kişilerle ilgilenmesi (Matta, IX/10; Markos, II/15; Luka, V/29, vd.).
4. Oruç konusunda ihmalkâr davranması (Matta, IX/14-17; Markos, II/18-22; Luka, V/33-39).
5. Ferisilerin, İsa'nın şeytan ve cinlerden yardım aldığına inanmaları (Matta, IX/34, XII/22-37; Markos, III/19-30; Luka, XI/14-36).
6. Öğrencileri ile beraber Sebt (Cumartesi) yasağını ihlal etmesi (Matta, XII/1-4; Markos, II/23; Luka, VI/1-13, vd.).
7. İsa'nın Ferisilere karşı ikna edici mucizeler gösterememesi (Matta, XII/38-45; Markos, VIII/11. Luka, XI/16-32).
8. Yahudi geleneğine saygısızca davranması (Matta, XV/1-30; Markos, VII/1-23; Luka, XI/37-54).
9. Ferisilerin onu yalancı ve sahtekâr olarak görmesi (Yuhanna, VII/30; Matta, XVII/63, vd.).
10. Yahudi Mabedi'ni yıkmayı plânladığı düşüncesi (Yuhanna, II/19-22; Matta, XXVI/61; Markos, XIV/58, vd.).

²¹⁹ Çoban, *a.g.e.*, s. 114.

11. Sezar'a ihanet ettiği iddiası (Luka, XXIII/2; Yuhanna, XVIII/8-30; Matta, XXVII/17-25; Markos, XV/9-14).²²⁰

Bunun yanında İsa'nın Ferisilere karşı mücadele etmesinin ve onlara yönelik eleştirilerde bulunmasının sebepleri ise şunlardır:

- 1. Ruhsal körlük; doğruyu ve gerçeği görememe (Matta, XIII/13-17; Markos, VIII/11-13; Luka, XI/37-54; Yuhanna, III/1-14, vd.).**
- 2. Şekilcilik ve gösteriş (Matta, V/17, VI/18; Luka, II/37-54, XVIII/1-14).**
- 3. Ön yargıda bulunma (Yuhanna, V/40; Matta, XI/16-19; Luka, VII/29-35).**
- 4. Gelenekçilik (Matta, XV/1-2; Markos, VII/1-23).**
- 5. İkiyüzlülük (Matta, VI/2-7, XV/7-9; Markos, VII/6-8, VII/14-21; Luka, VI/37-42, XII/1-2).**
- 6. Kutsal Ruh'a saygısızlık gösterme (Matta, XII/31-33; Markos, III/28-30; Luka, XII/10).**
- 7. İsa'yı reddetmeleri sebebiyle Tanrı'yı da reddetmiş olmaları (Yuhanna, V/42, VI/52; Matta, XVII/12, vd.).²²¹**

Bütün bu sebeplere ek olarak, İsa'nın Ferisilerin bazılarıyla arasının iyi olmamasının sebebi, onun Galileli olması olabilir. Çünkü eskiden beri Yahudiler arasında Galile-Yahuda gerginliği olduğuna dair bilgiler vardır.²²² İncillerde bu konu hakkında Yahudaların Galilelileri küçük gördüklerinden, onlardan hoşlanmadıklarından²²³ bahsedilir. Ayrıca Galile'den peygamber çıkmayacağına²²⁴ dair bir inançları da vardır.

²²⁰ A. T. Robertson, *The Pharisees and Jesus*, The Stone Lectures for 1915-1916, Duckworth & Co., London, 1920, ss. 66-109.

²²¹ Robertson, *a.g.e.*, s. 110-159.

²²² Çoban, *a.g.e.*, s. 118.

²²³ Luka, XXIII/6; Yuhanna, VII/41.

²²⁴ Yuhanna, VII/52.

İsa'nın bazı Yahudi kurallarına karşı tavrı almasının asıl sebebi; Yahudilerin uygulamalarda gösterdiği şekilcilik ve gösteriştir. Bütün bu kuralların insan için olduğunun göz ardı edilmesindedir. Yani amaç ile aracın karıştırılmasıdır. Çünkü ona göre "İnsan Sebt günü için değil, Sebt günü insan içindir."²²⁵ Kısacası o, genelde Yahudilerin özelde ise Ferisilerin şekilci dindarlığına karşı mücadele etmiştir. Onun asıl çabası Yahudi toplumunu din ve ahlâk yönünden ıslah etmektir.²²⁶

Ayrıca o, İncillerde geçtiği gibi Yahudi Şeriatı'nı kaldırmak için değil bilâkis tamamlamak için geldiğinden bahseder.²²⁷ İsa, Yahudilerin söylediği gibi kanunlara karşı geldiğinin aksine o, kurallara uymada daha dikkatli davranmıştır.

İncillerde Ferisilere yönelik genellikle olumsuz bilgiler yer almaktadır. Onlar İsa'nın ve Hıristiyanların düşmanları olarak tasvir edilir. Ancak bütün Ferisilerin düşman olmadığı, İsa'ya ve Hıristiyanlara dost gibi davrandığı ve yardım ettiğine, içlerinden iman edenlerin olduğuna dair bilgiler vardır.²²⁸ Buradan bütün Ferisilerin kötü olmadığı, içlerinde iyilerin de olduğunu anlamaktayız. Yani İsa'ya ve Hıristiyanlara kötülük yapan Ferisilerin azınlık bir grup olduğunu söyleyebiliriz.

Robertson da Ferisilerin hepsinin kötü olmadığını, onların içlerinden birçok kişinin İsa'ya sevgiyle davrandığından ve yardım ettiğinden söz eder.²²⁹ Sonuç olarak bütün Ferisilerin kötü olduğunu söylemek doğru değildir.

İsa'ya kötü davranarak, ona eziyet eden diğer bir Yahudi mezhebi de Sadukilerdir. Yeni Ahit'te onlar hakkında olumsuz bilgiler bulunmaktadır. Onlar da İsa'ya karşı birçok faaliyet yürütmüş ve eziyet etmiştir.²³⁰ Ayrıca İncillere göre İsa'nın idam cezasına çarptırılmasında etkili olan Başkâhin Kayafa da bir Saduki'dir.²³¹

²²⁵ Markos, II/27.

²²⁶ Baybal, *a.g.e.*, s. 130.

²²⁷ Matta, V/17.

²²⁸ Markos, I/21-28; Luka, VII/1-10, XIII/31; Yuhanna, VII/50-51, XIX/38-42, vd.

²²⁹ Robertson, *a.g.e.*, ss. 63-67.

²³⁰ Matta, XVI/1, XXII/34; Markos, VIII/11; Luka, XX/37, Habercilerin İşleri, V/17, vd.

²³¹ Matta, XXVI/3; Luka, III/2; Yuhanna, XI/49.

Bunun yanında Yeni Ahit'te isimleri geçen ve İsa'ya kötü davranan başkâhinlerin²³² Saduki olma olasılığı yüksektir. Çünkü Sadukiler, Mabel yönetiminden sorumlu aristokrat sınıfı oluşturmaktadır.

Bütün bu bilgilere göre Sadukiler de, Ferisiler gibi İsa'ya karşı mücadele etmişlerdir. İsa'nın tebliğ hayatına baktığımızda Sadukilerin de, onun mesajına karşı ciddî bir muhalefet sergilediklerini ve engellemeye çalıştıklarını görmekteyiz.²³³

İsa'nın hayatı boyunca maruz kalmış olduğu eziyetler, işkenceler ve daha sonra ölümüyle sonuçlanan olaylar, ardından ölümden dirilmesi ve göğe yükselmesi, Hıristiyan doktrininin ve sakramentlerinin oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca daha sonraki dönemlerde İsa'nın hayatındaki bu eziyetlerin, Hıristiyanlığın hemen hemen her şeyine etki ettiği görülmüştür.

1.5. İsa'ya Yapılan Eziyetlerin Hıristiyanlığa Etkileri

Hıristiyan inancının merkezini, Tanrı'nın oğlu olan İsa Mesih ve onun mucizevî doğumu, eziyet görmesi, acı çekmesi, çarmıha gerilmesi, ölümden dirilmesi, göğe yükselmesi ve ileride yeniden dünyaya gelmesi oluşturur.²³⁴ Bu sebeple de konumuz içerisinde yer alan, İsa'nın hayatı boyunca maruz kalmış olduğu eziyetler ve bunun sonucunda çarmıhta ölümü, başta inanç ve iman konuları olmak üzere birçok yönden Hıristiyanlığı etkilemiştir.

Ünlü Hıristiyan Teolog John Briggs'e göre Hıristiyanlıkta, İsa'nın çarmıha gerilmesi olayı çok önemli bir yer tutar. Yani ona göre Hıristiyan imanı, çarmıhla ilişkilidir.²³⁵ Çarmıh hadisesi, Hıristiyan ilâhiyatının, doktrinlerinin ve sakramentlerin oluşumuna etki etmiştir.

Hıristiyan ilâhiyatında, Teslis'in (Baba-Oğul-Kutsal Ruh) ikinci unsuru olan Oğul (İsa) tarif edilirken onun Tanrı'yla bir olduğunu, bu sebeple de Yahudilerce taşlandığı, eziyet gördüğü anlatılır. Ayrıca onun Allah'ın oğlu olduğunu söylemesi

²³² Matta, XXI/15, 23; Markos, XI/18, 27; Luka, XIX/47, XX/1; Yuhanna, XI/47, vd.

²³³ Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 14.

²³⁴ Gündüz, *Hıristiyanlık*, ss. 58, 84.

²³⁵ John Briggs, "Tanrı, Zaman ve Tarih", *Hıristiyanlık Tarihi*, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, s. 25.

yüzünden Romalılar tarafından öldürüldüğü ifade edilir.²³⁶ Görüldüğü gibi İsa'ya yapılan eziyetlerin ve çarmıh olayının, Hıristiyan doktrininin temelini oluşturan teslis inancına etkisi olduğunu görmekteyiz.

Ayrıca, Hıristiyan inanç esaslarının temelini oluşturan, aynı zamanda Hıristiyan amentüsü diye bilinen ve “Havariler Kredosu” diye adlandırılan iman formülünde de, İsa'nın Tanrı oğlu olduğu, mucizevî doğumu, maruz kalmış olduğu eziyetler ve acılar, çarmıhta ölümü ve yeniden dirilişi anlatılır.²³⁷ Bütün Hıristiyanların bu inanç esaslarına iman etmesi gerekir.

Hıristiyan inancına göre İsa'nın çarmıhta eziyet çekip ölmesi ile ilgili diğer bir önemli olay “Kefaret ve Kurtuluş” tur. İsa, insanoğlunun günahlarına kefarete olarak dünyaya gelmiş²³⁸ ve bu sebeple de canını fide olarak verip çarmıha gerilerek²³⁹ insanları bu gınahtan kurtarmıştır.²⁴⁰

Yani İsa, insanoğlu için kefarete olarak kurban olmuş ve onun sayesinde insanların boynundaki günah yükü (Aslı Suç) kaldırılmıştır. İnsanoğlunun, Âdem'den beri taşıdığı günahı kendi kanıyla ödeyen İsa, çarmıha gerilerek öldürülmüş, gömülmüş ve daha sonra dirilip görevini tamamlayarak Tanrı'nın katına yükselmiştir.²⁴¹

Ayrıca İsa'nın kefarete olarak çarmıhta ölmesi ve insanoğlunu gınahtan kurtarması, insanlık tarihinde bir devrin, yani şeriata ve günaha bağımlılık devrinin kapanmasına ve yeni bir dönemin, yani sevgi ve imanla kurtuluş döneminin başlangıcını simgelemektedir.²⁴² Böylece insanların ilâhî yasalara ve şeriata uyma yoluyla kurtuluş modelini ortadan kaldırmıştır. Bu olaydan sonra yeni bir ahit dönemi başlamıştır.

²³⁶ Aydın, *a.g.e.*, ss. 51-52.

²³⁷ Gündüz, *Hıristiyanlık*, ss. 57-58; Baybal, *a.g.e.*, s. 134.

²³⁸ Matta, XX/28, XXVI/28; Markos, X/45; Yuhanna, I/29, III/17, XI/50.

²³⁹ Filipililer, II/6-9.

²⁴⁰ Baybal, *a.g.e.*, ss. 132-133; Türkiye Kiliseleri Ortak Komisyonu, *Temel İlkeleriyle Hıristiyanlık*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2015, ss. 42-43.

²⁴¹ Thomas Michel, *Hıristiyan Tanrı Bilimine Giriş*, Ohan Basımevi, İstanbul, 1992, s. 82.

²⁴² Sarıkçioğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 290; Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 85.

Başka bir açıdan bakılırsa, Hıristiyanlara göre İsa'nın çarmıhta eziyet çekmesi ve ölümü, insanoğlunun Tanrı'yla barışmasını simgeler. İsa, çarmıhta akan kanı ve ölümü aracılığıyla insanoğlunu günah ve ölümden kurtarmıştır.²⁴³

Hıristiyan sakramentlerinin (âyinlerinin) temelini de İsa'ya yapılan eziyetler ve onun çarmıhta ölümü oluşturur. Bu sakramentlerden bir kaçını örnek olarak vermemiz yeterli olacaktır. Mesela Vaftiz sakramentinin anlamlarından biri; İsa'nın ölümü ve dirilişine iştirak etmektir. Hıristiyanlara göre vaftizin temeli, İsa'nın açığı çekmesine, ölümüne ve dirilişine dayanır ve sembolize eder. Bu bağlamda vaftiz sakramentinde yapılan suya girmek ölümü; sudan çıkmak ise dirilmeyi ifade eder.²⁴⁴

Başka bir deyişle vaftiz; bir kişinin kiliseye kabulünü sağlamak amacıyla su ile yapılan bir ayindir.²⁴⁵ Bir kişi vaftiz edilirken, çarmıhta gerilen, ölen, gömülen ve dirilerek Tanrı'nın sağına oturan İsa'ya inanmak ve iman etmek zorundadır.²⁴⁶

İkinci bir sakrament olan Evharistiya (Komünyon), Hıristiyanlıkta İsa'nın çarmıha gerilmeden önceki gece havarileri ile yediği Son Akşam Yemeği'nin anıldığı âyindir. Aslında bu sakrament, günahlara kefarete olarak çarmıhta ölen İsa'nın ölüm ritüeline katılma töreni olarak kabul edilmektedir. Bu törende yenilen ekmek İsa Mesih'in bedenini, içilen şarap ise onun kanını temsil eder. Bu sebeple yeme-içme ritüeliyle kişi onunla birleşmiş olur.²⁴⁷

Diğer bir sakrament olan Hasta Yağlama (Son Yağlama) ise, kişiye İsa'nın çekmiş olduğu eziyetleri ve acıları hatırlatması açısından çok önemlidir.²⁴⁸

Hıristiyanlık tarihine baktığımız zaman Pazar gününün çok önemli bir anlamı olduğunu görürüz. O gün Hıristiyanlar için tapınma günüdür. Bunun sebebi İsa'nın

²⁴³ Baybal, *a.g.e.*, ss. 132-133; Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 88.

²⁴⁴ Romalılar, VI/3-7; Türkiye Kiliseleri Ortak Komisyonu, *a.g.e.*, s. 63; Erbaş, *a.g.e.*, ss. 110-114.

²⁴⁵ Şinasi Gündüz, "Vaftiz", *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 379.

²⁴⁶ David F. Wright, "İlk Hıristiyanlar Neye İnanıyordu", *Hıristiyanlık Tarihi*, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, ss. 118-119.

²⁴⁷ Matta, XXVI/26-29; Luka, XXII/14-20; Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 143; Woodhead, *a.g.e.*, s. 57.

²⁴⁸ Erbaş, *a.g.e.*, s. 120.

ölümünden dirildiği gün olmasıdır. Hıristiyanlar Pazar günleri kiliselerde toplu bir şekilde ibadet yaparak İsa'nın ölümünden dirilişini anarlar ve dua ederler.²⁴⁹

Pazar günün önemine binaen, Hıristiyanlar bu günü haftalık ibadet günü olarak kabul etmişlerdir. Hıristiyanlar Pazar günleri kiliselerde çeşitli ayin ve törenler icra etmektedir. Ayrıca Hıristiyanlar, Yeni Ahit'in, İsa'nın kanı (ölümü) ile pekiştigiğine inanmaktadır.²⁵⁰

Bununla beraber Hıristiyanların yıllık ibadetlerinden biri olan Paskalya Bayramı da İsa'nın eziyet görmesi ile ilişkilidir. Hıristiyanların en eski ve en önemli bayramlarından biri olan Paskalya (Easter), İsa'nın çarmıha gerilerek ölümünden sonra üçüncü gün dirilişini anmak için kutlanan bir bayramdır.²⁵¹

İsa'nın üzerinde eziyet gördüğüne ve öldürüldüğüne inanılan haç, Hıristiyanlar için kutsal olarak kabul edilmiştir. Haç, Hıristiyanlar için tapınma nesnesi ve inançlarının simgesi durumuna gelmiştir. Hıristiyan ibadetlerinde ve merasimlerinde haçın büyük bir önemi vardır. Bunlardan bir kaçını şu şekilde sıralamak gerekirse:

- Haç ile ilgili çeşitli bayramların kutlanması,
- Haç çıkarma âyinleri düzenlenmesi,
- Haç taşımak,²⁵²

Haç, Hıristiyanlara göre İsa'nın çarmıha gerilişini tasvir eden dinî bir semboldür.²⁵³ Haç, Hıristiyanlar için, "hikmet, adalet ve kurtuluş" demektir. Hz. Âdem'in, cennette yasak meyveden yemek suretiyle işlediği ve bütün insanlara sirayet eden ezeli günahın kurtuluş ve nihâyet, İsa'nın şeytanî kuvvetlere karşı kazandığı zafer demektir.²⁵⁴

Haç, hem İsa'nın bir işareti hem de Hıristiyanların inançlarının ve dinlerine bağlılıklarının bir alâmetidir. Bu yüzdendir ki, Hıristiyanlar ibadetlerinde ve

²⁴⁹ Michael A. Smith, "Tapınma ve Hıristiyan Yılı", *Hıristiyanlık Tarihi*, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, s. 29; Kurt-Aykıt, *a.g.e.*, ss. 273-274.

²⁵⁰ Aydın, *a.g.e.*, ss. 69-77;

²⁵¹ Şinasi Gündüz, "Easter", *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 105; Kurt-Aykıt, *a.g.e.*, s. 274.

²⁵² Erbaş, *a.g.e.*, ss. 99-101.

²⁵³ Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, ed. Recep Kibar, Kırkambar Yay., İstanbul, 1999, s. 297.

²⁵⁴ Schimmel, *a.g.e.*, ss. 174-175.

âyinlerinde haç çıkartırlar, üzerlerinde ve evlerinde haç taşırlar. Bu, onlara İsa'nın peşinden gittiklerini hatırlatır.

İşte bütün bu sebeplerden dolayı haç, Hıristiyanlığın sembolü haline gelmiştir. Hıristiyanlığın sembolü olan haç, evlerde kiliselerde ve ibadet yerlerinde bulunmaktadır. Ayrıca kiliselerde İsa'nın çarmıha (haç) gerilmesi ile ilgili çeşitli resimler ve ikonlar da yer almaktadır.

İsa'nın çarmıhta ölümünün tasvirleri, Hıristiyanlıkta çok önemli bir yer tutmaktadır. İnananları, onun çektiği acıları, Onu çarmıha geren günahkârlığı ve onun sonsuz sevgisini düşünmeye sevk etmektedir. Aynı zamanda bu tasvirler onun, insanlığını ve tanrısallığını göz önüne sermektedir.²⁵⁵

İsa'ya yapılan eziyetlerin Hıristiyanlığa etkilerinden biri de; İsa'nın çarmıha gerildiği ve gömüldüğü yerin hac ziyareti olarak kullanılmasıdır.²⁵⁶ Her dinde olduğu gibi Hıristiyanlıkta da din kurucusunun yaşadığı ve öldüğü yerler kutsal olarak görülmüş, önemli bir dinî ziyaret yeri olarak kabul edilmiştir.

Hıristiyanlar, İsa'nın hayatının son aylarını "Passion"* diye adlandırmıştır. Çünkü son aylar, İsa'nın eziyetlere maruz kaldığı aylardır. O, bu son aylarda birçok işkence görmüş ve çarmıha gerilerek öldürülmüştür.²⁵⁷ Hıristiyanlar, İsa'nın bu son aylarını çeşitli âyin ve ibadetlerle anmaktadırlar.

İsa'nın çarmıhta gerilmesi ile ilgili olarak şunu söylemek gerekli olacaktır: Hıristiyanlara göre İsa çarmıha gerildiğinde maruz kaldığı eziyetler sebebiyle ve ölümü sonucu akan kanıyla kilise kurulmuştur. İşte bu sebeple de Mesih'in bedeni olan kilise İsa ile bir olmanın ifadesidir.²⁵⁸

Bu eziyetlerin Hıristiyanlığın her noktasına etki ettiğini söylemiştik. Bu etkilerden biri de takvimin oluşma sürecidir. Hıristiyanlar takvimi doğal mevsimlere

²⁵⁵ Woodhead, *a.g.e.*, s. 48.

²⁵⁶ Erbaş, *a.g.e.*, s. 106.

* Passion: In Christianity, the suffering and death of Jesus Christ. (İngilizcede tutku anlamına gelen bu kelime, Hıristiyanlıkta "İsa Mesih'in acı çekmesi ve ölümü" anlamına gelmektedir (bk.<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/passion>, "08.07.2021").

²⁵⁷ Erbaş, *a.g.e.*, s. 24.

²⁵⁸ Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 157.

ve ritimlere göre değil de İsa'nın doğumu, yaşantısı ve ölümüne göre yeniden düzenlerler. Bu yüzden Hıristiyanlık dünyası zamanın ileriye doğru akışını İsa'nın doğumu ile başlatır. Yılları İsa'nın doğumuna (Noel), ölümüne (Kutsal Cuma), dirilişine (Paskalya), bazı bayramlara ve perhiz dönemine göre düzenlerler. Hattâ Kutsal Hafta'nın* odağında İsa'nın ölümden dirildiği Pazar günü vardır.²⁵⁹

Bütün bunlara ek olarak İsa'nın dünyaya gelişi dünya tarihi açısından çok önemlidir. Onun doğumu ile birlikte tarih İsa'dan önce ve İsa'dan sonra olmak üzere ikiye ayrılmıştır.²⁶⁰ Her ne kadar doğum tarihi tam olarak mîlâdî yılın başında olmasa bile tarih öyle kabul edilmiş ve tarih ikiye bölünmüştür.

Yukarıda anlattığımız gibi, İsa'nın çekmiş olduğu eziyetler ve çarmıhta ölümü, ardından da göğe yükseltilmesi Hıristiyan doktrinin, sakramentlerinin, ibadetlerinin ve bayramlarının oluşmasında etkili olmuştur. Kısacası Hıristiyanlığın her noktasında etkisi gözükmektedir.

* Kutsal Hafta: Hıristiyanlar tarafından Çile Haftası ya da Kutsal Hafta olarak da isimlendirilir. İsa'nın insanoğlu için acı çektiğine ve öldürüldüğüne inanılan haftaya verilen addır. Bu haftada Hz İsa'nın çekmiş olduğu eziyet ve acılar paylaşılır. Bir hafta boyunca her gün farklı şekillerde anılarak dualar ve ibadetler yapılır. Bir haftanın sonunda da İsa'nın ölümden dirilişi anmak için Paskalya Bayramı kutlanır (bk. Peter Klein, *The Catholic Source Book*, Harcourt Religion Publishers, 2000, ss. 337-339).

²⁵⁹ Woodhead, *a.g.e.*, s. 57.

²⁶⁰ Sherman Barnes, "Zaman ve Gelişme", *Hıristiyanlık Tarihi*, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, s. 27.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HİRİSTİYANLARA YAPILAN EZİYETLER

2.1. Hıristiyanlık Kelimesinin Tanımı

Hıristiyanlık kelimesinin kökü Grekçe “christos” kelimesinden gelmektedir. İbranicede “maşiah” kelimesinin karşılığı olarak Grekçede kullanılmaktadır. Bu kelime, İsa’nın bir sıfatı olan “mesih” anlamını ifade etmektedir. Christos kelimesinden de “Mesihe bağlı olan” anlamında “christianos” kelimesi türetilerek kullanılmıştır. Christos Grekçeden Latinceye “christus”; oradan da günümüz Batı dillerine “christ” olarak intikal etmiştir. Christianos ise Latinceye “christianus”, oradan da Batı dillerine “christian” olarak geçmiş ve aynı anlamları ifade etmektedir. Türkçede kullandığımız Hıristiyanlık kelimesi ise Batı dillerinde kullanılan “Christianisme”nin karşılığıdır.²⁶¹

“Christianos” adının Antakya’daki putperesler tarafından verilmiş olduğu düşünülmektedir.²⁶² Pagan inancına sahip bu kişiler, Christos’a mensup olanlara bu adı vermişlerdir. Fakat onlar bu ismi unvan olarak değil de özel bir isim olarak almışlardır. Bununla beraber bu kelimenin, Latince kökenli bir ekle birleştirilerek Romalı yetkililer tarafından kullanıldığı ihtimali de yüksektir.²⁶³

“Hıristiyan” kelimesi Yeni Ahit’teki bilgilerden²⁶⁴ çıkarılan yorumlara göre ilk defa M.S. 43-44 yılları arasında Antakya’da* pagan inancına sahip kişiler tarafından, İsa Mesih taraftarları için kullanılmıştır.²⁶⁵

İslamiyet’te Hıristiyanlar için “Nasrânî”, “Mesihî ve “İsevî” kelimeleri kullanılır. Hıristiyanlık için ise “Nasrâniyye” ve “Mesihîyye” isimleri kullanılmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de Hıristiyanları ifade etmek için “Nasârâ” kelimesi

²⁶¹ Demirci, *a.g.md.*, XVII/328-329; Erbaş, *a.g.e.*, ss. 11-12.

²⁶² Kurt- Aykıt, *a.g.e.*, s. 215; Türkiye Kiliseleri Ortak Komisyonu, *a.g.e.*, s. 12.

²⁶³ Demirci, *a.g.md.*, XVII/328; Erbaş, *a.g.e.*, s. 11.

²⁶⁴ Habercilerin İşleri, XI/26.

* Aynı zamanda Antakya, Kudüs dışında ilk Hıristiyan cemaatin olduğu yerdir (bk. Münir Yıldırım, *Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi*, Aziz Andaç Yay., Ankara, 2008, s. 15).

²⁶⁵ W. Ward Gasque, “Kudüs’ten Roma’ya”, *Hıristiyanlık Tarihi*, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, s. 59; Demirci, *a.g.md.*, XVII/328.

on dört yerde kullanılmıştır. Nasârâ kelimesinin kökeni ve anlamı ile ilgili farklı yorumlar bulunmaktadır. Nasârâ kelimesinin, havarilerin İsa'ya yardım etmelerinden dolayı “yardım etmek” anlamına gelen “nasır” kökünden geldiği veya İsa'nın memleketi olan Nâsıra kentine nispet edildiği belirtilmektedir. Ayrıca Hıristiyanlara, İsa'nın Mesih olması sebebiyle Mesîhî (Mesihe tâbî olanlar), İsa'ya nispetle de ve ona tâbî olanlar anlamında İsevî de denilmektedir.²⁶⁶

Terim anlamı olarak Hıristiyanlık, İsa'ya ve İncillere tâbî olan tüm Hıristiyanların dinine verilen genel bir isimdir. Ayrıca Hıristiyanlık, İsa-Mesih anlayışı üzerine kendisini temellendiren bir inanç sistemidir.²⁶⁷ Yukarıdan da anlaşılacağı üzere Hıristiyanlık, İsa Mesih'in öğretilerini benimseyen ve uygulayan kişilerin dinine verilen bir isimdir.

Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde bulunan ve günümüzde Ortadoğu diye adlandırılan bölgede doğan ve buradan da tüm dünyaya yayılan Sami menşeli bir dindir.²⁶⁸

Hıristiyanlık, yaklaşık iki bin yıl önce yaşayan Nâsıralı İsa'nın çevresinde gelişen bir dindir. Bu dinî hareketin doğuşu Yahudilikte bulunan Mesianizm ümit ve inancına dayanmaktadır. İsa Yahudilere istikbalde bahşedilecek olan Tanrı Krallığı'na hazırlamak üzere inananlara tebliğe başlamıştır. Hıristiyan kaynaklarına göre İsa'nın dünyadan ayrılmasından sonra cemaate giren Pavlus, yeni yorumları ve fikirleriyle bugünkü Hıristiyanlığın temeli atmıştır.²⁶⁹

Başka bir deyişle Hıristiyanlık, Yahudilik içerisinden ortaya çıkan ve kendini bu dinin temeli üzerine oturtan bir dindir. Fakat bir Yahudi olan İsa ile başlayan bu din, özellikle Pavlus'un görüşleriyle beraber gittikçe Yahudilik'ten ayrılan bir özellik göstermiştir. Bu, Yahudi-Hıristiyanlığın Helenistik-Hıristiyanlığa doğru zaman içinde bir geçiştir.²⁷⁰

²⁶⁶ Demirci, *a.g.md.*, XVII/328.

²⁶⁷ Erbaş, *a.g.e.*, ss. 13, 15.

²⁶⁸ Münir Yıldırım, *Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi*, Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2005, s. 19.

²⁶⁹ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 247.

²⁷⁰ Çoban, *a.g.e.*, ss. 9-10.

Hıristiyan doktrinine bakıldığı zaman, her şeyden önce İsa Mesih anlayışı üzerine bina edilen bir inanç sistemine sahip olduğuna görmekteyiz. Bu inanca göre, İsa Mesih hem Tanrı'nın Oğlu hem de insanlığın kurtarıcısı olarak kabul edilir. Tanrı yani Baba insanoğlunu günahattan kurtarmak için “biricik oğlunu” yeryüzüne göndermiştir. İsa Tanrı'nın plânı gereği “Aslı Suç” sebebiyle insanlığın kurtarışının bir sembolü olarak ilk önce çarmıha gerilmiş, daha sonra da mezarından dirilmiş ve Baba'nın yanında yükselerek sağına oturmuştur. Hıristiyan inancının merkezinde yer alan bu doktrin, Hıristiyan teolojisi içerisinde işlenerek farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.²⁷¹

Hıristiyanlar kendi dinlerini monoteist yani tek tanrı inancına sahip bir din olarak takdim ederler. Onlara göre Tanrı, Yahudilerin ve Müslümanların inandığı Tanrı ile aynıdır. Yani onlara göre Hıristiyanlık, tek ve aynı Allah'a inanan üç iman topluluğundan biridir.²⁷²

Bununla beraber Hıristiyanlığın inanç esaslarının temelini teslis (trinite) akidesi oluşturur. Hıristiyanlar teslis inancına inanmakla birlikte kendilerini monoteist olarak kabul ederler ve Tanrı'nın birliğine ters düşen bir anlayışı kabul etmezler. Onlara göre bu üçlü birlikten (Baba, Oğul, Kutsal Ruh) bahsederken Tanrı'nın bir ve tek olduğunu kastetmektedirler. Tanrı'nın üçlü doğasının bir sır olduğunu söyleyerek bu niteliğin insan dilinin oluşturduğu hiçbir terimle ifade edilemeyeceğini ve anlaşılamayacağını belirtirler.²⁷³

Ünlü Hıristiyan Sanat Tarihcisi Thomas Howard, Hıristiyanlığı tarif ederken, onun temellerinin yaratılış ve Tanrı'nın insan bedeninde yeryüzüne inmesiyle ilgili öğretiler olduğunu söylemektedir.²⁷⁴

Günümüzde evrensel dinlerden biri olan Hıristiyanlığı daha iyi anlamak için onun ilk dönemleri hakkında bilgi sahibi olmak gereklidir. Çünkü Hıristiyanlık; Doğu Gizemciliği'nin, Yahudi Mesihçiliği'nin, Yunan Düşüncesi'nin ve Roma

²⁷¹ Demirci, *a.g.md.*, XVII/228.

²⁷² Aydın, *a.g.e.*, s. 41.

²⁷³ Aydın, *a.g.e.*, ss. 47-48.

²⁷⁴ Thomas Howard, “Hıristiyanlık ve Sanat”, *Hıristiyanlık Tarihi*, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, s. 37.

Evrenselciliği'nin birleştiği bir yerde ortaya çıkmıştır.²⁷⁵ Bu sebeple de Hıristiyanlık, eski medeniyetlerin tesiri altında kalarak onlardan etkilenmiştir.

Hıristiyanlığın gelişim sürecine bakıldığında ilk otuz yılın Yahudi, sonraki iki yüzyılın Grek ve daha sonraki dönemlerde de Latin kültürünün etkisi ve egemenliği altında geliştiğini görmekteyiz.²⁷⁶

Bununla birlikte Hıristiyanlık İsa'nın vefatından sonraki ilk zamanlar Yahudi şeriatına bağlı kalmıştır. Fakat daha sonra Pavlus'un dine girişi ve etkisiyle Yahudilikten uzaklaşarak günümüzdeki şeklini zaman içinde almıştır.²⁷⁷

Hıristiyanlığın bu gelişim ve yayılma süreci içerisinde mensupları ilk üç yüzyıl birçok eziyet ve işkencelere maruz kalmışlar, Tanrı'nın mesajını insanlara ulaştırırken şehit düşmüşlerdir.

2.2. Hıristiyanlığın Kısa Tarihi

Bu bölümde Hıristiyanlık'la ilgili detaylı bilgilere girmeden İsa'nın çarmıha gerilmesinden Milan Fermanı'na kadar geçen süre içerisindeki Hıristiyanlığın tarihini özet bir şekilde ele aldık.

Günümüzde 2,4 milyara yakın nüfusu bulunan ve dünyanın 1/3'nin dini olan Hıristiyanlık,²⁷⁸ Filistin bölgesinde, İsa ile ortaya çıkmış bir dindir. Hıristiyanlık, İsa Mesih merkezli bir din anlayışına sahiptir. Bugünkü Hıristiyanlık Yahudiliğin inanç, ibadet ve gelenekleriyle beraber Grek-Roma kültürlerinin birleştiği bir din yapısına sahiptir. Ayrıca bugünkü Hıristiyanlığın İsa'nın öğretilerinden çok Pavlus'un görüşleri üzerine şekillendiğinden söz edebiliriz.²⁷⁹

Hıristiyanlık, mensuplarının sayısı bakımından dünyanın en büyük dini olarak bütün coğrafyalarda mensupları bulunan bir dindir. Ayrıca hem teolojik yapısı hem de

²⁷⁵ Yıldırım, *Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi*, s. 9.

²⁷⁶ Yıldırım, *Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi*, s. 9.

²⁷⁷ Çoban, *a.g.e.*, ss. 157-158.

²⁷⁸ <https://bigthink-com.cdn.ampproject.org/c/s/bigthink.com/strange-maps/world-map-of-religions.amp.html>, (03.05.2021).

²⁷⁹ Demirci, *a.g.md.*, XVII/328; Zekiye Sönmez, "Roma İmparatorluğu'nda Hıristiyanlara Yöneltilen Ahlâksızlık ve Yamyamlık İddiaları ve Kilise Babalarının Bunlara Karşı Cevapları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 12, Sayı 66, 2019, s. 1377.

toplumlar üzerindeki etkisiyle iki bin yıllık bir geçmişe sahip olması son derece önemlidir.²⁸⁰

Hıristiyan kaynaklarına bakıldığında İsa'nın yaklaşık üç yıl süren tebliğ döneminde sadece kendisi anlatmak için uğraştığını, bu yeni dinin havariler gibi belirli sayıdaki öğrenciler ve inananlarla sınırlı olduğu ve hiçbir yerleşim yerinde toplu bir şekilde bu yeni dinin kabul edilmediği anlaşılmaktadır. Onun dünyayı terk etmesinden sonra havariler ve inananlar farklı bölgelere ve ülkelere giderek İsa'nın öğretilerini anlatmışlar ve dünyanın her yerine Hıristiyanlığı yaymaya çalışmışlardır.²⁸¹

Hıristiyanlara göre İsa'nın, Yahudilerin iftirası ve şikâyetleri üzerine Romalılar tarafından M.S. 30 yılında çarmıha gerilmesinden üç gün sonra dirilmiş ve havarilerin arasında kırk gün kalarak onlara Tanrı'nın krallığı ve egemenliği hakkında bilgiler vererek konuşmalar yapmıştır.²⁸²

Yeni Ahit'teki bilgilere bakıldığında, İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra belli bir süre, havarilerin faaliyetleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bunun sebebinin İsa'nın başına gelen olayların kendilerine de gelebileceğinden korktuklarından dolayı belli bir süre ortalığın sakinleşmesini beklemelerinden dolayı olabilir.²⁸³ Ortaklık sakinleştikten sonra havariler Tanrı'nın mesajını duyurmaya başlarlar.

İsa'nın ölümden dirildiği ve yaşadığı söylentileri bütün şehirlerde yayılır. Onun dirilişinden birkaç hafta sonra çarmıha gerildiği kentte dirildiği, halka açık bir şekilde anlatılır. Bu olaylar halk üzerinde büyük bir etki yapar. Roma İmparatorluğu'nun diğer şehirleri ve bölgelerinden binlerce kişi Kudüs'e akın eder. İnsanlar aslında İsa'nın çarmıhta ölmesinin ve dirilişinin Tanrı'nın insanlığı kurtarma amacı taşıdığına

²⁸⁰ Demirci, *a.g.md.*, XVII/328; Erbaş, *a.g.e.*, s. 7.

²⁸¹ Erbaş, *a.g.e.*, s. 26.

²⁸² Matta, XXVIII/1-20; Markos, XVI/1-14; Luka, XXIV/1-53; Yuhanna, XX/1-23; Habercilerin İşleri, I/3; Gasque, "Kudüs'ten Roma'ya", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 57.

²⁸³ Ulutürk, *Havariler*, *a.g.e.*, s. 180; Türkiye Kiliseleri Ortak Komisyonu, *a.g.e.*, s. 54.

inanmaya başlarlar. Daha sonraki sürelerde birçok insan Hıristiyanlığı kabul eder ve Hıristiyan Kilisesi* (cemaati) oluşmaya başlar.²⁸⁴

Daha sonraki zamanlarda İsa, havarilerine ve şakirtlerine Yerusolim (Kudüs) şehrinden ayrılmamaları gerektiğini vurgular. Ayrıca bunun yanında Hıristiyanlığa katılan kişileri Kutsal Ruh adına vaftiz etmelerini emreder.²⁸⁵ Böylelikle yeni katılan Hıristiyan cemaatin imanlarının güçlenmesi amaçlanmıştır.

Bu olaylardan sonra İsa, havarilerine dünyanın her tarafına giderek Tanrı'nın mesajını bütün insanlara ulaştırmalarını emreder. Ayrıca Tanrı'nın mesajına iman edenlerin kurtulacağını, iman etmeyenlerin ise cezalandırılacağını bildirir.²⁸⁶ Bunları anlattıktan sonra İsa, göğe alınıp Tanrı'nın sağına oturur. Öğrencileri de İsa Mesih'in sözlerini dünyanın dört bir yanına yaymaya başlarlar.²⁸⁷

Hıristiyan inancına göre İsa dirildikten sonra kırk gün boyunca öğrenciler arasında kalmış, onlara çeşitli konulara bilgiler vermiştir.²⁸⁸ Burada şunu da söylemek gerekir ki; İsa, havarilerine ve şakirtlerine kırk gün boyunca kendisinden sonra yapmaları gereken konular hakkında bir eğitim vermiştir. Bu eğitimden sonra ilk Hıristiyan cemaat faaliyetlerine başlamıştır.

Bu yeni dinî hareket, ilk zamanlar Yahudilik içerisinde yeni bir dinî akım olarak algılanmıştı. Çünkü Hıristiyanlığın ortaya çıktığı ve gelişme aşamasındaki bölgelerde farklı görüşlere sahip Yahudi mezhepleri bulunmaktaydı. Ayrıca Yahudiler içerisinde Mesih olduğu iddiasında bulunan kişiler ortaya çıkmaktaydı. Bütün bu sebeplerden dolayı Hıristiyanlık bu şekilde yorumlanmıştır.²⁸⁹ Fakat daha sonra onun yeni bir Yahudi mezhebi değil de yeni bir din olduğu anlaşılmıştır.

* Hıristiyanlıkta Kilise sadece bir mekân değil aynı zamanda bir cemaattir. Hıristiyanlar mekân olarak ilk kiliseye Milan Fermanı'ndan sonra kavuşmuşlardır (bk. Aydın, *a.g.e.*, s. 66). Bu sebeple konumuz içinde geçen kilise kelimesinden genel olarak Hıristiyan cemaati (topluluğu) kast edilmektedir.

²⁸⁴ Gasque, "Kudüs'ten Roma'ya", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 57.

²⁸⁵ Habercilerin İşleri, I/4.

²⁸⁶ Markos, XVI/15-16.

²⁸⁷ Markos, XVI/19-20; Habercilerin İşleri, I/8-9.

²⁸⁸ Habercilerin İşleri, I/1-3; Türkiye Kiliseleri Ortak Komisyonu, *a.g.e.*, ss. 46, 54.

²⁸⁹ Vivian Green, *A New History of Christianity*, New York, 1996, s. 3.

İsa, göğe alındıktan sonra havarilerin ilk işi, Yahuda İşkariyot'un yerine başka birini seçmektir. Bunun için İsa ile baştan beri beraber olan şakirtlerden birinin seçilmesi gerektiği şart koşuldu. Bu şartı sağlayan iki şakirtten biri olan Mattias (Mattiya) kura ile on ikinci havari olarak seçildi.²⁹⁰ Böylece Mathias'ın seçilmesiyle tekrardan havarilerin sayısı on iki olmuştur.

Bu dönemde bu yeni hareketin (Hıristiyanlığın) merkezi Kudüs olmuştur. İsa'nın göğe yükselmesinden sonra havariler ve şakirtler burada tekrardan bir araya gelmişlerdir. Bu dönemde henüz bir Hıristiyan Kilisesinden bahsetmek doğru değildir. Hıristiyan cemaatin hem Yahudilerle hem de Romalılarla arası iyi değildir.²⁹¹

Kudüs'te oluşan bu ilk cemaatin başlangıçta sadece 120 kişiden oluştuğundan söz edilmektedir. Bu kişilerin genel olarak İsa'nın yakın çevresi, öğrencileri ve eski seriata bağlı olan Yahudilerden oluştuğuna inanılmaktadır.²⁹²

Henüz İsa'nın dünyadan ayrılışının üzerinden on gün geçmiştir. Pentekost Günü*, Kutsal Ruh Kudüs üzerine inmiş ve Petrus Kudüs'teki imanlılara ve Yahudilere Tanrı'nın mesajını anlatarak meşhur konuşmasını yapmıştır.²⁹³ Daha sonra Petrus, konuşmasına tapınakta devam etmiştir. Tapınakta bulunanlara, İsa'nın peygamberliği hakkında bilgiler vermiş, ardından da kendisinin göstermiş olduğu mucizelerle ilgili konuşmalar yapmıştır.²⁹⁴

Hıristiyan kaynaklarındaki bilgilere baktığımızda Petrus'un, Pavlus öncesi dönemde Hıristiyanlığın en etkili ismi olduğunu görmekteyiz. Pentekost gününde onun konuşmalarını dinleyen üç bin kişinin İsa Mesih'e inanıp bu yeni dini kabul ettikten sonra vaftiz oldukları belirtilmektedir.²⁹⁵

Yaşanan bütün bu olaylardan sonra Kâhinler, Tapınak Koruyucuları ve Sadukiler, halka seslenen Petrus ve yanındaki Yuhanna'nın üzerine yürüdüler. Daha

²⁹⁰ Habercilerin İşleri, I/21-26.

²⁹¹ Demirci, *a.g.md.*, XVII/331.

²⁹² Yıldırım, *Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi*, s. 12.

* Pentekost Günü: İsa'nın Göğe yükselişinden on gün sonrayı ifade eder (bk. Aydın, *a.g.e.*, s. 66).

²⁹³ Habercilerin İşleri, II/1-47.

²⁹⁴ Habercilerin İşleri, III/11-26.

²⁹⁵ Habercilerin İşleri, II/41-42; Erbaş, *a.g.e.*, ss. 26-27.

sonra onları yakalayıp hapse attılar. Bir süre sonra onları Yahudi Yüksel Kurulu önünde sorguya çektiler. Kurul üyeleri kendi aralarında tartıştıktan sonra bir karara vardılar. Onların olağanüstü davranışlar gösterdiklerini ve halk tarafından sevildiklerini bildiklerinden dolayı onları serbest bırakmak zorunda kaldılar. Ayrıca onlara serbest bırakırken bu yaptıkları işleri bırakmaları konusunda tehdit ederek uyardılar.²⁹⁶

Bu olaylardan sonra Petrus ve Yuhanna arkadaşlarının yanında geri döndü. Tekrardan Tanrı'nın mesajını insanlara duyurmaya başladılar. Gittikçe sayıları artan Hıristiyan cemaati havarilerin önderliğinde mallarını ve her şeylerini ortak olarak kabul etmişlerdi. Aralarından yoksul olan kalmamıştı, çünkü durumu iyi olan mallarını satıp parasını havarilerin buyruğuna vermekteydi.²⁹⁷ Bu sayede cemaat arasında sadece dini yönden bir birlik değil her türlü birlik ve kardeşlik sağlanmıştı. Bir nevi sosyalist bir grup oluşturmuşlardı.

Hıristiyan cemaatin sayısı gittikçe artınca, bazı sorunlar patlak verdi. Cemaat içinde malların paylaşımı ve bu paylaşımı kimlerin yapacağı konusunda tartışmalar ortaya çıktı. Havariler malların paylaşımı ve organize edilmesi için yedi kişilik bir grup seçtiler. Bu grup malların eşit bir şekilde paylaşımından sorumlu oldular.²⁹⁸

İsa, havarilerini dünyanın dört bir yanına mesajını ulaştırmaları için görevlendirmesine rağmen, çoğu ilk dönemde Kudüs'te kalarak buradaki Yahudiler arasında misyon faaliyetlerini yürüttüler. Buna rağmen Kudüs dışındaki Yahudiler, Kudüs'teki tebliğ faaliyetlerinden etkilenerek Hıristiyan oldular. Ardından bu kişiler memleketlerinde Hıristiyanlığın yayılmasına liderlik ettiler. (Pavlus ve Barnaba buna güzel bir örnektir.)²⁹⁹ Buradan ilk Hıristiyan cemaatin hepsinin Yahudi kökenli oldukları kanısı ortaya çıkmaktadır.

Yukarıdaki paragraftan da anlaşıldığı gibi, Pavlus misyonerlik faaliyetlerine başlamadan önce Yahudi kökenli bazı Hıristiyanların misyonerlik faaliyetlerine

²⁹⁶ Habercilerin İşleri, IV/1-22.

²⁹⁷ Habercilerin İşleri, IV/23-31.

²⁹⁸ Habercilerin İşleri, VI/1-6.

²⁹⁹ Gasque, "Kudüs'ten Roma'ya", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 58.

başladığı anlaşılmaktadır.³⁰⁰ Hıristiyan anlayışına göre Pavlus henüz daha Hıristiyanlığı kabul etmeden önce bazı bölgelerde havariler ve şakirtler tarafından misyon faaliyetlerinin başlamış olduğu kabul edilmektedir.

Ancak bu dönemde, Romalıların ve Yahudilerin Hıristiyanları isyankâr ve fitneci olarak kabul etmelerinden dolayı onlara karşı zulüm ve baskılar başlamıştır. Bu sebeple de ilk Hıristiyanlar Filistin bölgesindeki faaliyetlerini sınırlandırmışlardır. Bir kısmı Filistin dışındaki Antakya ve Şam gibi bölgelere giderek Hıristiyanlığı yaymışlar ve buralarda İsa yanlısı Hıristiyan cemaatlerin oluşmasını sağlamışlardır.³⁰¹

Bu dönemde Kudüs Hıristiyanları'nın en önemli temsilcilerinden biri olan İstefanos (İstefan), bilge konuşmaları ve vaazları sebebiyle insanları etkiliyor ve Hıristiyan olmalarını sağlıyordu. Bundan rahatsız olan bazı kişiler ona iftiralar atarak Yahudi önde gelenlerine şikâyet ettiler. Bunun üzerine Yahudi Yüksek Kurulu tarafından tutuklanan İstefanos yakalanıp sorguya çekildi. Ayrıca birkaç tane yalancı tanık bulup, onun Musa yasasına karşı geldiğini söylediler.³⁰² O, bütün bu sorulara güzel bir şekilde cevap vermesinden sonra Yahudilerin siniri iyice arttı. Çünkü verdiği cevaplar onların hoşuna gitmemişti. Orada bulunan Yahudiler İstefanos'a saldırıda bulundular, daha sonra Onu kentin dışına sürükleyerek götürdüler. Ardından orada bulunan Yahudiler tarafından taşlanarak öldürüldü.³⁰³

İstefanos'un öldürülmesini onaylayanlardan biri de Saul (Pavlus)'dur. Bu olaylardan sonra Kudüs'te Hıristiyanlara karşı büyük saldırılar ve zulümler başlamıştır. Hıristiyanların çoğu Yahudiye ve Samiriye bölgelerine gitmek zorunda kalmışlardır. Çünkü Saul önderliğindeki Yahudiler, kiliseyi (Hıristiyan cemaati) altüst etmiş, ev ev gezerek buldukları Hıristiyanları sürükleyip cezaevine atmışlardır. Yahudiye ve Samiriye'ye giden Hıristiyanlar buralarda misyon faaliyetlerine devam etmişlerdir. Özellikle bu dönemde Filipus'un da etkisiyle Samiriyeli Yahudilerden birçoğu Hıristiyanlığa geçmiş ve cemaatin sayısı gittikçe artmıştır.³⁰⁴ Ayrıca diğer

³⁰⁰ Ulutürk, *a.g.e.*, s. 179.

³⁰¹ Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 25.

³⁰² Habercilerin İşleri, VI/8-14.

³⁰³ Habercilerin İşleri, VII/54-58.

³⁰⁴ Habercilerin İşleri, VIII/1-13; H. Joachim Schoeps, *İlk Hıristiyanlar*, trc. Ekrem Sarıçioğlu, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2019, ss. 51-52.

Hıristiyanlar da Akdeniz'e doğru ilerlemişler, buralarda Kıbrıs ve Antakya başta olmak üzere birçok şehre giderek Yahudi olmayanlar arasında Hıristiyanlığı yaymışlardır. Yahudi kökenli Hıristiyanların iman etmesini sağlayan devrimin ilk adımı Kudüslü göçmenler tarafından atılmıştır.³⁰⁵

İsa dünyadan ayrılalı yaklaşık dört yıl geçmiştir. İlk zamanlar sadece Yahudilere anlatılan bu yeni din artık tüm insanlara anlatılmaktadır. Henüz daha Pavlus Hıristiyanlığa katılmamıştır ve Petrus'un başını çektiği havariler misyon yolculuklarına devam etmektedirler. Bu dönemde özellikle Galile, Yahudiye ve Samiriye'de Hıristiyan topluluğunun sayısı gittikçe artmaya devam etmiştir. Ardından Hıristiyanlık Lidya, Şaron ve Yafa kentlerine kadar ulaşmıştır.³⁰⁶

Yeni Ahit'te ki bilgilere göre, Hıristiyan halka zulüm yapan ve İstefanos'un öldürülmesine onay verenlerden biri olan Pavlus, Şam yolunda bir vizyon görür. Bu vizyonunda İsa ile konuşan Pavlus Hıristiyanlığa girer. Daha sonra eski bir arkadaşı olan Barnaba'nın yardımı ile havariler arasına katılır ve ilk misyonerlik faaliyetlerine başlar.³⁰⁷

Hıristiyanlara göre Pavlus'un, İsa'nın vefatından yaklaşık 4 yıl sonra Şam yolunda bir vizyonda İsa'yı görmesi sebebi ile Hıristiyanlığı kabul etmesi, Hıristiyanlık için bir dönüm noktası olur. Hıristiyan cemaate yeni bir hareket ve farklı bir düşünce ve yorum tohumlarının atılmasına sebep olur. Bunun sonucunda ilk Hıristiyan cemaat içinde farklı fikir ve düşünceler ortaya çıkar.³⁰⁸ Biz burada bu farklı düşünce ve fikirleri konu edinmeden konumuza devam edeceğiz. Ayrıca Pavlus'un Hıristiyanlığa girişiyle birlikte Hıristiyanlık güç kazanır ve daha hızlı yayılmaya başlar.

Pavlus ile birlikte Hıristiyanlık evrenselci mesajı benimser. O, Hıristiyanlığın Yahudi olmayanların arasında ve onların yaşadığı topraklarda da yayılmasını sağlar.

³⁰⁵ Gasque, "Kudüs'ten Roma'ya", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 59; Çoban, *a.g.e.*, s. 147.

³⁰⁶ Erbaş, *a.g.e.*, s. 27.

³⁰⁷ Habercilerin İşleri, IX/3-28; Kurt-Aykıt, *a.g.e.*, s. 221.

³⁰⁸ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 275.

Böylelikle Hıristiyanlık hem doktrin hem de coğrafi olarak Filistin dışındaki topraklara ulaşır.³⁰⁹

Ayrıca Pavlus'un Hıristiyanlığa girişi, Antakya merkezli Helenistik İsa cemaatinin Mesih kavramı merkezli düşüncelerinin gelişip yayılması açısından son derece önemlidir.³¹⁰

Havariler artık Hıristiyanlığı yaymak ve Tanrı'nın mesajını insanlara ulaştırmak için yolculuklara çıkmışlardır. Havarilerin merkezi Kudüs olmuş ve ilk cemaat buradan dünyanın çeşitli bölgelerine mesajı ulaştırmak için dağılmıştır.³¹¹

Hıristiyanlık, İsa'nın dünyadan ayrılışının üzerinden yaklaşık otuz yıl geçtikten sonra, Roma İmparatorluğu'nun doğu bölgelerinin çoğuna yayılmış, hattâ bu bölgeleri de aşmıştır. Ardından batı bölgelerine ve Roma'ya doğru ilerlemiştir.³¹²

Havarilerin yapmış olduğu misyon faaliyetleri sebebiyle Hıristiyanlık bir çok ülkeye ve şehirlere ulaşmıştır. Özellikle Pavlus ile birlikte Hıristiyanlık Gentile topraklarında hızla yayılmış, Hıristiyanlar arasında iki farklı grup oluşmaya başlamıştır. Bunlardan birincisi Yahudi kökenli Hıristiyanlar, diğeri ise putperest kökenli Hıristiyanlardır. Yahudi kökenli Hıristiyanlar, Kudüs ve Filistin bölgelerinde Yahudi ırkından gelen Hıristiyanları kapsamaktadır. Bunlar Tevrat'ı kabul edip Yahudi şeriatı üzerine yaşayan Hıristiyanlardır. Putperest kökenli Hıristiyanlar ise Yahudi ırkı dışında başka ırklara ve dinlere mensup kişilerden oluşan Hıristiyanlardır. Bunlar Kudüs Havariler Konsili kararlarıyla bazı kurallar dışında Yahudi şeriatından muaf tutulmuş kişilerdir.³¹³

Yakup'un (İsa'nın kardeşi) önderliğindeki Yahudi Hıristiyanlar, diğer Hıristiyanlardan farklı olarak Hıristiyanlığı sadece Yahudiler arasında yaymaya gayret göstermişlerdir. Bu sebeple onlar, bu dinin Yahudiler dışında yayılmasını istememişlerdir. Onun için vaazlarını genellikle Yahudi ırkından olan kişilere yapmışlardır. Yahudi kökenli Hıristiyanların İsa'nın mesajını sadece Yahudi olanlara

³⁰⁹ Demirci, *a.g.md.*, XVII/332.

³¹⁰ Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 26.

³¹¹ Ernest Renan, *Havariler*, trc. Ziya İhsan, MEB Yay., Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1964, s. 49.

³¹² Gasque, "Kudüs'ten Roma'ya", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 58.

³¹³ Demirci, *a.g.md.*, XVII/332; Yıldırım, *Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi*, ss. 10-11.

tebliğ etmesinin en büyük sebebi; İsa'nın öğrencilerini en başta sadece Yahudi ırkından olan kişilere dini yaymaları için görevlendirmiş olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.³¹⁴ Fakat daha sonra, Yeni Ahit'teki metinlerde çarmıh olayından sonra İsa'nın öğrencilerine bütün uluslara gitmelerini söylediği belirtilmektedir.³¹⁵

Bununla beraber İsa'nın, hem kendisinin hem de havarilerinin bu yeni dini en başta Yahudi ırkına tebliğ etmesinin sebebi; çekirdek cemaat dediğimiz merkez cemaatin Yahudilerden oluşturmak istemesinden kaynaklanmaktadır.³¹⁶

Yahudi kökenli Hıristiyanlar, varlığını Kudüs'te bir müddet devam ettirmiştir. Bu cemaatin başında İsa'nın kardeşi Yakup bulunmaktadır. Yakup'un ölümünden ve Kudüs'ün Romalıların eline geçmesinden sonra Ebionitlerin* büyük bir bölümü Ürdün'deki Pella şehrine gitmek zorunda kalmışlardır. Az sayıda bulunan bir kısmı ise farklı bölgelere dağılmışlardır. Özellikle Yakup'un ölümü ile onların dağılması arasında yakın ilişki vardır. Daha sonraları birçok gruba bölünen bu cemaatin birkaç yüzyıl daha varlığını sürdürdüğü düşünülmektedir.³¹⁷

Bu Hıristiyan cemaatin Yahudilerle ilişkileri hiç iyi değildir. Yahudiler onları ihanetle suçlamışlar ve zındık gözüyle bakmışlardır. Bu sebeple de onlara karşı bir dışlama ve eziyet politikası gütmüşlerdir. Bununla beraber Romalılar da onları Yahudi gibi görmüş ve yedek isyancılardan saymıştır. Onun için Yahudi kökenli Hıristiyanlar da Romalıların baskısı altında kalmıştır.³¹⁸

Pavlus'un önderliğindeki putperest kökenli Hıristiyanlar ise Kudüs'teki Yahudi isyanından ve ardından Kudüs'ün Romalılar tarafından işgalinden sonra köşeye çekilmek yerine misyon faaliyetlerine devam etmişlerdir. Roma

³¹⁴ Matta, X/5-6.

³¹⁵ Markos, XVI/15.

³¹⁶ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 257.

* Ebionitler: Hıristiyan olmakla birlikte Yahudi kimliklerinden vazgeçmeyen ve İsa'yı bekledikleri Mesih olarak kabul eden grubu ifade eder. Aynı zaman da ilk Hıristiyanların tümünü ifade etmek içinde kullanılan bir terimdir (bk. Çoban, *a.g.e.*, ss. 139-141).

³¹⁷ Demirci, *a.g.md.*, XVII/332; Schoeps, *a.g.e.*, ss. 28-30.

³¹⁸ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 272.

İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerine dağılarak Tanrı'nın mesajını vaaz etmişlerdir. Bu sebeple de her geçen gün Hıristiyanların sayıları ve güçleri artmıştır.³¹⁹

Burada şunu da söylemek doğru olacaktır: Hıristiyanlığın yayılışında her ne kadar havarilerin ve şakirtlerin misyon yolculuklarının etkisi büyük olsa da İsa'ya inanan tüccarların Roma topraklarının her yerine ve diğer ülkelere İsa'nın mesajını ulaştırmış olabileceği ihtimali yüksektir.³²⁰

Ebionit diye anılan Yahudi kökenli Hıristiyanların tarih sahnesinden ayrıldığı düşünüldüğünde günümüzde ki Hıristiyanlığın, Gentile (Yahudi olmayan/Putperest kökenli) Hıristiyanlığının devamı olduğunu söylemek doğru olacaktır.

Milâttan sonra I. yüzyılın ortalarından itibaren Hıristiyanlık hızlı bir şekilde yayılmaya devam etmiştir. Bunun bir kaç önemli nedeni vardır. Bunlardan en önemlilerinden biri Hıristiyanlığın hızlı bir şekilde yayıldığı topraklarda ortak bir kültürün ve dilin olmasıdır. Bu bölgelerde Grek dili ve kültürü bulunmaktaydı, başta Pavlus olmak üzere havariler ve ilk misyonerler bu dili kullanmışlardır. İkincisi ise Yahudilerin Misyon faaliyetlerinden önce İmparatorluğun çeşitli bölgelerine dağılarak putperestlerle beraber yaşamasıdır. Böylelikle bu Yahudiler misyonerlik için gelen ilk Hıristiyanlara zemin hazırlamışlardır. Üçüncüsü ise putperest coğrafyalardaki siyasî güvensizliğin artması ve özgürlüğün kısıtlanmasıdır. Bu da Hıristiyanlığın putperestler tarafından kabulünü hızlandırmıştır. Son olarak ise Hıristiyanlık anlayışında bulunan eşitlik ve sınıf ayrımının olmaması Hıristiyanlığın hızlı bir şekilde yayılmasını etkileyen en önemli özelliklerdendir.³²¹

Hıristiyanlık, Pavlus önderliğinde özellikle Avrupa'daki şehirlerde çok hızlı yayılmıştır. Yahudi olmayan coğrafyalarda, köylüler ve köleler arasında Hıristiyanlık hızla kabul edilmeye başlanmıştır. Bu topraklarda Hıristiyanlığın yayılmasının en önemli sebepleri; Hıristiyanlıktaki kurtuluş doktrininin ezilen insanların ilgisini çekmesi ve halk arasında yaygın olan Sır dinleriyle Hıristiyanlıktaki yeniden dirilmiş olan İsa Mesih anlayışındaki ilişkiiden kaynaklanmaktadır. Ayrıca soylu sınıftan

³¹⁹ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 275.

³²⁰ Erbaş, *a.g.e.*, ss. 27-28.

³²¹ Gasque, "Kudüs'ten Roma'ya", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 65-67.

Hıristiyan olanlar ise Roma vatandaşı olma avantajını kullanarak, bu yeni dinin yayılmasına öncülük etmişlerdir. Bütün bu gelişmeler yaşanmasına rağmen çeşitli baskılar ve zulümler sebebiyle Hıristiyanlık 4. yüzyıla kadar yeraltı hareketi olarak devam etmiştir.³²²

Bu sebeplere ek olarak, putperest olan coğrafyalarda insanlar arasında hiç olmayan yardımlaşma, fedakârlık ve sevgi bağları Hıristiyanlıkta bulunmaktadır. Bu da Putperest kökenli insanların Hıristiyanlığa ilgisini arttırmıştır.³²³

Pavlus'tan sonraki dönemde Hıristiyanlığın tüm dünyaya yayılmasında en önemli rolü ilk dönemlerde havarilerin ve Pavlus'un vesilesiyle Hıristiyan olan kişiler üstlenmiştir. Daha sonra da Kilise Babaları* bu rolü üstlenerek Hıristiyanlığın yayılmasına katkı sağlamışlardır.³²⁴

Pavlus sonrası dönemde Hıristiyanlık ilk iki yüzyılda Roma İmparatorlarının her türlü baskılarına ve zulümlerine rağmen Roma topraklarında tutunmaya ve yayılmaya devam etmiştir. Roma İmparatorluğu'nun hem merkezî hem de kırsal bölgelerinde çok hızlı bir şekilde yayılması sürmüştür.³²⁵ Fakat bu yayılmalar Roma hükümetinin baskıları ve zulümleri sebebi ile gizli saklı bir şekilde yapılmıştır. Hıristiyanlık içinde âdeta bir mağara devri başlamıştır. Ashâb-ı Kehf olayı bu dönemi özetleyen en önemli örneklerden biridir.³²⁶ Ancak Hıristiyanlar bütün bu eziyet ve baskılara rağmen davalarından hiçbir zaman vazgeçmemişlerdir. Aksine bütün bu eziyetler onların imanlarını daha da güçlendirmiştir.

İlk dönemlerde Hıristiyan cemaatleri, İsa'nın çok geçmeden dünyaya tekrardan gelip yeryüzünde adaleti sağlayacağına ve kendilerini kurtaracağına inanmışlardır. Bu

³²² Demirci, *a.g.md.*, XVII/332.

³²³ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 275.

* Kilise Babaları; Hıristiyan geleneğinin ilk düşünürleri ve ilahiyatçılarıdır. Aynı zamanda kutsal kitapları yorumlayan ve Hıristiyan öğretisini yanlış görüşlere karşı savunan kişilerdir. Kilise Babaları terimi M.S. 4. Yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır (bk. Paul Tillich, *A History of Christian Thought*, New York, 1968, s. 17).

³²⁴ Erbaş, *a.g.e.*, s. 31.

³²⁵ Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 31.

³²⁶ Erbaş, *a.g.e.*, ss. 8, 31.

yüzden de İsa Mesih'in Tanrı devleti kurmak için yeryüzüne gelmesini beklemişlerdir.³²⁷

Pavlus'un misyon yolculukları son derece başarılı olmuştur. Öyle ki 1. yüzyıl ortalarında Galatya'dan Roma'ya, Korinthos'tan (Korint) Antiocha'ya (Antakya) kadar uzanan Hıristiyan cemaati, Roma'daki cemaati gölgede bırakacak kadar büyümüştür.³²⁸

1. yüzyılın sonlarına doğru artık Mezopotamya, İran ve Hindistan'da, Batı'da Galya (Fransa), ve İspanya'ya kadar Hıristiyanlık ulaşmıştır. Burada bulunan insanlar bu yeni dini yavaş yavaş kabul etmeye başlamışlar ve yayılma devam etmiştir. Diğer taraftan Roma, İskenderiye, Antakya, Efes, Korint ve Kartaca gibi büyük şehirlerde Hıristiyanların sayısı gittikçe artmıştır. Ayrıca Anadolu, Suriye, Arabistan ve Yugoslavya'nın birçok bölgelerinde İsa Mesih cemaatleri oluşmuştur.³²⁹

2. yüzyılın ortalarına doğru gelindiğinde neredeyse Suriye ile Roma arasındaki tüm eyaletlere Hıristiyanlık yayılmış ve kiliseler oluşmuştur. İsa dünyadan ayrılalı yüz seneyi geçmiş, Hıristiyanlık hızlı bir şekilde tüm dünyaya yayılma devam etmiştir.³³⁰

Bu dönemde dinî öğretim ve toplantılar genellikle özel evlerde yapılmıştır.³³¹ Mahallî kiliseler kendi aralarında mektuplar göndermiş, maddî yardımlaşmalar yapılmış ve kilise yöneticileri birbirlerini karşılıklı ziyaret etmiştir. Zaman içerisinde Antakya, İskenderiye ve Roma Kiliseleri gibi Hıristiyan merkezlerinin önemi artmıştır.³³²

Bütün dünyada hızlı bir şekilde yayılan Hıristiyanlık, ilk birkaç yüzyıl sadece Roma İmparatorluğu, Yahudiler ve Putperestlerle değil aynı zamanda kendi içerisinde ortaya çıkan Gnostik ve sapkın gruplarla da mücadele etmek zorunda kalmıştır.³³³

³²⁷ Habercilerin İşleri, I/9-11; Aydın, *a.g.e.*, s. 20.

³²⁸ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, s. 566.

³²⁹ Erbaş, *a.g.e.*, s. 31.

³³⁰ Gasque, "Kudüs'ten Roma'ya", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 66.

³³¹ Colin J. Hemer, "Arkeoloji Işığında İlk Hıristiyanlık", *Hıristiyanlık Tarihi*, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, s. 76.

³³² Aydın, *a.g.e.*, s. 21.

³³³ Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 32; Erbaş, *a.g.e.*, s. 32.

Aynı zamanda bu üç asır boyunca ortaya çıkan çeşitli felsefi düşünceler Hıristiyan düşüncesini etkileyerek bütünleşmiştir.³³⁴

3. yüzyıla gelindiğinde Hıristiyanlık, sınırlarını hem coğrafi hem de sosyal açıdan inanılmaz bir hızla genişletmiştir. Neredeyse İmparatorluk içerisinde bir İmparatorluk seviyesine gelmiştir. Bu dönemde kiliseler ve Hıristiyan cemaatler arasında yolculuklar, mektuplaşmalar ve toplantılar yapılmaktadır.³³⁵

3. yüzyılın sonlarına doğru artık İsa Mesih'in mesajının ulaşmadığı hemen hemen hiçbir bölge kalmamıştır. Bu dönemde Hıristiyanlığın yayılmasında özellikle Kilise Babaları'nın etkisi ve rolü çok büyüktür. Bununla beraber Hıristiyan misyonerlerin yapmış olduğu misyon faaliyetleri sebebiyle Suriye, Anadolu, Kuzey Afrika ve Avrupa'nın Akdeniz sahilleri büyük oranda Hıristiyanlığı kabul etmiş durumdadır.³³⁶

4. yüzyıla gelindiğinde Hıristiyanlık tüm dünyada hızlı bir şekilde yayılmaya devam etmiştir. Neredeyse dünyanın her tarafına misyon yolculukları düzenlenmiş ve İsa Mesih'in mesajı her yere ulaşmıştır. Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nun hemen hemen hertarafına yayılmıştır.³³⁷ Hıristiyanların sayıları gün geçtikçe daha çok artmaktadır. Hıristiyanlığın doğuşundan itibaren yaklaşık üç asır geçmiştir.

İsa'nın dünyadan ayrılmasından sonra başlayan misyon faaliyetlerinde Hıristiyanlar birçok problemler ve sıkıntılarla karşılaşmıştır. Özellikle ilk dönemlerde havarilerin, daha sonraki dönemlerde Hıristiyan misyonerlerin ve Kilise Babaları'nın gittikleri bölgelerde eziyet, işkence, zulüm görmeleri hattâ Hıristiyan karşıtı kişiler tarafından öldürülmesi de bunlardan bazılarıdır.

Özellikle Hıristiyanlığın merkez üssü konumundaki Roma İmparatorluğu'nda, ilk dönemden itibaren Hıristiyanlık sosyal yapıyı alt üst etmeye başlamıştır. Birçok Yahudi ve Romalı Hıristiyanlığa girmiş ve hızlı bir şekilde bütün coğrafyalara yayılmıştır. Hem Yahudiler hem de Romalılar bu yeni dinî harekete katılanlara zulüm,

³³⁴ Aydın, *a.g.e.*, s. 21.

³³⁵ W. Ward Gasque, "İnancın Sorgulanması", *Hıristiyanlık Tarihi*, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, s. 90.

³³⁶ Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 36.

³³⁷ Lawrence, *a.g.e.*, s. 174.

işkence ve baskı uygulamış ve inanan kişilere bu yeni dinden vazgeçmelerini emretmiştir. Daha da ileri giderek bu dine girenlerden bazılarını çeşitli işkenceler yaparak öldürmüştür. Bunların dışında pagan inancına sahip bazı putperestler de misyonerlik için gelen Hıristiyanlara karşı zulüm uygulamışlardır.

İmparator Konstantin'e kadar birkaç İmparator hariç, başa geçmiş Roma İmparatorları Hıristiyanlara baskı, eziyet ve çeşitli zulümler yapmışlardır. Buna örnek vermek gerekirse, Roma İmparatoru Neron, Roma İmparatoru Titus Flavius Domitian, Roma İmparatoru Decius, Roma İmparatoru Diocletian ve İmparator Galerius dönemlerinde Hıristiyan halka baskı uygulamışlar, büyük zulüm ve işkencelerde bulunmuşlardır. Hattâ daha da ileri giderek Hıristiyanları vahşi şekilde öldürmüşlerdir. Daha sonra başa geçen İmparator Konstantin'le birlikte Hıristiyanlık rahatlama dönemine girmiştir.³³⁸

M.S. 312 yılına gelindiğinde Konstantin, Hıristiyanlara karşı ılımlı davranmaya ve ayrıcalık göstermeye başlamıştır.³³⁹ Konstantin, M.S. 313 yılında Hıristiyanlara özgürlük sağlamak, el konulan ibadet yerlerini geri vermek ve uğradıkları tüm zararların karşılıklarını ödemek amacıyla bir ferman yayınlanmıştır. Yayınlanan bu Milan (Milano) Fermanı'yla İmparatorluk'taki bütün Hıristiyanlar din ve ibadet özgürlüğüne kavuşmuştur.³⁴⁰

Hıristiyanlara yapılan bu eziyetlere geçmeden önce ilk Hıristiyan cemaat olan ve İsa'nın öğrencileri olarak adlandırılan havariler hakkında bilgi verdikten sonra konuya geçeceğiz.

2.3. Havari Kelimesinin Tanımı

Sözlükte “beyaz olmak; iyice beyazlatmak” anlamlarına gelen Arapça “haver” kökünden türetilen havari “seçilmiş, kusursuz; taraftar, özverili arkadaş, dost, bir kimseye ileri derecede yardım eden, kendisini bir davaya adayan” demektir. Ayrıca

³³⁸ Demirci, *a.g.md.*, XVII/332.

³³⁹ Richard A. Todd, “Constantinus ve Hıristiyan İmparatorluğu”, *Hıristiyanlık Tarihi*, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, s. 141.

³⁴⁰ Ağaoğulları- Köker, *a.g.e.*, s. 72; Tekin, *a.g.e.*, ss. 298-300; Lawrence, *a.g.e.*, s. 175.

havari kelimesinin Habeş dilinde aynı mânâdaki “havarya”nın Arapçalaşmış şekli olduğu da ileri sürülmüştür.³⁴¹

Havari kelimesi Batı dillerinde yakın anlamlara sahip olup, Yunancada “apostello” ve “apostolos”, İngilizcede “apostle”, Fransızcada “apôtre”, Almancada “apostel”, İtalyancada “apostolo”, İspanyolcada “apostol” şeklinde yazılmaktadır.³⁴²

Terim olarak genelde, Allah’ın peygamberlerine inanıp onlara yardımcı olan herkes için kullanılan havari bilhassa İsa tarafından seçilen, tebliğ ve irşat görevinde ona yardımcı olan on iki kişilik grubu ifade etmektedir. Batı dillerinde havari kelimesi karşılığında kullanılan “apostle”, “apôtre” kelimeleri, Grekçede “bir görevi ifa etmek üzere gönderilen” anlamındaki “apostolos”tan gelmektedir.³⁴³

Ayrıca havari kelimesi Yeni Ahit’te daha geniş bir anlam ifade etmektedir. Havarilerle beraber İncil’i anlatan ve misyonerlik faaliyetlerine katılarak Hıristiyanlığın yayılmasına katkıda bulunan müritleri de ifade etmektedir.³⁴⁴

Hıristiyanlıkta “havari” kelimesi genel olarak şu dört anlamda kullanılmaktadır:

- İsa’nın havarileri ve yandaşları,
- İsa’nın dirilmesine şahit olanlar,
- Kutsal Ruh’un gücü ile özel bir mertebeye sahip olanlar,
- Bütün Hıristiyan misyonerleri.³⁴⁵

Havari kelimesi terim olarak Hıristiyanlık’la ilgili birçok anlamda ve kişiler için kullanılmış olmasına rağmen, gerçek anlamda, İsa tarafından seçilen ve İsa’nın misyonerlik döneminde ve sonrasında ona yardımcı olan, İsa tarafından görevlendirilen on iki kişiyi ifade etmek için kullanılmıştır.

³⁴¹ Osman Cilacı, “Havâri”, *DİA*, İstanbul, 1997, XVI/513.

³⁴² Ulutürk, *a.g.e.*, s. 23.

³⁴³ Cilacı, “Havâri”, *DİA*, XVI/513.

³⁴⁴ Romalılar, XIV/8-10; Filipililer, II/25; Ulutürk, *a.g.e.*, s. 25.

³⁴⁵ Galip Atasağın, *İlâhî Dinlerde Dinî Semboller*, Sebat Matbaası, Konya, 2002, s. 225.

İncillerde yazılan bilgilere göre İsa, tebliğ faaliyetinin en başında kendisine inananlardan on iki kişi seçmiş ve bunlara “havari” ismini vermiştir.³⁴⁶ Bununla beraber İncillerde havariler için; “on iki havari”³⁴⁷, “havariler”³⁴⁸, “on ikiler”³⁴⁹ ve “öğrenci (şakirt)”³⁵⁰ kelimeleri de zikredilmiştir.³⁵¹

Havarilerin sayısının on iki olarak seçilmesi, İsrailoğullarının on iki kabileden oluşmasıyla ilişkilidir. “Ben yalnızca İsrail evinin (halkının) kaybolmuş koyunlarına gönderildim”³⁵² diyen İsa, İsrail’in on iki kabilesini temsilen kendisine inananlardan on iki kişi seçmiştir.³⁵³

On iki kişilik havarilerin isimleri Yeni Ahit’te bazı farklılıklarla zikredilmekle beraber, Matta ve Markos İncilleri’nde şu isimler zikredilmektedir: Simun Petrus, Andreas, Zebedi’nin Oğulları Yakup ve Yuhanna, Filipus, Bartalameus (Bartalmay), Tomas, Matta, Alfay’ın (Alfeos) Oğlu Yakup ve Taday (Taddeos), Partizan (Yurtsever) Simun ve Yahuda İşkariyot.³⁵⁴

Ayrıca bu bölümde on iki havariye ek olarak İsa’nın kardeşi Yakup, Pavlus, Barnaba ve İsa’ya ihanet eden Yahuda İşkariyot’un yerine seçilen havari Mattias’da havari başlığı altında anlatılacaktır.

2.4. Havarilere Yapılan Eziyetler

İsa’dan sonra, Roma İmparatorluğu’nun içinde az da olsa Hıristiyan halk bulunmaktadır. Bu dönem İmparator Tiberius’un (M.S. 30-37) hükümdarlığının son zamanlarına denk gelmektedir. Bu dönemde Hıristiyanlara “anarşist” gözüyle bakılmış, yanlış bir inanca sahip oldukları düşünülmüştür. Bunun sonucunda Hıristiyanlara çeşitli eziyetler ve şiddetli işkenceler yapılmış, hattâ daha da ileri gidilerek öldürülmüşlerdir. Tiberius’tan sonraki İmparator dönemlerinde de

³⁴⁶ Luka, VI/13-16; Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 273.

³⁴⁷ Vahiy, XXI/14.

³⁴⁸ Luka, VI/13; IX/10; Markos, VI/30.

³⁴⁹ Markos, IV/10; Luka, IX/1.

³⁵⁰ Matta, XI/1; XIV/17, 26; Markos, IV/36; V/31; VI/1; Yuhanna, XVI/1; XX/2 vd.

³⁵¹ Cilacı, “Havâri”, *DİA*, XVI/513; Schoeps, *a.g.e.*, s. 54.

³⁵² Matta, XV/24.

³⁵³ Cilacı, “Havâri”, *DİA*, XVI/514; Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 24.

³⁵⁴ Matta, X/2-4; Markos, III/14-19; Luka, VI/13-16

Hıristiyanlar eziyet ve işkencelere maruz kalmışlardır. Bu eziyet, zulüm ve işkencelerden kaçan ilk Hıristiyanlar özellikle havariler, İsa'nın verdiği İncil'i vaaz etme vazifesini yerine getirmek hem de Hıristiyanlığı rahatça tüm insanlara yaymak sebebiyle çeşitli ülke ve şehirlere misyon faaliyetleri düzenlemiştir.³⁵⁵

Hıristiyan kaynaklarına göre İsa'nın ölümünden sonraki ilk dönemde İsa'nın mesajının ve hayatının yazılması, korunması, yayılması ve yorumlanması işini havariler üstlenmiştir. Onlar Hıristiyanlığı yaymak için çeşitli ülke ve şehirlere giderek misyonerlik faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Bu misyonerlik faaliyetleri sırasında çeşitli eziyet ve işkencelere maruz kalmışlar, davaları uğruna şehit düşmüşlerdir.

Bu bölümde sırasıyla on iki havarinin İsa ile tanışarak Hıristiyan oluşu ve havarilerin karşılaşmış olduğu eziyetleri kısaca anlatmaya çalışacağız. Bunu yaparken kronolojik sıra yerine havarileri olma sıraları dikkate alınacaktır.

2.4.1. Simun Petrus

İsa, Galile Denizi (Celile Gölü) kıyısında insanlara Tanrı'nın mesajını anlatırken, iki kardeş olan Simun Petrus ve Andreas'ı göle ağ atarken görmüştür. Balıkçılıkla uğraşan bu iki kardeşin kendisine katılmaları için davet etmiştir. İsa, onlara: “Ardımdan gelin sizi insan avlayan balıkçılar yapacağım” demiş ve onlar da hemen işlerini bırakıp onun ardından gitmişlerdir.³⁵⁶ Böylelikle dünya tarihine damga vuran Hıristiyanlık hareketi burada başlamıştır. İsa'nın ilk öğrencileri Petrus ve Andreas olmuş ve onlarla beraber insanları Hıristiyanlığa davet etmeye başlamışlardır.

Hıristiyanların sayısı arttığı dönemde, Kral Herodes (Herodes Agrippa) tarafından Hıristiyanlara eziyet, zulüm ve şiddet başlatılmıştır. Bu şiddet döneminde Petrus da Kral tarafından tutuklanıp hapse atılarak eziyet ve işkence görmüştür. Daha sonra da öldürüleceği günden bir gün önce mucizevî bir şekilde kurtulmuştur.³⁵⁷

³⁵⁵ Abdurrahman Küçük, *Ermeni Kilisesi ve Türkler*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2015, s. 41

* Olayın gerçekleştiği yer Kutsal Kitap'ın 2015 baskısında Galile Denizi diye geçerken, 2020 baskısında Celile Gölü diye geçmektedir.

³⁵⁶ Matta, IV/18-20; Markos, I/16-18; Luka, V/10-11.

³⁵⁷ Habercilerin İşleri, XII/1-4; Erbaş, *a.g.e.*, s. 27.

Petrus, Yuhanna ile beraber çıktıkları misyon faaliyetlerinin birinde Yerusalim’de Sadukiler ve dinsel yorumcular tarafından eziyet görmüşler ve saldırıya uğramışlardır. Daha sonra Sadukiler tarafından yakalanıp hapse atılmışlardır. Ertesi gün mahkemede yargılanmışlar ve birçok kez tehdit edilmişlerdir. Suçsuz oldukları anlaşıldıktan sonra ise serbest bırakılmak zorunda kalmışlardır.³⁵⁸

İsa’nın dirilişinden sonra diğer havariler gibi Petrus da misyonerlik faaliyetlerine başlamıştır. Petrus misyonerlik faaliyetleri sebebiyle birçok şehir ve ülke gezmiş ve İsa’nın mesajını insanlara anlatmıştır. Bu misyon faaliyetlerinin son uğrak yeri olan Roma’ya geldiğinde ise İmparator Neron tarafından çeşitli eziyetler gördükten sonra M.S. 64 yılında şehit edilmiştir.

Ünlü Kilise tarihçisi Eusebius, Petrus’un Pavlus’la beraber katledildiklerini söyler. Eusebius, İmparator Neron’un emriyle Pavlus’un kafasının kesildiğinden, Petrus’un ise Neron’un emriyle çarمیha gerilerek şehit düştüğünden bahseder.³⁵⁹ Hıristiyan yazar Sulpicius Severus ise Petrus’un ve Pavlus’un Roma’daki misyon faaliyetleri sırasında, Roma’daki büyük yangından sonra öldürüldüklerini söyler. İmparator Neron’un yangından dolayı Hıristiyanları sorumlu tutarak, onları suçlaması sonucu Hıristiyan halka eziyet ve işkence başlatır. Bu olaylardan sonra bazı Hıristiyanları çarمیha gerdirir, bazılarını ateşe attırır, bazılarını da vahşî hayvanlara parçalattırıp yem yaptığını anlatır. Severus, Pavlus ve Petrus’un da bu katliamlar sırasında öldürüldüklerini, Petrus’un çarمیha gerildiğini, Pavlus’un da kılıçla başının kesildiğini vurgular. Bunlara ek olarak başka bir meşhur yazar Tertullianus ise eserinde, Pavlus ve Petrus’un İmparator Nero döneminde, Hıristiyanlara yapılan eziyet ve zulüm döneminde öldürüldüklerine değinir.³⁶⁰

Kaynaklara bakıldığı zaman, Petrus’un ölüm tarihi M.S. 64 mü, M.S. 67 mi olduğu tartışmalıdır. Roma yangını sonrası Hıristiyanlara yapılan eziyet ve zulümler göz önüne alındığında M.S. 67 yılı daha mantıklı gelmektedir.³⁶¹ Fakat bazı Hıristiyan

³⁵⁸ Habercilerin İşleri, IV/1-21; Michael A. Smith, “Petrus”, *Hıristiyanlık Tarihi*, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, s. 60.

³⁵⁹ Eusebius, *Kilise Tarihi*, trc. Furkan Akderin, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 61.

³⁶⁰ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2001, s. 82.

³⁶¹ Ulutürk, *a.g.e.*, s. 65.

tarihçileri onun M.S. 64 yılında Roma'da İmparator Neron tarafından öldürüldüğünü söylemektedir.³⁶²

Ayrıca Petrus, Yeni Ahit'te bulunan mektubunda, kendisinin ve diğer Hıristiyanların eziyet gördüğünden, işkence edildiğinden ve hakarete uğradığından bahsetmektedir. Bunun yanında eziyet ve acılara sabır edenlerin kurtuluşa ulaşacağını da bildirmektedir.³⁶³

Petrus da diğer havariler ve Hıristiyanlar gibi İsa'nın mesajını insanlara anlatmak için çıktığı misyon yolculuğu sebebiyle çeşitli eziyet ve işkencelere maruz kalmış, sonucunda da inancı uğruna şehit düşmüştür.

2.4.2. Andreas

Andreas, Petrus'un kardeşidir ve kardeşi gibi balıkçılıkla uğraşmaktadır. İsa ile Andreas'ın karşılaşmaları da Celile Gölü kıyısında gerçekleşmiştir. İsa'nın daveti üzerine Andreas, kardeşi gibi işlerini bırakarak İsa'nın ardından gitmiştir.³⁶⁴ Andreas ve Petrus, İsa tarafından kendilerine yeni mesajı bildirilen ilk kimseler olmuşlardır.

Andreas da kardeşi Petrus gibi İsa'nın yeni mesajını insanlara anlatırken yanında bulunmuş, onunla beraber tebliğ faaliyetlerinde yer almıştır. İsa'nın dirilişinden sonra, Andreas da diğer havariler gibi bu yeni dini yaymak için misyon faaliyetlerinde bulunmuş ve bu sebeple de birçok kent ve şehre uğramıştır.

Hıristiyan inancına göre Andreas, Anadolu'dan Makedonya'ya oradan da Volga nehrine kadar geniş bir bölgede misyon faaliyetleri yürütmüştür. Bu misyon faaliyetleri sebebiyle gittiği Yunanistan'ın Patras kentinde çarşıya gerilerek öldürülmüştür. Burada Roma Valisi Aegeas'ın (Aegeates) emriyle çarşıya gerildiği ve acı çekmesi için çarşıya çivilenmediği, onun yerine bağlandığı kabul edilmektedir. Andreas'ın ölümü M.S. 60-70 yılları arasında İmparator Neron'un hükümdarlığı döneminde olmuştur.³⁶⁵

³⁶² Smith, "Petrus", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 60.

³⁶³ 1. Petrus, IV/13-17.

³⁶⁴ Matta, IV/18-20; Markos, I/16-18; Luka, V/10-11.

³⁶⁵ Yıldırım, *Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi*, ss. 33-36.

Ayrıca Andreas'ın çarmıha gerilmeden önce işkence gördüğü ve kırbaçlandığı kaynaklarda geçmektedir. Daha sonra ise askerler tarafından çarmıha gerilmiştir. Ancak Mesih gibi çarmıha çivilerle çakılmamış, bunun yerine iplerle bağlanmıştır. Bu yüzden Andreas'ın ölümü iki gün sürmüştür. İki gün boyunca eziyet çektirilerek yavaş yavaş öldürülmüştür.³⁶⁶

Bazı kaynak ise onun Yunanistan'ın Ahaya kentinde çarmıha gerilerek öldürüldüğünden bahsetmektedir.³⁶⁷

Andreas, İsa'nın mesajını insanlara bildirmek için vaazlar vermiş ve birçok misyon yolculuğuna çıkmıştır. Bulunduğu bu faaliyetler sonucu eziyet ve işkencelere maruz kalmış, kardeşi gibi kendisi de çarmıhta eziyet çektirilerek öldürülmüştür.

2.4.3. Zebedi Oğlu Yakup

Yakup, Zebedi Oğlu Yuhanna'nın kardeşi ve İsa'nın havarilerinden biridir. İncillere göre Yakup ve Yunanna'nın İsa'yla tanışması da Celile Gölü etrafında, Petrus ve Andreas'la tanışmasından hemen sonradır.

İsa, Tanrı'nın sözünü yaymak için Celile Gölü kıyısında gezerken, Petrus ve Andreas'dan sonra aynı gün ve biraz daha ileride babalarıyla birlikte balık ağlarını tamir eden Zebedi oğulları Yakup ve Yuhanna kardeşleri orada görmüştür. Onları, Tanrı'nın mesajına çağırmıştır. Onlar da işlerini ve babalarını bırakarak İsa'nın ardından gitmişlerdir.³⁶⁸

Onun ölüm tarihi ve nasıl öldürüldüğüne dair farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre Yakup, Hıristiyanlık adına yaptığı faaliyetler sebebiyle Yahudi liderlerinin nefretini kazanmıştır. Bu sebeple de M.S. 62 yılında Yahudilerce eziyet gördükten sonra recm edilerek öldürülmüştür.³⁶⁹

Fakat Yeni Ahit'teki bilgilere göre ise Yakup'un ölüm tarihi ve şekli çok farklıdır. Hıristiyanların sayısının hızlı bir şekilde arttığı dönemde, Kral Herodes

³⁶⁶ <https://www.kutsalkitap.org/12-havarinin-sonu-ne-oldu/>, (11.12.2020).

³⁶⁷ Lawrence, *a.g.e.*, s. 174.

³⁶⁸ Matta, IV/18-22; Markos, I/16-20; Luka, V/10-11.

³⁶⁹ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 265.

Hıristiyanlara karşı eziyet etmeye ve şiddet uygulamaya başlamıştır. İsa'nın mesajını insanlara anlatarak, onları Tanrı'nın yoluna davet eden Yakup da oradadır. Kral, M.S. 44 yılında Yahudilerin teşvikiyle Havari Zebedi oğlu Yakup'u kılıçla öldürtmüştür. Ayrıca Petrus'u tutuklatırıp cezaevine attirmiştir.³⁷⁰

2.4.4. Zebedi Oğlu Yuhanna

Zebedi Oğlu Yuhanna, Havari Yakup'un kardeşidir ve on iki havariden biridir. Genel olarak kabul edilen görüşe göre O, Yuhanna İncili'nin, bazı mektupların ve Vahiy bölümünün yazarıdır.³⁷¹

İsa'nın Yuhanna ile karşılaşması Petrus, Andreas ve Yakup ile aynı gün ve aynı yerde gerçekleşmiştir. İsa, diğer havariler gibi Yuhanna'ya da davette bulunmuş ve Yuhanna da bu daveti kabul ederek ona katılmıştır.³⁷²

Yuhanna da diğer havariler gibi İsa'nın mesajını insanlara anlatmak ve onları doğru yola çağırmak için bir çok şehir ve ülke gezerek misyon faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu misyon faaliyetlerinde birçok kez eziyet ve işkenceye maruz kalmıştır. Kilise geleneğine göre Yuhanna, bu misyon yolculukları sırasında geldiği Efes'ten sürgün edilmiştir. O, sürgün edildiği Patmos Adasında M.S. 94-95 yılları arasında kalmıştır. Hattâ kendisine nispet edilen Yeni Ahit'in Vahiy bölümünü burada yazdığı düşünülmektedir.³⁷³

Yuhanna, Petrus ile çıktığı misyon faaliyetleri esnasında, tapınağa çıkarken kötürüm olan bir kişiyi İsa adına yürütmüş ve orada bulunun halkın ilgisini çekmiştir. Petrus ve Yuhanna halka konuşma yaparken tapınak komutanı ve Sadukiler onların üstlerine yürüyüp saldırmışlardır. Daha sonra onları tutuklayıp hapse atmışlardır. Yahudi yöneticiler ve din yorumcuları Yeruşalim'de toplanıp Petrus ve Yuhanna'yı yargılamışlar, ardından onlara yaptıkları bu işten vazgeçmelerini emretmişlerdir. Onlara yaptıklarını devam ettirirlerse başlarına birçok şeyin gelebileceği konusunda tehditte bulunmuşlardır. Daha sonra onları cezalandıracak bir suç bulamadıklarından

³⁷⁰ Habercilerin İşleri, XII/1-4; Lawrence, *a.g.e.*, s. 174.

³⁷¹ Şinasi Gündüz, "Yuhanna", *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 309.

³⁷² Matta, IV/18-22; Markos, I/16-20; Luka, V/10-11.

³⁷³ Lawrence, *a.g.e.*, s. 167; Aydın, *a.g.e.*, s. 103.

dolayı serbest bırakılmak zorunda kalmışlardır.³⁷⁴ Hıristiyan inancına göre, çeşitli eziyet ve işkencelere maruz kalan Yuhanna'nın kendi eceli ile öldüğü düşünülmektedir.

Yuhanna, on iki havariden tek öldürülmeyen, kendi eceliyle ölen havaridir. Pek çok defa zulme uğramış, ömrünün son zamanları da sürgünde geçmiş olmasına rağmen, Patmos Adası'nda M.S. 100 yılı civarında, yaşlılığında öldüğü düşünülmektedir.³⁷⁵

Fakat farklı kaynaklarda onun misyoner olarak gittiği İran'da, çeşitli eziyetlere maruz kaldıktan sonra şehit edilmiş olabileceği görüşü de bulunmaktadır.³⁷⁶

2.4.5. Filipus

Yeni Ahit'e göre Filipus'un İsa ile karşılaşması Celile'de, Petrus ve kardeşi Andreas'ı havariliğe davet etmesinden bir gün sonra olmuştur. Celile'de Filipus'u bulan İsa, ondan kendisini takip etmesini istemiş, o da İsa'nın davetini kabul ederek peşinden gitmiştir.³⁷⁷

Filipus, Vaftizci Yahya'nın müritlerinden biri ve İsa'nın da sırdaşı olarak kabul edilmiştir. Anadolu'nun birçok yerinde vaazlar vermiştir.³⁷⁸ O aynı zamanda İsa'nın ilk seçtiği havarilerden biridir. Filipus, Asya bölgesinin misyoneri olmuş ve en sonunda Mısır'ın bir şehri olan Hierapolis'e gitmiştir. Orada Sezar'a karşı gelmekten dolayı Romalı askerler tarafından eziyet görmüş, kırbaçlanmış ve hapse atılmıştır. Yaklaşık olarak M.S. 54 yılında çarımha gerilerek idam edilmiştir.³⁷⁹ Bazı kaynaklar ise onun M.S. 80 yılında şehit edildiğinden bahsetmektedir.³⁸⁰

Hıristiyanlara göre Filipus da İsa'nın diğer havarileri gibi misyon faaliyetlerinde yer almış, bu sebeple de çeşitli yerlerde İsa Mesih'in mesajını insanlara

³⁷⁴ Habercilerin İşleri, IV/1-21.

³⁷⁵ <https://www.kutsalkitap.org/12-havarinin-sonu-ne-oldu/>, (12.12.2020).

³⁷⁶ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 265.

³⁷⁷ Yuhanna, I/42-43.

³⁷⁸ Ulutürk, *a.g.e.*, s. 107.

³⁷⁹ <https://www.kutsalkitap.org/12-havarinin-sonu-ne-oldu/>, (12.12.2020).

³⁸⁰ <https://denizli.ktb.gov.tr/EN-251395/pamukkale-hierapolis.html>, (08.07.2021).

anlatmıştır. Bu misyon faaliyetleri esnasında çeşitli eziyet ve zulümlerle karşılaşmış ve en sonunda da şehit olmuştur.

2.4.6. Bartalamaeus (Bartalmay)

Hıristiyan yazarlar, Yuhanna İncili'nde geçen Natanyel isminin, Bartalamaeus olduğu konusunda hemfikirdirler. Yuhanna İncili'ne göre İsa'nın Bartalamaeus ile karşılaşması Filipus'la tanışmasından sonra gerçekleşmiştir. Buna göre İsa Celile'de insanlara Tanrı'nın mesajını anlatmış, ayrıca kendisine insanlar arasından şakirtler seçmiştir. Havari Filipus, Natanyel'i bularak ona Musa'nın ve peygamberlerin sözünü ettiği kişiyi bulduğunu söylemiştir. O kişinin Nâsıralı İsa olduğunu bildirmiştir. Natayel, Nâsıra'dan her ne olursa olsun böyle birinin çıkmayacağını söylese de arkadaşının gelip görmeye dair isteğini kıramamıştır. İsa ile konuştuktan sonra onun Tanrı'nın Oğlu ve İsrail'in Kral'ı olduğunu anlayıp davetini kabul etmiştir.³⁸¹

Bartalamaeus, İsa'nın on iki havarisinden biridir. İncillere bakıldığında onun diğer havariler gibi İsa tarafından bizzat seçildiği anlaşılmaktadır. Fakat onun hakkında detaylı bir bilgi bulmak çok zordur.

Bartalamaeus, Hindistan başta olmak üzere misyon faaliyetleri sebebi ile bir çok şehir ve ülkede İsa Mesih'in mesajını vaaz etmiştir. Bu misyon faaliyetleri sırasında birçok eziyet ve işkencelere maruz kalmıştır. Hıristiyan inancına göre o, tahammülsüz putperestler tarafından dövülüp sonra çarpmıha gerilmiştir. Başka bir rivayete göre ise canlı canlı derisi yüzülüp, başı kesilerek şehit edilmiştir.³⁸²

Ermeni Kilisesi'ne göre ise Bartalamaeus, Ermenistan'da Hıristiyanlığı yaydığı sırada inançsızlar tarafından öğrencileri ile birlikte öldürülmüştür.³⁸³

2.4.7. Tomas (Thomas)

Tomas, Yeni Ahit'e göre İsa'nın on iki havarisinden biridir. İncillerde onun diğer havariler gibi İsa'nın davetini kabul ederek havari olduğu ve onunla beraber

³⁸¹ Yuhanna, I/44-50.

³⁸² <https://www.kutsalkitap.org/12-havarinin-sonu-ne-oldu/>, (13.12.2020).

³⁸³ Küçük, *a.g.e.*, s. 41

Tanrı'nın sözünü insanlara yaydığı anlatılmaktadır.³⁸⁴ Fakat Tomas'ın, İsa ile nasıl tanıştığı ve onun davetini nerde, nasıl kabul ettiği ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.

Havari Tomas, diğer havariler gibi İsa Mesih'in sözlerini insanlara anlatmak için birçok ülke ve şehir gezmiştir. Bu misyon faaliyetleri süresince diğerleri gibi birçok eziyet ve zulümle karşılaşmıştır. Hıristiyan kaynaklarına göre Tomas, İran ve Hindistan bölgelerinde vaazlar vermiş ve insanların Hıristiyanlaşmasını sağlamış ve birçok kilise inşa etmiştir. Bu misyon yolculuğu sırasında tüccarlar tarafından köle yapılmış ve işkencelere maruz kalmıştır. Fakat daha sonra Tanrı'nın inayetiyle serbest kalarak kurtulmuştur. Tomas'ın M.S. 72 yılında Hindistan'da bıçaklanarak öldüğüne dair bilgiler bulunmaktadır.³⁸⁵

Katolik inanca göre Tomas, misyon faaliyetleri sebebiyle gittiği Hindistan'da dinî önderleri kızdırdığı için inançsızlar tarafından, vücudu mızrakla deşilerek şehit edilmiştir.³⁸⁶

2.4.8. Matta

Yeni Ahit'teki bilgilere göre o, İsa'nın on iki havarisinden birisidir. Ayrıca Matta İncili'nin de yazarıdır. İsa tarafından davet edilmeden önce Roma İmparatorluğu'nda gümrük memurluğu görevini yapmaktadır.

İncillere göre İsa, Nâsıra'da Tanrı'nın mesajını insanlara anlatırken vergi toplama yerinde oturan birini görmüştür. Adının Matta olduğunu öğrendikten sonra ona "ardımdan gel" diyerek çağırmıştır. Matta, İsa'nın çağırısına uyarak kalkıp onun ardından gitmiştir.³⁸⁷

Hıristiyan inancına göre, Matta'nın on beş yıl boyunca Yahudiler arasında İncil'i vaaz ettiği ve birçok ülkeye misyon faaliyetlerinde bulunduğu inanılmaktadır. Bununla beraber bu faaliyetler esnasında birçok eziyet gördüğü kabul edilmektedir. Ayrıca Matta'nın bu misyon faaliyetleri sırasında şehit edildiği de söylenmektedir.

³⁸⁴ Matta, 10/2-4; Markos; III/13-19; Luka, VI/13-16; Yuhanna, XXI/1-2.

³⁸⁵ Ulutürk, *a.g.e.*, ss. 121-122.

³⁸⁶ <https://www.kutsalkitap.org/12-havarinin-sonu-ne-oldu/>, (12.12.2020).

³⁸⁷ Matta, IX/9; Markos, II/13-14; Luka, V/27-28.

Fakat onun taşlanılıp taşlanılmadığı, başının kesilip kesilmediği, şehit edilip edilmediği kesin değildir.³⁸⁸

Fakat ölümü hakkında kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Birinci görüşe göre Matta, M.S. 62/67 yılında misyon faaliyetleri için gittiği Habeşistan'da inançsızlar tarafından ok darbesiyle şehit edilmiştir.³⁸⁹

Diğer bir görüşe göre ise Matta, misyoner olarak müjdeyi paylaştığı Etiyopya'da*, oradaki Kral Hertacus'u kötü ahlâkından dolayı eleştirdiği için, kralın kiraladığı bir kılıç silahşoru tarafından, arkasından bıçaklanarak şehit edilmiştir.³⁹⁰

2.4.9. Alfay'ın (Alfeos) Oğlu Yakup

Yeni Ahit'te verilen havariler listesinde görülen iki Yakup'tan birisidir. İsa ile nasıl tanıştığına dair bilgi yoktur, fakat o da diğer havariler gibi İsa tarafından havari olarak seçilmiştir. Matta ve Markos İncilleri'nde on iki havariyle birlikte ismi geçmektedir.³⁹¹ Yakup'la ilgili İncillerde fazla bilgi bulunmamakla birlikte onun boyunun kısa olması sebebiyle "Küçük Yakup" olarak çağrıldığı anlatılmaktadır.³⁹²

Hıristiyanlara göre Alfay Oğlu Yakup da diğer havariler gibi hayatını Tanrı'nın mesajını insanlara ulaştırmak için misyon faaliyetlerine adanmıştır. İnsanlara vaazlar vermiş ve kilisenin oluşmasına katkı sağlamıştır. Yakup, çıktığı bu yolculuklarda çeşitli eziyet ve işkencelere maruz kalmış, işkenceciler tarafından dövülmüş, taşlanmış ve son olarak başına sopa ile vurularak öldürülmüştür.³⁹³

2.4.10. Alfay'ın Oğlu Taday (Taddeos)

Taday hakkında Yeni Ahit'te fazla bir bilgi bulunmamakla birlikte, ismi bizzat İsa tarafından seçilen on iki havari listesinde geçmektedir. Fakat Matta ve Markos

³⁸⁸ Ulutürk, *a.g.e.*, s. 115-116.

³⁸⁹ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 264.

* Etiyopya: Günümüzde Sudan'ın kuzeyine karşılık gelen Yukarı Nil bölgesinin adıdır. (bk. Lawrence, *a.g.e.*, s. 149).

³⁹⁰ <https://www.kutsalkitap.org/12-havarinin-sonu-ne-oldu/>, (12.12.2020).

³⁹¹ Matta, X/2-4; Markos, III/14-19, Luka, VI/13-16.

³⁹² Markos, XV/40.

³⁹³ <https://www.kutsalkitap.org/12-havarinin-sonu-ne-oldu/>, (14.12.2020).

İncilleri'nde ismi Taday (Taddeos)³⁹⁴, Luka İncili ve Habercilerin İşleri'nde ise Yahuda³⁹⁵ şeklinde geçmektedir. Onun İsa tarafından nerede ve nasıl havari olarak seçildiğine dair bilgi bulunmamaktadır.

Taday'ın nasıl ve kimler tarafından öldürüldüğü tam olarak bilinmemekle birlikte nerede öldüğüne dair farklı bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilerin ne derece doğru olduğu şüphelidir. Fakat diğer havariler gibi Tanrı'nın mesajını yaymak için misyon faaliyetlerinde bulunduğu kesindir.

Taday da Hıristiyanlığı yaymak için birçok misyon yolculuğuna çıkmış, İsa'nın mesajını insanlara vaaz ederken çeşitli eziyetlere maruz kalarak öldürülmüştür. Ermeni Kilisesi'ne göre Taday, Bartalameus ile birlikte İsa'nın mesajını anlatmak için gittiği Ermenistan'da öldürülerek şehit edilmiştir.³⁹⁶

Diğer bir görüşe göre ise Taday, misyonerlik faaliyetleri esnasında Yurtsever Simun ile Pers topraklarında buluşmuşlar ve orada İsa'nın mesajını insanlara vaaz etmişlerdir. Anlattıkları, bazı kişilerin hoşuna gitmemiş, onlara düşman bu kişiler tarafından ikisi birlikte öldürülmüştür.³⁹⁷ Bazı tarihçiler, Taday'ın Pers topraklarında şehit edildiği yerin İran olduğunu söylemişlerdir.³⁹⁸

Bunlara ek olarak birkaç değişik kaynağa göre Taday, Edessa'da (Urfa) misyonerlik faaliyetleri sırasında inançsızlar tarafından çeşitli eziyetlere uğradıktan sonra çarınca gerilerek şehit edilmiştir.³⁹⁹

2.4.11. Yurtsever Simun

Yurtsever Simun hakkında Yeni Ahit'te detaylı bir bilgi bulunmamakla birlikte Sinoptik İncillerde ismi birer defa geçmektedir. İsa'nın bizzat seçtiği on iki havariden biridir.⁴⁰⁰ Ayrıca Yeni Ahit'in Habercilerin İşleri bölümünde, Zeytin dağından

³⁹⁴ Matta, X/3; Markos, III/18

³⁹⁵ Luka, VI/16; Habercilerin İşleri, I/13.

³⁹⁶ Küçük, *a.g.e.*, s. 41.

³⁹⁷ <https://herguneincil.org/TR/display-saint/125ed554-8646-4332-82e9-bec3f59ff281>, (15.12.2020); <https://isamesihruhullah.wordpress.com/2011/10/27/12-havari/>, (15.12.2020).

³⁹⁸ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 265.

³⁹⁹ <https://www.kutsalkitap.org/12-havarinin-sonu-ne-oldu/>, (15.12.2020).

⁴⁰⁰ Matta, X/2-4; Markos, III/14-19; Luka, VI/1316.

Kudüs'e dönüşte ve Yahuda İşkariyot yerine Mattiyya'nın havari olarak seçilmesi esnasında ismi geçmektedir.⁴⁰¹ Onun nasıl İsa ile karşılaştığı ve nasıl Hıristiyan olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır.

Hıristiyan inancına göre onun da diğer havariler gibi misyon faaliyetlerinde bulunduğu belirtilmiştir. Bu misyon faaliyetleri esnasında çeşitli eziyet ve işkencelere maruz kalmış ve bunun sonucunda da öldürülmüştür. Kaynaklara göre onun öldürüldüğü yer arasında farklılıklar bulunmaktadır. Simun, misyonerlik faaliyetleri esnasında Taday ile Pers topraklarında buluşmuş ve orada İsa'nın mesajını insanlara vaaz etmişlerdir. Onların vaazlarından hoşlanmayıp, düşman olan kişiler tarafından ikisi birlikte öldürülmüştür.⁴⁰²

Başka bir görüşe göre ise Simun, Afrika'nın batı sahillerindeki Moritanya'da vaazlar vermiş ve misyoner olarak İsa'nın mesajını insanlara anlatmıştır. Daha sonra İngiltere'ye gitmiş ve M.S. 74 yılında Hıristiyan karşıtları tarafından eziyete uğradıktan sonra çarımha gerilerek öldürülmüştür.⁴⁰³

2.4.12. Yahuda İşkariyot

Yuhanna İncili'nde gerçek adının Simun İşkariyot'un Oğlu Yahuda olduğu belirtilmektedir.⁴⁰⁴ Fakat onun ismi Sinoptik İncillerde on iki havari sırasının en sonunda bulunmakta ve İsa'yı ele veren veya ihanet eden "Yahuda İşkariyot" şeklinde zikredilmektedir.⁴⁰⁵

Renan, Yahuda'nın havariler içinde Celile'li olmayan tek kişi olduğunu söylemektedir. Onun memleketinin, Hebron'un (El-Halil) bir gün ötesinde, Yahuda kabilesi topraklarının güney nihayetinde bulunan Keriot şehri olduğunu belirtmektedir. Ayrıca onun vergi ödemenin bir nevi putperestlik olduğunu iddia eden ve vergi mültezimlerinden nefret eden bir tarikattan olduğunu anlatmaktadır.⁴⁰⁶

⁴⁰¹ Habercilerin İşleri, I/13.

⁴⁰² <https://herguneincil.org/TR/display-saint/125ed554-8646-4332-82e9-9bec3f59ff281>, (17.12.2020); <https://isamesihruhullah.wordpress.com/2011/10/27/12-havari/>, (17.12.2020).

⁴⁰³ <https://www.kutsalkitap.org/12-havarinin-sonu-ne-oldu/>, (17.12.2020).

⁴⁰⁴ Yuhanna, VI/71; XIII/26.

⁴⁰⁵ Matta, X/2-4; Markos, III/14-19, Luka, VI/13-16.

⁴⁰⁶ Renan, *İsa'nın Hayatı*, ss. 115-120.

Yeni Ahit'te, onun İsa tarafından bizzat seçilen on iki havariden olduğu anlaşılacakla birlikte onun nasıl Hıristiyan olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır. Fakat onun İsa'ya nasıl ihanet ettiği, bu ihanet için ne kadar ücret aldığı⁴⁰⁷ ve Zeytin Dağı'nda İsa'yı yakalatması⁴⁰⁸ anlatılmaktadır.

Markos İncili'ne göre Yahuda, İsa vefat etmeden önce öldüğü için, diğer havariler gibi misyon faaliyetlerine katılmamış, dolayısıyla İsa'nın mesajını insanlara anlatırken çeşitli eziyetlere maruz kalmamıştır. Fakat O, İsa'ya ihanet ettiği için pişman olmuş ve ihanet etmesi için aldığı ücreti Başkâhinlere geri vermiştir. İsa'yı ele verdiği için vicdan azabı çeken Yahuda İşkariyot, kendini öldürerek (asarak) intihar etmiştir.⁴⁰⁹

Petrus, Yahuda İşkariyot'un, İsa'ya ihanet etmesi için verilen para ile bir tarla aldığından bahsetmiştir. Sonra onun bu tarladan baş aşağı düştüğünü ve bunun sonucu olarak çeşitli yaralar alarak öldüğünü bildirmiştir.⁴¹⁰

Ayrıca Hıristiyanlarca Apokrif olarak kabul edilen Barnaba İncili'ne göre ise Yahuda İşkariyot, İsa'yı yakalatmak için askerlerle geldiğinde İsa, göğe yükseltilmiş, Yahuda ise Tanrı'nın bir mucizesi olarak şeklen İsa'ya benzetilmiştir. Daha sonra askerler İsa'nın yerine Onu tutuklamış, yargılamış ve çarmıha gererek öldürmüştür.⁴¹¹

Bunun yanında İslâm kaynaklarına bakıldığında, Barnaba İncili'nin Yahuda İşkariyot'un ölümü ile ilgili anlattığı hususları doğrular niteliktedir.⁴¹²

2.4.13. Mattiya (Mattias)

Yahuda İşkariyot, İsa'ya ihanet ederek onun ölümüne sebep olmuştur. Aynı zamanda kendisi de İsa'dan önce ölmüş, bu yüzden Yahuda İşkariyot'un yerine on ikinci havari olarak birinin seçilmesi gerekmiştir. Bu sebeple havariler ve ilk Hıristiyan cemaati Yeruşalim'de toplanmıştır. Havariler, bu seçimin kura usulüne göre yapılması

⁴⁰⁷ Matta, XXVI/14-15; Markos, XIV/10-11; Luka, XXII/1-6.

⁴⁰⁸ Matta, XXVI/47-49; Markos, XIV/43-47; Luka, XXII/47-48; Yuhanna, XVIII/1-12.

⁴⁰⁹ Matta, XXVII/1-5.

⁴¹⁰ Habercilerin İşleri, I/18.

⁴¹¹ Barnabas İncili, b. 217.

⁴¹² Nisa, 4/157-158.

gerektiğini belirtmiştir. Bunun yanında adayların Yahya'nın vaftizinden beri bütün olaylara tanıklık eden öğrenciler arasından seçilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. İsa'nın şakirtleri arasında bu özellikleri sağlayan sadece iki kişi bulunmaktaydı. Bunlardan biri Barsabba* diğeri ise Mattias'dır. Yapılan kura sonucu Mattias on ikilerden biri olarak seçilmiştir.⁴¹³

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşıldığı üzere Mattias, Yahuda İşkariyot'un yerine seçilen on ikinci havaridir. O, İsa'nın tebliğ görevi boyunca yanında bulunan yetmiş öğrenciden biridir. Onun hakkında Yeni Ahit'te detaylı bir bilgi bulunmamaktadır.

Mattias, misyon faaliyetleri sırasında gittiği Etiyopya'da (Sudan'ın kuzeyine karşılık gelen Yukarı Nil bölgesi) vahşiler tarafından eziyet görmüş ve çarmıha gerilerek öldürülmüştür. Bir başka görüşe göre ise O, Kudüs'teki Yahudiler tarafından birçok işkenceye maruz kalmıştır. En son olarak uyuşturulduktan sonra kafası kesilerek şehit edilmiştir.⁴¹⁴

Diğer bir görüşe göre ise Mattias, Andreas ile birlikte misyon faaliyetleri için gittiği Suriye'de Tanrı'nın mesajını insanlara anlatırken inançsızlar tarafından yakılarak şehit edilmiştir.⁴¹⁵

Hıristiyan inancına göre o da diğer havariler gibi misyonerlik faaliyetleri için çeşitli ülkelere ve şehirlere giderek İsa Mesih'in mesajını insanlara vaaz etmiştir. Onun ölümünün nasıl olduğu hakkında farklı bilgiler bulunmaktadır. Fakat bu farklı bilgilerin ortak noktası misyon faaliyetleri sırasında eziyet çektiği ve bunun sonucunda öldürüldüğüdür.

2.4.14. İsa'nın Kardeşi Yakup

Hıristiyan kaynaklarına göre İsa'nın kardeşi olan Yakup on iki havariden biri değildir. Yeni Ahit'te İsa'nın kardeşi olarak Yakup'un ismi üç yerde geçmektedir. Bu

* Barsabba: Resüllerin işlerinde on ikinci havarinin yerine aday olan kişilerden biri olan Barsabba'nın, aslında Barnaba olduğuna dair görüşler bulunmaktadır (bk. Ulutürk, *a.g.e.*, s. 147).

⁴¹³ Habercilerin İşleri, I/12-26.

⁴¹⁴ Ulutürk, *a.g.e.*, s. 148.

⁴¹⁵ <https://www.kutsalkitap.org/12-havarinin-sonu-ne-oldu/>, (20.12.2020).

üç yerde de onun İsa'nın kardeşi olduğu belirtilmektedir.⁴¹⁶ Aynı zamanda Yeni Ahit'te geçen bazı Yakup isimlerinin de İsa'nın kardeşi olan Yakup'u kastettiği anlaşılmaktadır.⁴¹⁷ Fakat buradaki kardeş kelimesinin hangi anlamda kullanıldığı tam anlaşılamamaktadır. Bu yüzden konumuz içerisinde Yakup'un, İsa'nın öz veya üvey kardeşi mi, teyzesinin oğlu mu yoksa ilk inananlardan biri mi olup olmadığı görüşlerine ve tartışmasına girmeyeceğiz. Ancak bu görüşlerin ortak noktası onun İsa ile yakın bir bağının ve ilişkisinin oluşudur.

Hıristiyan kaynaklarında Yakup'un, İsa'nın vefatından sonra Hıristiyan cemaatin başkanı olduğuna dair görüşler bulunmaktadır. Buna göre ilk cemaatte İsa'nın halefi, Petrus veya Pavlus değil Yakup'tur.⁴¹⁸ Konumuz Hıristiyanlara yapılan eziyetler olduğu için Yakup ile ilgili ayrıntılı bilgilere girmeden onun maruz kaldığı eziyetlere ve nasıl öldürüldüğüne değinilecektir.

Yakup'un ölümü ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Birinci görüşe göre Yakup, M.S. 62/63 senesinde Saduki Yüksek Rahibi Ananus tarafından kanunu çiğneme iftirasından dolayı suçlu bulunup taşlanarak şehit edilmiştir. Kaynaklarda Roma Valisi'nin bu olaydan haberdar olduğu anlaşılmaktadır.⁴¹⁹ Diğer görüşe göre ise Ferisiler tarafından bir çok eziyete uğramış, tapınağın tepesinden atılmış ve düştüğünde ölmediği için sopalarla dövülerek şehit edilmiştir.⁴²⁰

Bazı yazarlar ise onun Romalılar tarafından M.S. 62/63 veya 66 yılında işkence edildikten sonra öldürüldüğünü söylemişlerdir.⁴²¹

Ayrıca başka bir kaynaktan verilen bilgiye göre Yakup, Kudüs'ün M.S. 70 yılında Romalılar tarafından işgal edilmeden kısa bir süre önce Yahudilerce işkence edildikten sonra öldürülmüştür.⁴²²

⁴¹⁶ Matta, XIII/55; Markos, VI/3; Galatyalılar, I/19.

⁴¹⁷ Habercilerin İşleri, XXI/18; 1. Korintliler, XV/5-7; Galatyalılar, II/9-12, vd.

⁴¹⁸ Klaus Berger, "Apostolic Church", *Encyclopedia of Theology*, ed. Karl Rahner, New York, 1982, s. 29; Renan, *Havariler*, s. 45.

⁴¹⁹ Schoeps, *a.g.e.*, s. 28.

⁴²⁰ Lawrence, *a.g.e.*, s. 132; Ulutürk, *a.g.e.*, s. 93; Schoeps, *a.g.e.*, s. 51.

⁴²¹ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, ss. 266, 271.

⁴²² Demirci, *a.g.md.*, XVII/332; Kurt-Aykıt, *a.g.e.*, s. 224.

2.4.15. Pavlus (Saul)

Konumuz havarilerin veya Pavlus'un hayatı olmadığı için onun hayatı ayrıntılı bir şekilde ele alınmayacaktır. Bu bölümde ilk olarak Pavlus hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra onun Hıristiyan olmadan önce henüz bir Yahudi iken Hıristiyanlara yapmış olduğu eziyetlerden bahsedilecektir. Daha sonra da onun Hıristiyanlığa girişi ve misyon yolculukları sebebi ile uğramış olduğu eziyet ve zulümler ele alınacaktır.

Pavlus ismi yaygın olarak kullanılmakta birlikte, onun için Saul ve Paul isimleri de kullanılmaktadır.⁴²³ Yeni Ahit'te İstefanos'un öldürülmesiyle ilişkili Yahudi Yüksek Kurulu'nun verdiği ölüm kararını onaylayanlar arasında onun da isminin olduğu ve burada Saul olarak zikredildiği belirtilmektedir.⁴²⁴ Ayrıca Şam yolunda gördüğü vizyon (istiğrak) sırasında da bu adını kullanmıştır. Pavlus ismi, Kıbrıs'a gittiği misyon faaliyetleri ile zikredilmeye başlanmıştır.⁴²⁵ Bundan sonra onun ismi Hıristiyan kaynaklarında Pavlus olarak anılmaktadır.

Yeni Ahitte'ki bilgilere göre Pavlus, Kilikya'nın* Tarsus şehrinde doğmuş, Tarsus'lu bir Yahudi olduğunu anlatmaktadır.⁴²⁶ Ayrıca kendisinin İsraili bir Ferisi olduğunu söylemektedir.⁴²⁷ Bu bilgilerden Onun Tarsus'lu Yahudi bir aileden geldiğini, Yahudi bir çevrede büyüdüğünü ve bir Ferisi olduğunu anlamaktayız.

Pavlus, Hıristiyanlığa girmeden önce, birçok kez Hıristiyanların eziyet ve işkence çekmelerine şahit olmuş, hattâ onların bu zulme uğramasına katkı sağlamıştır. Pavlus'un, dine girmeden önce Hıristiyanlara yaptığı ceza ve işkenceleri Yeni Ahit'te yer almaktadır. Yeni Ahit'te bulunan mektuplarında, Hıristiyan halka düşmanlık duyduğundan, onlara çeşitli eziyet ve işkence yaptıklarından bahsetmektedir.⁴²⁸

⁴²³ Ulutürk, *a.g.e.*, s. 149.

⁴²⁴ Habercilerin İşleri, VIII/1, 3; IX/1, 4.

⁴²⁵ Habercilerin İşleri, XIII/7.

* Kilikya: Anadolu'nun güneyinde bulunan bu bölge, bugünkü Osmaniye, Adana, Mersin illerinin tamamını, Karaman, Antalya ve Hatay illerinin bir bölümünü içine alır. Kilikya, M.Ö. 1. yüzyılda Roma'nın bir eyaleti olmuştur (bk. <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-kilikia-kilikya-bolgesi-4882/>, "10.04.2021").

⁴²⁶ Habercilerin İşleri, XXI/39.

⁴²⁷ Filipililer, III/5.

⁴²⁸ Galatyalılar, I/13, 23; Filipililer, III/6.

O, aynı zamanda Yahudi Yüksek Kurulu'nun verdiği yetkiyle, Kudüs dışındaki Hıristiyanların takibatını sürdürmekle görevlendirilmiştir.⁴²⁹ Pavlus bu yetkiyle, ev ev, kapı kapı dolaşarak İsa Mesih'e iman eden Hıristiyanları toplayıp hapse atmıştır.⁴³⁰ Aynı zamanda Hıristiyan halka eziyet etmiş, baskı ve tehditle onları dinlerinden soğutmaya çalışmıştır.⁴³¹

Habercilerin İşleri'nde, ayrıca onun Kudüs'teki Hıristiyan halka karşı alınan kararlara destek olduğu ve onlara yapılan zulümleri ve işkenceleri takip ettiği görülmektedir. Buna örnek olarak da Pavlus'un, İstefanos'un Yahudilerce yargılanmasını izlediği ve onun taşlanarak ölmesi kararına onay verenlerden biri olduğu anlatılmaktadır.⁴³²

Pavlus, Hıristiyanları takibat altına almak için Şam'a giderken, Şam yolunda bir takım vizyonlar görmüştür. Bu vizyonlarında İsa kendisine gözükmüş ve doğru yolu seçmesini istemiştir. Pavlus da Yahudilik'ten dönerek bir Hıristiyan olmuştur. Daha sonra vaftiz olup Şam'da bir süre kalarak İsa'nın öğretilerini anlatmış, ardından Kudüs'teki cemaatle tanışmak için Kudüs'e gitmiştir. Arkadaşı Barnaba'nın yardımıyla havarilerden bazıları ile tanışmıştır. Barnaba onlara Pavlus'un Şam yolundaki vizyonunda İsa'yı gördüğünü ve onunla konuştuğunu anlatmıştır. Böylelikle Pavlus Kudüs cemaatine katılmış, fakat kendisi havari olarak kabul edilmemiştir. Daha sonra havarilerle birlikte misyon faaliyetlerine başlamıştır.⁴³³

Pavlus'un Şamdan sonra Kudüs'e gitmeden önce üç yıla yakın Arabistan çöllerinde kaldığına dair bilgiler bulunmaktadır. Bunun sebebi ise kendisinin Hıristiyan olduğunu duyan Yahudilerin onu Şam'da öldürmek istemeleri sebebiyle oraya kaçmış olabileceğidir.⁴³⁴

Pavlus, İsa hayatta iken onunla hiç karşılaşmamıştır. Yeni Ahit'te verilen havariler listesinde de ismi bulunmadığı halde İsa'yı, Şam yolunda bir vizyonda

⁴²⁹ Michael A. Smith "Pavlus", *Hıristiyanlık Tarihi*, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, s. 62; Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 37.

⁴³⁰ Habercilerin İşleri, VIII/3.

⁴³¹ Habercilerin İşleri, IX/1-2.

⁴³² Habercilerin İşleri, VII/58-59, VIII/1.

⁴³³ Habercilerin İşleri, IX/1-28.

⁴³⁴ Smith, "Pavlus", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 62; Erbaş, *a.g.e.*, s. 28.

gördüğü için kendisinin de bir havari olduğunu ileri sürmüştür. Her ne kadar diğer havariler bunu kabul etmeseler bile o ve bazı Hıristiyanlar bunu kabul etmektedir.⁴³⁵ Fakat O, ölümünden sonra Hıristiyanlar tarafından en büyük havari olarak kabul edilmiştir.⁴³⁶

Yukarıda bahsettiğimiz gibi konumuz Pavlus'un hayatı olmadığı için burada ilk Hıristiyan cemaatle olan mücadelesinden ve onlarla arasında bulunan ayrılıklardan bahsedilmeyecektir. Fakat onun çıkmış olduğu misyon faaliyetleri sebebi ile bir çok eziyet ve zulümlere maruz kaldığından ve en sonunda da İsa'nın düşmanları tarafından nasıl öldürüldüğünü anlatılacaktır.

Pavlus'un Hıristiyan olduğunu öğrenen Yahudiler, ona karşı bir suikast planı düzenlemek istemişlerdir. Bunu duyan havariler Pavlus'u korumak için Onu Tarsus'a geri göndermiş, böylelikle Pavlus ölümden kurtulmuştur.⁴³⁷ Hıristiyan kaynaklarına baktığımızda Pavlus'un memleketi Tarsus'ta on yıla yakın kaldığını görmekteyiz. O yıllarda Antakya dâhil birçok bölgede Yahudi kökenli olmayan insanların Hıristiyanlığı kabul etmesini sağlamıştır.⁴³⁸

Pavlus, Kudüs cemaatine misyon faaliyetlerinde neler yaptığı hakkında bilgi vermek için Kudüs'e geri dönmüştür. Ancak olaylar istediği gibi gerçekleşmemiştir. Kudüs'teki Yahudiler tarafından yakalanarak öldürülmek istenmiş, Fakat O, Romalı askerler tarafından Yahudilerin elinden kurtarılmıştır.⁴³⁹

Pavlus misyoner olarak gittiği Roma'daki inançsızlar tarafından yakalanıp tutuklanmıştır.⁴⁴⁰ Roma'da kendi tarafından kiralanan bir evde iki sene tutuklu kaldığı düşünülmektedir. Daha sonra serbest bırakılan Pavlus, misyon faaliyetlerine devam etmiştir.⁴⁴¹

⁴³⁵ 1. Korintliler, IX/1.

⁴³⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Kanonik-Apokrif İncillere Göre İsa Hayatı ve Mesajı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017, s. 217.

⁴³⁷ Habercilerin İşleri, IX/29-30.

⁴³⁸ Erbaş, *a.g.e.*, s. 29.

⁴³⁹ Habercilerin İşleri, XXI/27-36.

⁴⁴⁰ Efesliler Giriş, 273.

⁴⁴¹ Habercilerin İşleri XVIII/30; 1.Timoteos Giriş, s. 299.

Pavlus, Arabistan'a yaptığı ziyareti esnasında buradaki insanlara Tanrı'nın mesajını vaaz etmiştir. Şam'daki konuşması insanları etkilemiş ve onların imana gelmesini sağlamıştır. Bu durumdan hoşnut olmayan Yahudiler onu yakalayıp öldürmek istemişlerdir. Ayrıca dönemin Şam Valisi, onu tutuklayıp hapse atmak istemişse de Pavlus, Yahudilerin ve valinin elinden yandaşlarının yardımıyla bir küfe içinde sur penceresinden sarkıtılarak kurtulmuştur.⁴⁴²

Pavlus ilk dönemlerde Barnaba ile beraber Antakya üzerinden Kıbrıs'a gitmiştir. Burada birçok Yahudi'nin Hıristiyanlığa girmesini sağlamıştır. İnsanlara havralarda vaaz vermiş, sohbet etmiştir. Bunu kıskanan bazı Yahudiler, ilkten onlarla alay edip küfür etmiştir. Ardından halkın ileri gelenlerini kışkırtarak onlara baskı uygulamışlardır. Daha sonra onlara saldırarak ülke dışına çıkmaları için zorlamışlar, ardından da sınır dışı etmişlerdir.⁴⁴³

Daha sonraki dönemlerde Pavlus, misyon yolculukları kapsamında Barnaba ile çeşitli bölgelere Hıristiyanlığı yaymak için gitmiştir. Gittikleri her yerde insanlara Tanrı'nın mesajını anlatmışlardır. Pavlus bu misyon yolculukları sırasında Barnaba ile beraber Konya'yı ziyaret etmiştir. Yahudilerin havrasında vaazlar vermiş ve burada bulunan birçok kişinin iman etmesine vesile olmuştur. Bu olaylar Yahudilerin hiç hoşuna gitmemiş, bu sebeple de halkı kışkırtarak onları tuzağa düşürmek istemişlerdir. Yahudilerin kışkırtması ile insanlar, Pavlus ve Barnaba'ya işkence etmek ve taşlamak için uygun zamanı kollamışlardır. Bu plâni erkenden öğrenen Pavlus, Barnaba ile oradan Listra ve Derbent kentlerine kaçarak tuzaktan kurtulmuşlardır.⁴⁴⁴

Daha sonraki misyon yolculuklarında Pavlus, Silas ile beraber Makedonya'nın Filippi* kentini ziyaret etmiştir. Burada bulunan halka İsa Mesih'in mesajlarını anlatmışlardır. Bu konudan rahatsızlık duyan Roma halkının önde gelenleri, onları

⁴⁴² Habercilerin İşleri, IX/23-25, 2. Korintliler, XI/32-33.

⁴⁴³ Habercilerin İşleri, XIII/43-50.

⁴⁴⁴ Habercilerin İşleri, XIV/1-7.

* Filippi: Yunanistan'ın Kuzeydoğusunda Kavala şehrinde yer alan kent, M.Ö. 356 yılında Makedon Kralı II. Philip tarafından kurulmuştur. 42 yılındaki Philippi Savaşı'nı izleyen yıllarda Roma İmparatorluğu'nun kurulmasıyla "Küçük Roma" olarak gelişmiştir. Kent daha sonra Havari Pavlus'un ziyaretini takiben Hıristiyan inancının merkezi haline gelmiştir (bk. <https://www.unescodunyamiraslari.com/yunanistan/philippi-arkeolojik-bolgesi/>, "11.04.2021").

yakalayıp, çarşıya kadar sürüklemişlerdir. Daha sonra yargıçların huzura çıkarılan Pavlus ve Silas, yargıçların emriyle elbiseleri yırtılarak sopalarla dövülmüşlerdir. Ardından da yargıçların emriyle zindana atılmışlardır. Bütün bu olaylardan sonra gece Tanrı'nın inayeti ve mucizesiyle ikisi de oradan kurtulmuştur.⁴⁴⁵

İkinci misyon yolculuğu sırasında Selânik'e gelen Pavlus, burada bulunan havralarda İsa Mesih hakkında konuşmalar yapmış ve birçok kez Yahudilerle tartışmıştır. Konuşmaları sebebiyle halktan birçok kişi imana ederek Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Bazı Yahudiler bu duruma sinirlenerek, halkı Pavlus ve arkadaşı Silas hakkında kışkırtmışlardır. Onları yakalayıp hapse atmak isteyen Yahudiler, bunun için onları yakalamak amacıyla bazı evlere saldırmışlardır. Bu olaylardan sonra, İsa taraftarlarından bazılarını yakalayıp ceza almaları için yetkililere getirmişlerdir. Ardından hepsi Tanrı'nın inayeti ve kefaletle hapse girmekten kurtulmuştur.⁴⁴⁶

Misyon yolculuklarına devam eden Pavlus çeşitli şehirlerde İsa Mesih'in mesajını vaaz etmiştir. Efes şehrine ikinci kez geldiğinde burada Hıristiyanlığı yaymaya çalışmıştır. İnsanlara elle yapılan Tanrıların gerçek Tanrı olmadığı hakkında konuşmalar yapmıştır. Putlara tapan bazı kişilerin sert tepkisiyle karşılaşmış ve bu sebeple de Efes kentinde karışıklık ortaya çıkmıştır. Karışıklık esnasında Pavlus'un misyon arkadaşları tutuklanmış, Pavlus'u da tutuklamak isteseler de daha önceden Hıristiyan halk tarafından uyarılmıştır. Olayı haber alan bir kamu görevlisinin halkı yatıştırıcı bir konuşma yapmasından sonra bu kargaşa bitmiştir. Pavlus arkadaşları ile beraber bu şehirden ayrılarak misyon yolculuklarına devam etmiştir.⁴⁴⁷

Pavlus, Yeni Ahitte'ki mektubunda misyon yolculukları sırasında birçok defa hapse atıldığından, defalarca tuzaklardan ve ölüm tehlikesinden kurtulduğundan, Yahudilerce eziyet ve işkence gördüğünden bahsetmiştir. Ayrıca kendisinin Yahudilerce kırbaça işkenceye uğradığını, değneklerle dövüldüğünü, taşlandığını anlatmıştır. Bunlara ek olarak ta bu yolculuklar esnasında aç, susuz ve elbisesiz kalarak birçok eziyet çektiğinden bahsetmiştir.⁴⁴⁸

⁴⁴⁵ Habercilerin İşleri, XVI/16-26.

⁴⁴⁶ Habercilerin İşleri, XVII/1-9.

⁴⁴⁷ Habercilerin İşleri, XIX/22-41.

⁴⁴⁸ 2. Korintliler, XI/23-28.

Birinci havari olan Petrus'un ölümünü ile ilgili anlattığımız bilgileri burada kısaca zikretmenin önemli olduğu kanaatindeyim. Çünkü Hıristiyan kaynakları Petrus ve Pavlus'un beraber katledildiklerini söyler. Eusebius, İmparator Neron'un emriyle Pavlus'un kafasının kesildiğinden, Petrus'un ise Neron'un emriyle çarmıha gerilerek şehit düştüğünden bahseder.⁴⁴⁹ Hıristiyan yazar Sulpicius Severus ise Petrus'un ve Pavlus'un Roma'daki misyon faaliyetleri sırasında, Roma'daki büyük yangından sonra öldürüldüklerini söyler. Severus, Petrus'un çarmıha gerildiğini, Pavlus'un da kılıçla başının kesildiğini vurgular. Bunlara ek olarak başka bir meşhur yazar Tertullianus ise eserinde, Pavlus ve Petrus'un İmparator Neron döneminde, Hıristiyanlara yapılan eziyet ve zulüm döneminde öldürüldüklerine değinir.⁴⁵⁰

Büyük Roma Yangını ve Neron'un zulüm dönemi dikkate alındığında, Pavlus'un ölüm tarihinin M.S. 64-67 yılları arasında olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Pavlus'un ölüm tarihi ile ilgili bilgiler, geleneksel Hıristiyan inancına ve Kilise Babaları'nın rivayetlerine dayalı olduğu için doğru bir tarih vermek mümkün değildir.⁴⁵¹ Fakat Hıristiyan tarihçilerin ortak görüşüne göre Pavlus, M.S. 64 yılında Roma'da öldürülmüştür.⁴⁵²

2.4.16. Barnaba (Barnabas)

Hıristiyanlığın ilk döneminin en büyük şahsiyetlerinden olan Barnaba (Barnabas), Levi soyundan gelen Kıbrıslı bir Yahudi ailesine mensuptur. Asıl adı Yusuf olmakla birlikte Barnaba adı kendisine sonradan havariler tarafından verildiğine inanılmaktadır.⁴⁵³

Onun havarilerden biri olup olmadığı konusu hakkında farklı görüşler olsa da, Barnaba Hıristiyanlığın ilk döneminde etkin bir rol oynamış ve çeşitli hizmetlerde

⁴⁴⁹ Eusebius, *a.g.e.*, s. 61.

⁴⁵⁰ Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 82.

⁴⁵¹ Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 84.

⁴⁵² Smith, "Pavlus", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 63.

⁴⁵³ Osman Cilacı, "Barnaba İncili", *DİA*, İstanbul, 1992, V/76.

bulunmuştur, bu nedenle Luka tarafından “Kutsal Ruh’la ve imanla dolu iyi bir adam”⁴⁵⁴ olarak anlatılmıştır.⁴⁵⁵

Yeni Ahit’teki bilgilere göre Pavlus’un Kudüs cemaatine katılmasına yardımcı olan kişi Barnaba’dır. Havariler tarafından şüphe ile karşılanan Pavlus, Barnaba’nın onun hakkındaki görüşleri ve kefil olmasından dolayı cemaate alınmıştır.⁴⁵⁶ Bunun sebebi büyük ihtimalle Barnaba ile Pavlus’un Tarsus’ta veya Kudüs’te Rabbi Gamaliel’in öğrencisi ve iki eski arkadaş olmalarından kaynaklanmaktadır.⁴⁵⁷ İlk Hıristiyan cemaati içinde aktif görev alan Barnaba, cemaat temsilcisi olarak Antakya’ya gönderilmiş ve orada Hıristiyanlığı yayma faaliyetine katılmıştır.⁴⁵⁸

Birkaç yıl sonra Barnaba, Pavlus’la beraber memleketi olan Kıbrıs’a Tanrı’nın mesajını anlatmaya gitmiştir. Burada bir süre misyon faaliyetlerinde bulunarak bazı insanların Hıristiyanlığı kabul etmesini sağlamış ve bu sayede Hıristiyanlığın temelleri Kıbrıs’ta atılmıştır.⁴⁵⁹

Barnaba ve Pavlus bu misyon yolculuğu esnasında havralarda insanlara dinî vaazlar vermiş ve bir çok Yahudi’nin Hıristiyanlığı seçmesine vesile olmuştur. Kıbrıs’taki vaazları esnasında büyük bir Yahudi grupta onları dinlemiş ve arkalarından giderek iman etmiştir. Bunu gören diğer Yahudiler ise onlara hakaret ve küfürler etmiştir. Hıristiyan düşmanı grup, halkın ileri gelenlerini kışkırtarak onlara baskı uygulayıp saldırmışlardır. Ardından onları bölgelerinden (Kıbrıs) sınır dışına atmışlardır.⁴⁶⁰

Kıbrıs’ta Hıristiyanlığın yayılması için Kıbrıs’a ikinci ziyaretleri esnasında Barnaba ile Pavlus’un arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Büyük ihtimalle bunun ana nedeni Barnaba’nın misyon faaliyetleri için yanına yeğeni Yuhanna’yı almasından kaynaklanmaktadır.⁴⁶¹

⁴⁵⁴ Habercilerin İşleri, XI/24

⁴⁵⁵ Cilacı, “Barnaba İncili”, *DİA*, V/76.

⁴⁵⁶ Habercilerin İşleri, IX/26-27.

⁴⁵⁷ Cilacı, “Barnaba İncili”, *DİA*, V/76.

⁴⁵⁸ Habercilerin İşleri, XI/19-23.

⁴⁵⁹ Habercilerin İşleri, XIII/4-12.

⁴⁶⁰ Habercilerin İşleri, XIII/43-50.

⁴⁶¹ Yıldırım, *Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi*, s. 20.

O, memleketinin Hıristiyanlaşması için Kıbrıs'taki misyon faaliyetlerine devam etmiştir. Kıbrıs'ta bir Yahudi şehri olan Salamis'te halka Tanrı'nın mesajını anlatmıştır. Pavlus ile daha önceki misyon faaliyetinde de bu kente gelen Barnaba, Yahudilerin büyük tepkisini çekmiş ve onları sinirlendirmiştir. Yahudi halka göre Barnaba, Yahudi dinine ihanet etmiş, Kıbrıs'ta Hıristiyanlığı yaymış ve Kıbrıs valisini Hıristiyan yapmış bir haindir. Bütün bu olaylardan sonra Yahudiler daha fazla na tahammül edememişlerdir. Fırsat buldukları bir anda onu yakalayıp işkence ettikten sonra öldürmüşlerdir. Bu durum, Kıbrıs Adası'nda Yahudi-Hıristiyan gerilimine ve iç karışıklığa neden olmuştur. Yahudiler, birçok Hıristiyan'a zulüm ve işkence yapmışlar, hattâ daha da ileri giderek bazı Hıristiyanları öldürmüşlerdir. Daha sonra da Kıbrıs'taki Roma yönetimine isyan etmişlerdir. Bu isyan, Roma yönetimi tarafından bastırılarak, Yahudilerin adadan sürgün edilmesiyle son bulmuştur.⁴⁶²

Hıristiyanlara göre Barnaba'da Hıristiyan karşıtlarından payını alarak diğer havariler gibi eziyet görmüş ve İsa Mesih'in mesajını insanlara ulaştırma yolunda şehit düşmüştür.

Son olarak Barnaba'nın havariliği hakkında şu bilgiyi söylemek doğru olacaktır: En başta Pavlus, Barnaba'yı havarilerden saymakta⁴⁶³, ardından İskenderiyeli Clement de aynı bilgiyi vermektedir. Barnaba'nın İsa tarafından seçilen yetmiş şakirt arasında olduğu da nakledilmektedir. Musevî-Hıristiyan geleneği Barnaba'nın havari olduğunu ve Pavlus'un görüşlerine karşı çıktığını kabul etmektedir.⁴⁶⁴

Havarilerin tarih sahnesinden kaybolmasından sonra, havarilerin üstlenmiş olduğu görevleri diğer Hıristiyan misyonerler üstlenmiştir. Hıristiyan misyonerler Tanrı'nın mesajını insanlara ulaştırmak için birçok eziyete göğüs germişlerdir. İnançları uğruna bütün sıkıntılara katlanarak davalarından vazgeçmemişlerdir.

⁴⁶² Yıldırım, *Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi*, s. 21.

⁴⁶³ 1. Korintliler, IX/5-6.

⁴⁶⁴ Cilacı, "Barnaba İncili", *DİA*, V/77.

2.5. Havariler Dışındaki Hıristiyanlara Yapılan Eziyetler

İsa'nın dünyadan ayrılmasından sonra havariler ve Hıristiyan misyonerler bu yeni dini dünyanın her yerine yaymak için uğraşmışlardır. Hıristiyanlığın yayılması sürecinde özellikle ilk üç yüzyıl çeşitli sıkıntı ve eziyetlerle karşı karşıya kalınmıştır. Bu dönemlerde özellikle Yahudiler kendi içlerinden çıkan bu yeni dine karşı tepki göstermişler ve ilk Hıristiyanları hainlikle suçlamışlardır. Bu sebeple de İsa dâhil bütün Hıristiyanlara eziyet ve baskı politikası gütmüşlerdir. Bununla beraber Roma İmparatorları da bu yeni dini hoş görmemişler, kendi pagan anlayışlarına karşı olan bu inanca karşı mücadele etmişlerdir. Ayrıca misyon faaliyetleri için gidilen bölgelerdeki inançsızlar tarafından havariler ve Hıristiyanlara çeşitli zulüm ve işkenceler yapılmıştır. Hattâ birçok Hıristiyan'ı inançları yüzünden öldürmüşlerdir. Bu bölümde havariler dışındaki diğer Hıristiyanların maruz kaldıkları eziyetleri kısa bir şekilde ele almaya çalışacağız.

İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra, havariler ve Hıristiyanların faaliyetleri hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Bunun sebebinin İsa'nın başına gelen olayların kendilerine de gelebileceğinden korktuklarından dolayı bir müddet ortalığın sakinleşmesini beklemeleri olabilir.⁴⁶⁵ Kendilerine hem Yahudilerin hem de Romalıların eziyette bulunacağı korkusu onları bir süre beklemeye sevk etmiştir. Ortaklık sakinleştikten sonra Hıristiyanlar Tanrı'nın mesajını insanlara yaymaya başlamışlardır.

Misyon faaliyetleri meyvesini vermesinden sonra Hıristiyanlık hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Fakat bu dönemde iki büyük grup Hıristiyanlara karşı muhalif davranmışlar ve onlara karşı baskıcı bir politika gütmüşlerdir. Birinci grup olan Yahudiler, Hıristiyanlığa karşı çıkmışlar ve bu dinin mensuplarını hainlik ile itham etmişlerdir. Çünkü söz konusu dinin ilk mensupları Yahudi kökenlidir. İkinci grup ise, Roma İmparatorluğudur. Romalılar, Hıristiyan nüfusunun Roma topraklarında gittikçe artması ve kalabalıklaşması sebebi ile askerî ve siyasî yönden kendilerine zarar gelmesi endişesiyle Hıristiyanlara karşı muhalif olmuşlardır.⁴⁶⁶ Bu iki grup

⁴⁶⁵ Renan, *Havariler*, ss. 43-44; Türkiye Kiliseleri Ortak Komisyonu, *a.g.e.*, s. 54.

⁴⁶⁶ Aydın, *a.g.e.*, s. 18.

Hıristiyanlara baskı, zulüm, işkence hattâ ölümle sonuçlanacak birçok eziyet çektirmiştir.

Hıristiyanlığın ortaya çıktığı dönemde en büyük ve en etkili Yahudi mezhebi Ferisilerdir. Yahudiler içerisinde, İsa'ya ve ilk Hıristiyanlara en büyük muhalif grup da bunlar olmuştur.⁴⁶⁷ Ferisiler dışında diğer bir etkili grup olan Sadukiler de İsa'ya ve Hıristiyanlara karşı faaliyetler yürütmüştür. Sadukiler, İsa'nın yargılanmasında ve çarmıha gerilmesinde etkili olmuşlardır.⁴⁶⁸

Bunlara ek olarak Hıristiyan misyonerler bölgelerde ki Paganizm ve değişik inançlara sahip kişilerce kendi inançlarına ve çıkarlarına aykırı gördükleri Hıristiyanlara çeşitli eziyetler yapmışlardır.⁴⁶⁹

İsa'nın dünyadan ayrılışından sonra havariler ve ilk Hıristiyan cemaat açısından sıkıntılı bir dönem başlamıştır. İsa'nın başına gelen durumun kendilerine de gelebileceği düşüncesiyle korkuya kapılmış, bu sebeple de belli bir süre beklemişlerdir. Ayrıca bir taraftan Roma Yönetimi bir taraftan da Yahudiler, Hıristiyanları isyankâr, fitneci ve sapkın olarak adlandırmışlar; onlar baskı, zulüm ve çeşitli işkencelere maruz bırakmışlardır.⁴⁷⁰

Bu dönemde başta bulunan İmparator Tiberius (M.S. 30-37), hükümdarlığının son zamanlarında, Romalı yetkililer tarafından Hıristiyan halka “anarşist” gözüyle bakılmış, yanlış inançlara sahip oldukları düşünülerek eziyet ve işkencelere maruz bırakılmıştır. Tiberius döneminden sonraki Roma İmparatorları döneminde de bu zulümler şiddetlenerek devam etmiştir.⁴⁷¹

Özellikle ilk Hıristiyan şehitlerin verildiği bu dönemde, Hıristiyanlar tek gerçek Tanrının kendi Tanrısı olduğunu ve diğer Tanrıların şeytanlar ve kötü ruhlar olduğunu savunmuşlardır. Ayrıca kurtuluşun sadece ve sadece İsa Mesih'in Tanrısı'na iman etmekle mümkün olduğuna inanmışlardır. Bu durum Romalıları ve Romalı yöneticileri rahatsız etmiştir. Hıristiyanların Roma Tanrıları'na saygı göstermeyi

⁴⁶⁷ Çoban, a.g.e., ss. 9-10.

⁴⁶⁸ Çoban, a.g.e., s. 52.

⁴⁶⁹ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 264.

⁴⁷⁰ Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 25.

⁴⁷¹ Küçük, a.g.e., s. 41.

reddetmeleri ve onlara kurban verilmesini kabul etmemeleri suç sayılmıştır. Bu kurallara karşı gelen Hıristiyanlar, Hıristiyanlık tarihinin ilk şehitleri olmuştur.⁴⁷²

Albert Houtin, Tiberiusun son dönemlerinde zulüm görenlerin Kudüs'te yaşayan Hıristiyanlar olduğunu belirtmiştir. Bu dönemde Yahudilerin şikâyetleri sebebiyle Roma Valisi Pilate'nin emriyle bazı Hıristiyanlara işkence edilmiş, bazıları da öldürülmüştür.⁴⁷³

Romalı yetkililer en başta Hıristiyanlığı Yahudiliğin bir mezhebi olarak kabul ettiklerinden dolayı onlara hoşgörü ile davranmışlardı. Çünkü en başlarda Yahudiliğe tanınan özel haklar onlar için de geçerliydi. Buna göre Yahudiler İmparatora tapınma yükümlülüğünden muaf tutularak bir ve tek olan kendi Tanrı'sına ibadet ediyorlardı. İşte bu yüzden ilk dönemlerde Romalılar Hıristiyanlara eziyet etmemişlerdi. Fakat zamanla Hıristiyanlığın Yahudilik'ten ayrılması ve İmparator'a sunakta tütsü yakmayı reddetmeleri vatan hainliği olarak kabul edildi. Bu olaylardan sonra Romalı yetkililerin Hıristiyanlara karşı bakış açısı sertleşerek baskı ve eziyetler dönemi başladı. Bu yeni dine inanlara karşı zulümler artırıldı.⁴⁷⁴

İlk çekirdek cemaat dediğimiz İsa'nın havarileri ve ilk inananlara karşı şiddetli takibatlar ve eziyetler M.S. 40 yılında başlamıştır.⁴⁷⁵ Bu dönemde Romalıların ve Yahudilerin, Hıristiyanları isyankâr ve fitneci olarak kabul etmelerinden dolayı onlara karşı zulüm ve baskılar devam etmiştir. Bu sebeple de ilk Hıristiyanların büyük bir bölümü Filistin kentindeki faaliyetlerini sınırlandırarak Filistin dışındaki Antakya ve Şam gibi bölgelere giderek Hıristiyanlığı yaymışlardır.⁴⁷⁶ Çünkü bu bölgelerde eziyet ve zulümlerle karşı karşıya gelme olasılıkları daha azdır.

Bu bölgeler Hıristiyanlar için daha güvenli bir sığınma yeri idi. Ayrıca rahat bir şekilde bu yeni dini vaaz etmelerine imkân sağlıyordu. İşte bütün bu sebepler bu bölgelerde Hıristiyanlığın temellerinin atılmasını sağlandı.⁴⁷⁷

⁴⁷² Woodhead, *a.g.e.*, ss. 70-71.

⁴⁷³ Ulutürk, *a.g.e.*, s. 227.

⁴⁷⁴ Gasque, "İnancın Sorgulanması", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 82.

⁴⁷⁵ Schoeps, *a.g.e.*, s. 53.

⁴⁷⁶ Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 25.

⁴⁷⁷ Ulutürk, *a.g.e.*, s. 231.

Kudüs bölgesinde kalan Hıristiyan halk, hem Yahudilerin hem de Romalıların baskısı altındaydı. Kudüs Hıristiyanları'nın en önemlilerinden biri olan İstefanos (İstefan), bilge konuşmaları ve vaazları sebebiyle insanları etkiliyor ve Hıristiyan olmalarını sağlıyordu. Bu olaylardan rahatsız olanlar Yahudiler, Onu tutuklayıp hapse attılar.⁴⁷⁸ Yahudilerce sorguya çekilen İstefanos, verdiği cevaplarla Yahudilerin sinirini iyice arttırdı. Ardından Yahudiler, İstefanos'a saldırıda bulundular. Daha sonra da onu kentin dışına sürükleyerek götürdüler. Yahudiler tarafından birçok eziyette maruz kalan İstefanos, taşlanarak öldürüldü.⁴⁷⁹

İstefanos'un ölümü Hıristiyanlık tarihine iz bırakan olaylardan biri olmuştur. O, tıpkı İsa gibi yaşamış ve onun gibi ölmüştür. İstefanos, Hıristiyanların ilk şehitlerinden kabul edilmiştir.⁴⁸⁰

İstefanos'un öldürülmesini onaylayanlardan biri de Pavlus'du. Bu olaylardan sonra Kudüs'te Hıristiyanlara karşı büyük saldırılar ve zulümler başladı. Hıristiyanların çoğu Yahudiye ve Samiriye bölgelerine gitmek zorunda kaldılar. Çünkü Pavlus önderliğindeki Yahudiler, kiliseyi altüst ediyor, ev ev gezerek buldukları Hıristiyanları sürükleyip hapse atıyorlardı. Hapse atılan Hıristiyanlar çeşitli işkence ve eziyetlere maruz kalıyordu.⁴⁸¹

Bu baskılardan ve eziyetlerden kaçan Hıristiyanlardan bazıları da Antakya ve Kıbrıs gibi Akdeniz şehirlerine yerleşmişti. Bu imanlılar gittikleri yerlerde insanlara Tanrı'nın mesajını anlatıyor ve birçok kişinin Hıristiyan olmasını sağlıyordu. Böylelikle bu bölgelerde Yahudi olmayan ulusların da Hıristiyanlığı kabul etmesini sağlayan sürecin ilk adımları atılmış oldu.⁴⁸²

Daha sonra Pavlus'un Hıristiyan olması, çıktığı misyon yolculukları ve hem Yahudilerce hem de Romalılar tarafından çeşitli eziyet ve işkencelere uğraması, tehdit ve hakaret edilmesi konusunu havariler ile ilgili bölümde anlatmıştık.

⁴⁷⁸ Habercilerin İşleri, VI/8-14.

⁴⁷⁹ Habercilerin İşleri, VII/54-58.

⁴⁸⁰ Kemal Polat, *Katolik Hıristiyanlık'ta Azizlik ve Azizler*, Salkımsöğüt Yay., Ankara, 2008, s. 52.

⁴⁸¹ Habercilerin İşleri, VIII/1-3; Schoeps, *a.g.e.*, ss. 51-52.

⁴⁸² Gasque, "Kudüs'ten Roma'ya", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 59.

Pavlus ve Barnaba beraberce misyon yolculuklarına çıkması Hıristiyanlar için bir dönüm noktası olmuştur. Bu misyon yolculukları esnasında Barnaba da memleketi Kıbrıs'ta bulunan insanlara İsa Mesih'in sözlerini anlatmak için iki kere misyon yolculuğu yapmıştır. Bu yolculuklarında birçok kişinin Hıristiyanlığa geçmesini sağlamıştır. Ayrıca anlattıklarından rahatsız olan kişilerin eziyetlerine maruz kalmıştır. İkinci kez gittiği Kıbrıs'ta Yahudilerce öldürülmüştür. Bu durum adada büyük sorunların başlamasına sebep olmuş, aynı Kudüs'tekine benzeyen bir Yahudi-Hıristiyan çatışmasına dönmüştür. Zaman içinde Yahudi Diasporası bu husûmeti arttırarak Hıristiyan halka baskı ve eziyet uygulamıştır. Hattâ daha da ileri giderek İsa'ya iman eden kişileri öldürmüşlerdir. Roma hükümetinin yardımıyla bu zulümler sona ermiş ve Yahudiler adadan sürgün edilmiştir.⁴⁸³

İmparator Neron dönemine (M.S. 54-68) gelindiğinde Hıristiyanlar için sıkıntılı bir dönem başlamıştır. Hıristiyanlara karşı şiddetli zulümler bu dönemle birlikte başlar. İmparatorun emriyle Pavlus'un kafası kesilmiş, Petrus ise çarmıha gerilerek şehit edilmiştir. İmparator Neron'un M.S. 64 yılındaki Roma'daki büyük yangından dolayı Hıristiyanları sorumlu tutarak, onları suçlaması sonucu Hıristiyan halka birçok eziyet ve işkence başlatır. Bazı Hıristiyanları çarmıha gerdirir, bazılarını ateşe attırır, bazılarını da vahşi hayvanlara parçalattırıp yem yaptığını anlatır. Pavlus ve Petrus da bu katliamlar sırasında öldürülmüşlerdir. Bu dönem Hıristiyanlar için çok zorlu bir dönemdir. Birçok Hıristiyan eziyet ve işkence görmüş, bazıları da vahşi şekillerde öldürülmüştür.⁴⁸⁴

Roma yönetimi bu yeni dinin yayılmasını önlemek için Hıristiyan halka çeşitli baskılar uygulamış, sürgün ve katliamlar gerçekleştirmiştir. Neron döneminde M.S. 60'lı yıllarda, Roma'da 48 papaz ve 7 şemmas yarafından idare edilen 1500'e yakındul ve yetim Romalılar tarafından öldürülmüştür.⁴⁸⁵

Romalı ünlü tarihçi Tacitus'a (M.S. 56-120) göre Neron, Roma yangınına kendisinin çıkardığı söylentileri üzerine suçu Hıristiyanlara atarak onlara karşı eziyet

⁴⁸³ Yıldırım, *Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi*, s. 21.

⁴⁸⁴ Eusebius, *a.g.e.*, s. 61; Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 82.

⁴⁸⁵ Ahmet Aras, "Anadolu Kültüründe Yedi Uyurlar", *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Damla Ofset, Sayı 6/Yaz, Konya, 2008, s. 88.

ve zulümleri arttırmıştır. Ayrıca Tacitus'un verdiği bilgilere göre, bu dönemde Hıristiyan olduklarını itiraf edenler önce tutuklanarak yangın çıkarmaktan suçlu bulunmuştur. Daha sonra suçlu bulunanlar ise İmparator tarafından vahşi hayvanlar atılarak, çarpmıha gerilerek veya yakılarak öldürülmüştür. Ölümleri Romalılar tarafından alay konusu bile edilmiştir.⁴⁸⁶

Ayrıca bu dönem için Albert Houtin, Hıristiyanların tapınıktaki törenlere katılmaması, Roma Tanrıları'na inanmamaları onların, Romalılar tarafından "ateist" olarak anılmasına sebep olduğunu belirtmiştir. Romalılar, bu dönemde görülen ürün azlığı ve felaketlerin Hıristiyanlardan kaynaklandığına inanmışlardır. Bütün bu sebepler onların eziyet görmesinde etkili olmuştur.⁴⁸⁷

Bütün bu baskılara rağmen Neron döneminde Hıristiyan cemaati başta havariler olmak üzere diğer Hıristiyanların yardımıyla hızla yayılmaya devam etmiştir. Bu yayılmalarla beraber belirli sıkıntılar ve tefrikalar baş göstermiştir. Hıristiyan halkı bir bölümü işkenceye maruz kalmış ve şehitler vermiştir.⁴⁸⁸

Bu dönemde Hıristiyanlığın yayılmasının karşısında güçlü engeller bulunmaktadır. Bir yandan Yahudiler bir yandan da Putperest Romalılar, Hıristiyan halka baskı uygulamaktadır. Özellikle Roma'daki pagan inancı insanların üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Yeni oluşan Hıristiyan kiliseleri (toplulukları) Romalı yöneticilerin tepkilerine ve sert kullanmalarına sebep olmuştur. Hıristiyanların önderlerine ve ileri gelenlerinden bazılarını işkence yapmışlar, bazılarını da öldürmüşlerdir.⁴⁸⁹

Brent'e göre bu dönemde Hıristiyan halkın bu kadar hızlı yargılanmasının ve eziyet görmesinin asıl sebebi, Roma'nın geçmişindeki Dionysosçu kültür (cinsellik, şarap) yaşadığı travmatik deneyimin bulunmasıdır. Hıristiyan ayinleri de Dionysosçu ritüellerle benzetilmiş, bu yüzden onlara yöneltilen suçlamalar (yeni doğan bebekleri yemek, ensest ilişkilere girmek, büyü yapmak vd.) Hıristiyanlara da yöneltilmiştir.

⁴⁸⁶ Gasque, "İnancın Sorgulanması", *Hıristiyanlık Tarihi*, ss. 83-85.

⁴⁸⁷ Ulutürk, *a.g.e.*, s. 248.

⁴⁸⁸ Aydın, *a.g.e.*, ss. 66-67.

⁴⁸⁹ Gasque, "İnancın Sorgulanması", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 82.

Bütün bu sebeplerden sonra Hıristiyanlara yapılan eziyetler şiddetlenerek devam etmiş, ardından da vahşice öldürülmüşlerdir.⁴⁹⁰

İsa'nın kardeşi Yakup'un öldürülmesinden (M.S. 62/63) sonra Hıristiyanlara yapılan eziyetler ve zulümler daha da artmıştır. Ardından Kudüs'ün Roma tarafından ele geçirilmesinden sonra Yahudi kökenli Hıristiyanlar buralardan göç etmek zorunda kalmışlardır. Özellikle büyük bir bölümü Ürdün'deki Pella şehrine göç etmişler, bazıları da değişik bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardır. Galile (Celile) bölgesinde kalan bazı Ebionitler, Roma İmparatoru Domitianus (M.S. 81-96) döneminde isyancı olarak tutuklanmışlar ve daha sonra serbest bırakılmışlardır. Bu dönemde İsa'nın akrabası olan Davutçu adındaki biri buna örnek olarak gösterilebilir. Bu kişi büyük ihtimal bu bölgede Ebionitlerin lideridir. Ayrıca bu dönemde İsa'nın kardeşi Yudas'ın (Yahuda) iki yeğeni Yakup ve Zekeriya Romalılar tarafından tutuklanarak yargılanmışlardır. Bunlar da suçsuz oldukları anlaşılır anlaşılmaz serbest bırakılmışlardır.⁴⁹¹

Neron dönemindeki zulümlerden sonra Hıristiyanlar için ılımlı bir dönem başlamıştır. Domitianus dönemine kadar herhangi bir saldırının ve zulmün olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır. Ancak İmparator Domitianus dönemiyle ilgili farklı kaynaklardan bazı görüşler yer almaktadır. Ünlü Kilise Babası Tertuallianus'a göre Domitianus, Neron'un zulmünü devam ettirmiştir. Fakat bazı Hıristiyan Tarihçilerine göre ise bu bilgilerin doğruluğuna dair bir kayıt yoktur.⁴⁹² Freeman da Neron'un Hıristiyanlara yönelik zulüm politikası uyguladığı ile ilgili bilgilerin yanlış olduğunu söylemiştir.⁴⁹³

Fakat bazı yazarlar tarafından bu dönemde Asya eyaletlerinde (Batı Anadolu'da) Hıristiyanlara karşı takibatlar yapıldığından bahsedilmiştir. Bu bilgiler göre, bu bölgelerde yaşayan Hıristiyan halk Romalılar tarafından zulme uğratılmış ve birçok şehit verilmiştir. Aynı zamanda İmparator kendisine Rab ve Tanrı olarak yemin

⁴⁹⁰ Allen Brent, *A Political History of Early Christianity*, Bloomsbury, London, 2009, s. 37.

⁴⁹¹ Schoeps, *a.g.e.*, ss. 27-39.

⁴⁹² Fermude Gülsevinç, *Erken Ortaçağ'da Hıristiyan Toplulukların Mağduriyeti*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018, ss. 39-40.

⁴⁹³ Charles Freeman, *A New History of Early Christianity*, Yale University Press, New Haven, 2009, s. 210.

edilmesini istemiş, fakat Hıristiyanlar ve Yahudiler bu istediği kabul etmedikleri için zulüm görmüşlerdir.⁴⁹⁴

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere Romalılar, eziyetlerine kaldığı yerden devam etmiştir. Hatta İmparator Domitianus'un Hıristiyanlara yönelik baskıları ve eziyetleri arttırdığına dair bilgiler de bulunmaktadır.⁴⁹⁵

Ayrıca Hıristiyanlar için büyük bir öneme sahip olan İncil yazarı Matta da bu dönemde vefat ettiği düşünülmektedir. Elimizde fazla bir bilgi olmamakla birlikte Matta'nın M.S. 70 yılından sonra misyon faaliyetleri için gittiği Mısır'da putperestler tarafından eziyet gördükten sonra şehit edildiğine dair bilgi vardır.⁴⁹⁶

Yahudi kökenli Hıristiyanlardan bazıları ortalık sakinleşince Kudüs'e geri dönmüştür. Burada 70 öncesi dönemde olduğu gibi Yahudiler tarafından hain ve ihanetçi olarak görülmüşlerdir. Sinagoglarda ibadet yapmaları yasaklanmış, hattâ Yahudi halkından dışlanmışlardır. Yahudiler onlara "Cehennem Çocukları" adını vermişlerdir. Bir yandan da onların Romalılarla da arası iyi durumda değildir. Romalılar onları potansiyel bir isyancı olarak görmüştür. Roma İmparatoru Trajan döneminin ortalarında M.S. 107 yılında Ebionitlerin piskoposu Simon, çeşitli iftiralar sebebiyle tutuklanmış, çeşitli eziyetler ve işkenceler gördükten sonra çarmıha gerilerek öldürülmüştür.⁴⁹⁷

İmparator Trajan (Traianus) Dönemine (M.S. 98-117) gelindiğinde ise Hıristiyan halka yapılan baskı ve eziyetler devam etmekle beraber yeni bir boyut kazanmıştır. Trajan döneminden günümüze ulaşan bazı mektuplarda, İmparatorun valilere, Hıristiyanlığı kabul eden kişilerin idam cezası verilmesini istediği bilgisi bulunmaktadır. Buna göre İmparatorun önerdiği bu politika özellikle Bitinya Valisi Genç Plinius (M.S. 111-113) tarafından Hıristiyanlara karşı bir baskı ve ceza olarak kullanılmıştır. Bir kimsenin Hıristiyan olduğu anlaşılırsa imanından vazgeçmesi yani Hıristiyanlığı inkâr edip Hıristiyan olmadığını söyleyerek İsa Mesih'i lânetlemesi istenirdi. Eğer bunu yapmazlarsa ya ağır bir şekilde cezalandırılır ya da öldürülürdü.

⁴⁹⁴ Gasque, "İnancın Sorgulanması", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 83.

⁴⁹⁵ Kurt-Aykıt, *a.g.e.*, s. 224; Lawrence, *a.g.e.*, s. 174.

⁴⁹⁶ Sarıkçioğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 264.

⁴⁹⁷ Schoeps, *a.g.e.*, ss. 40-41; Sarıkçioğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 272.

İşte bu dönemde (M.S. 110-115) Hıristiyan olduğu için Roma'ya götürülerek öldürülen Antakya Piskoposu İgnatius buna en iyi örnektir. İmanı uğruna davasından hiç vazgeçmemiş ve sonunda Romalılar tarafından şehit edilmiştir. Bu dönemde Antakya'daki Hıristiyanlara birçok eziyet edildiği de rivayet edilmektedir.⁴⁹⁸ Bazı kaynaklarda İgnatius'un ölmesi için aslanlara atıldığı ve aslanlar tarafından vahşice öldürüldüğünden bahsedilmektedir.⁴⁹⁹

Eusebius'a göre Genç Plinius, Hıristiyanlara korkunç bir şekilde zulmetmiştir. Eusebius bu dönemi şu sözlerle anlatır: “Bize karşı gerçekleştirilen işkencelerin en büyüklerinden biri de Plinius Secundus'un valiliği sırasında gerçekleşmiştir. Çok sayıda şehit verildi ve Plinius bu konuda sürekli olarak İmparatorla haberleşti. Yasalara aykırı bir durum olup olmadığına karar veremediği zamanlarda da İmparatora danıştı. Oysaki zina ve cinayet gibi diğer suçlarda aynı cezaları uygulamadı. Ancak Hıristiyanlarla ilgili konularda tamamen yasalara uygun şekilde davrandı. Takibatlar yine, son derece korkutucu bir boyuta ulaşmıştı. Sürekli olarak yeni bahaneler uyduruluyor ve bizim onlara zarar verdiğimiz iddia ediliyordu. Bazen de kimi yerlerde bazı insanlar ortaya çıkıyor ve bize iftira atıyorlardı. Yerel olarak büyük işkenceler yapılmamasına karşın yakalananlar eyalet merkezine gönderilmekteydi. Bu nedenlerden dolayı değişik yollarda çok sayıda şehit verdik.”⁵⁰⁰ Ayrıca Roma kaynaklarında bu dönem ile ilgili bir takım bilgilere de rastlamaktayız. Bu dönemde Yahudilerin başlattıkları isyanlar sebebi ile birçok Yahudi'nin öldürüldüğü, bununla beraber bazı Hıristiyanların da bu dönemde katledildiği bildirilmektedir.⁵⁰¹

İmparator Hadrian (Hadrianus) dönemine (M.S. 117–138) gelindiğinde eziyetler ve baskılar devam etmiştir. Bu dönemde Yahudilere ve Yahudi kökenli Hıristiyanlara şiddetli eziyetler başlamıştır. Bunun da en büyük sebebi bu dönemde “Hadrian Buyruğu” adı altında sünnet olma yasağı getirilmesidir. Bu yasağı çiğneyen Ebionitler Roma İmparatoru'nun emriyle cezalandırılarak öldürülmüşlerdir.⁵⁰² Ayrıca

⁴⁹⁸ Gasque, “İnancın Sorgulanması”, *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 83; Erbaş, *a.g.e.*, s. 14.

⁴⁹⁹ <http://www.arkeoloji.biz/2012/01/ignatius-kimdir-isa-peygamber-meryemana.html>, (30.01.2021).

⁵⁰⁰ Eusebius, *a.g.e.*, s. 90-91.

⁵⁰¹ Tekin, *a.g.e.*, s. 251.

⁵⁰² Schoeps, *a.g.e.*, s. 42.

bu dönemde Anadolu'da bulunan Hıristiyanları ağır bir şekilde cezalandıran İmparator, birçok Hıristiyan halka eziyetlerde bulunmuştur.⁵⁰³

Ayrıca bu dönemde Hadrianus ile valiler arasındaki mektuplaşmalarda birçok Hıristiyan'ın yargılanmadan öldürüldüğünden bahsedilmektedir. Valilerin Hıristiyan halka sert davrandığı ve takibatlar anlatılmaktadır. Bunun üzerine İmparator, valileri uyararak Hıristiyanları yargılamadan öldürmemesi gerektiğini söylemiştir.⁵⁰⁴

Kudüs'te Yahudiler tarafından gerçekleşen Bar Kochba isyanına Ebionitler hiç karışmamıştır. Ancak onlar da Yahudi kökenli oldukları için Romalılar tarafından potansiyel isyancı olarak görülmüşlerdir. M.S. 135 yılındaki Yahudilere yapılan kanlı takibatlar sebebiyle Kudüs'te bulunan Yahudi kökenli Hıristiyanlar da eziyet ve işkence görmüştür. Hattâ diğer isyancılar gibi öldürülerek şehit edilmişlerdir. Şehir sakinlerinin yarıya yakını İmparator Titus hâkimiyetinde yok olmuştur. Diğer yarısı ise İmparator Hadrian hükümrانlığında sürgün edilmeye zorlanmıştır. M.S. 135 yılında gerçekleşen bu kanlı takibatlar Filistin'de bulunan Yahudi kökenli Hıristiyanların sonunu getirmiştir.⁵⁰⁵

2. ve 3. yüzyıla kadar hemen hemen tahta geçen tüm Roma İmparatorları, Hıristiyan halka zulüm etmeye devam etmişlerdir. Birçok bölgede insanlara baskı uygulamışlar ve eziyet etmişlerdir.⁵⁰⁶

İmparator Antoninus Pius (M.S. 138–161) döneminde de Hıristiyanlara yapılan eziyet ve baskılar devam etmiştir. Özellikle bu dönemde İzmir ve çevresinde yaşayan Hıristiyan halka karşı yürütülen takibatlar sebebiyle birçok şehit verilmiştir. Dönemin İzmir Piskoposu Polikarpos, imanı yüzünden Romalılar tarafından öldürülmüştür. Ayrıca, ikinci yüzyılın ortalarında Roma'daki Hıristiyanlara yapılan baskıcı politikalar sebebi ile şehitler verilmiştir. Roma Piskopusu Telesphoros da bu eziyetlerden payını alarak inancı yüzünden Romalılar tarafından öldürülmüştür.⁵⁰⁷

⁵⁰³ Aras, *a.g.m.*, s. 89.

⁵⁰⁴ Eusebius, *a.g.e.*, s. 105.

⁵⁰⁵ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 272; Schoeps, *a.g.e.*, ss. 42-43.

⁵⁰⁶ Lawrence, *a.g.e.*, s. 174.

⁵⁰⁷ Gasque, "İnançın Sorgulanması", *Hıristiyanlık Tarihi*, ss. 83-84.

İmparator Antoninus Pius döneminde İzmir Piskoposu olan Polikarpos, büyük olasılıkla İncil yazarı Yuhanna' nın öğrencisidir. O, Romalılar tarafından birçok zulme uğramış ve işkenceye maruz kalmıştır. İsa'ya olan inancını, putperest bir topluluğun önünde reddetmeye zorlanmıştır. Bütün baskı ve eziyetlere rağmen inancından asla vazgeçmemiştir.⁵⁰⁸ En sonunda M.S. 155/156 yılında İzmir tiyatrosunda halkın önünde bir odun yığını üzerinde yakılarak öldürülmüştür.⁵⁰⁹

Daha sonraki döneme geldiğimizde Roma İmparatorluğu'na Hıristiyanlardan nefret eden İmparator Marcus Aurelius (M.S. 161-180) geçmiştir. Bu dönemde çok sayıda Hıristiyan halk hem Roma'da hem Galya'da (Fransa) hem de Afrika eyaletlerinde eziyet görmüşler ve işkenceye uğramışlardır. Bu bölgelerde çok sayıda Hıristiyan, Romalılar tarafından acımadan öldürülmüştür. Örnek olması açısından bazı Hıristiyanlar, İsa Mesih'e imanları yüzünden diz çöktürülmüş ve gözleri kapatılarak cellatlar tarafından öldürülmüşlerdir.⁵¹⁰

Marcus Aurelius'un İmparatorluğu sırasında Hıristiyanlara karşı duyulan öfke ve nefret daha da artmıştır. Artık Hıristiyanlık, Roma yöneticileri tarafından kabul görmeyen bir din haline gelmiştir. Bu dine mensup olanlarla İmparatorluk mücadeleye girmiştir.⁵¹¹ Bununla birlikte bu dönemde İmparator, Hıristiyanlığı hor görmüş ve bütün felaketlerin kaynağı olarak kabul etmiştir. Bu sebeple de birçok Hıristiyan köyünü talan etmiş ve Hıristiyan halka eziyet uygulamıştır.⁵¹²

Bu dönemde öldürülen Hıristiyanlardan en önemlilerinden biri İustinos Martyros (Justin Martyr)'dur. İkinci yüzyılın en önemli Hıristiyan ilahiyatçısı ve savunucu olan İustinos, Hıristiyanlara karşı yöneltilen suçlamalara ve iftiralara karşı yazılar yazmış ve cevaplar vermiştir. M.S. 165 yılında Roma'da Hıristiyanlara yapılan zulümlerden o da payını alarak sırf Hıristiyan olduğu için inancı uğruna öldürülmüştür.⁵¹³

⁵⁰⁸ Lawrence, *a.g.e.*, s. 174.

⁵⁰⁹ http://www.oodegr.com/tourkika/synaksaristis/agios_polykarpos.htm, (27.01.2021).

⁵¹⁰ Gasque, "İnancın Sorgulanması", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 84.

⁵¹¹ Gülsevinç, *Erken Ortaçağ'da Hıristiyan Topluluklarının Mağduriyeti*, s. 42.

⁵¹² Aras, *a.g.m.*, s. 89.

⁵¹³ <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-iustinos-flavios-justin-martyr-9312/>, (27.01.2021).

Ayrıca bu dönemde Romalılar tarafından Hıristiyan halk gözetim altında tutulmuştur. Özellikle bu dönemde İskenderiye'deki veba salgınından insanlar kaçarken, Hıristiyan halkın diğer insanlara yardım elini uzatması, onlara yardım etmesi ve ölümden korkmaması Roma hükümetini etkilemiştir. Bu dönemde Kartaca'da Hıristiyanların ileri gelenlerinden Perpetua ve Felicitas imanları uğruna şehit edilmişlerdir. Daha sonra M.S. 177 yılında Lyon ve Vienne'de Hıristiyanlar eziyet ve acı çekmişlerdir. İsa'ya imanlarından dolayı öldürülmüşlerdir. Bu olaylardan sonra Hıristiyan inanırlardan bazıları yüreklenmiş ve ölümü göze alarak Hıristiyan olduklarını açıklamışlardır.⁵¹⁴

Özellikle bu dönemde Fransa'nın Lyon bölgesinde çok sayıda şehit verilmiştir. Hıristiyanlar türlü türlü işkenceye maruz bırakılmış, vahşi hayvanlara atılmış ve canice öldürülmüştür. Bu şehitlerden bazılarının isimlerini örnek vermek gerekirse; Biblis, Pothinus, Maturus, Sanctus, Ponticus, Attalus bunlardan bazılarıdır. Ayrıca bu dönemde şehit olan Blandina adlı bir Hıristiyan bayanın öldürülüşü çok ibret vericidir. Önce Romalı yöneticiler tarafından Lyon'da çeşitli işkencelere maruz bırakılmış, sonra vahşi hayvanlara atılarak öldürülmüştür.⁵¹⁵

Bütün bu baskılara ve eziyetlere rağmen Hıristiyanlık bütün dönemlerde hız kesmeden yayılmaya ve inananların sayıları artmaya devam etmiştir. Karşıt görüşler ve eziyetler Hıristiyanları daha da körüklemiştir. Ünlü Kilise Babaları'ndan Tertullianus bu dönem için şöyle demiştir: “İman uğruna ölenlerin kanı tohum oldu.”⁵¹⁶ Buradan anlaşılmalıdır ki; Romalılar tarafından Hıristiyanlara uygulanan zulüm ve işkenceler hattâ ölümler Hıristiyanlığın yayılmasına engel olmak yerine daha da hızlı yayılmasına sebep olmuştur. Bunları gören Hıristiyanlar daha çok davalarına sarılmış ve dünyanın her yerinde Hıristiyanlığı yaymaya çalışmıştır.

İmparator Septimus Severus (M.S. 193-211) dönemine gelindiğinde Hıristiyanlara karşı zulümler devam etmiştir. İmparator, Hıristiyanların Roma halkının

⁵¹⁴ Michael A. Smith, “Müjde'nin Yayılması”, *Hıristiyanlık Tarihi*, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, s. 80; Sönmez, *a.g.m.*, s. 1387; Lawrence, *a.g.e.*, s. 174.

⁵¹⁵ Eusebius, *a.g.e.*, ss. 131-132; <https://www.encyclopedia.com/women/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/blandina-d-177-ce>, (06.03.2021).

⁵¹⁶ Everett Ferguson, “Tertullianus”, *Hıristiyanlık Tarihi*, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, s. 114; Gasque, “İnançın Sorgulanması”, *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 84.

vatanseverlik duygularını yok edeceğine inanmaktadır. Bu sebeple de Hıristiyan halka eziyet etmiş, hapse attırmış ve imanından dönmeyenleri öldürmüştür. Özellikle M.S. 200 yılında Kuzey Afrika'da (Tunus) yaşayan Hıristiyan halka baskı uygulamıştır. Bu dönemde yeni Hıristiyan olmuş beş kişinin İmparator adına kurban sunmayı reddetmesi üzerine vahşice öldürülmesi çok önemlidir. Hele ki içlerinden biri olan Perpetua isimli genç kadının ölümü Hıristiyanlık tarihi içerisinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Henüz 22 yaşında bebeği süt emen bir annenin, sırf Hıristiyan olduğu için ilkten arenada vahşi hayvanlarca parçalanması daha sonrada gladyatörler tarafından kafasının kesilerek şehit edilmesi, Hıristiyanlık tarihinde iz bırakan olaylardandır.⁵¹⁷

Septimus Severus'un hükümdarlığının sonlarına doğru (M.S. 202) çıkarılan fermanla, hem Yahudilik hem Hıristiyanlık yasaklı dinler sınıfına alınmıştır. Bu dönemde Roma, Kartaca, İskenderiye ve Korint'de Hıristiyanlara şiddetli takibatlar başlatılmıştır. Ardından Hıristiyan halk eziyet görmüş, işkence edilmiş ve çeşitli şekillerde idam edilerek öldürülmüştür.⁵¹⁸ Bu dönemde Mısır ve Kartaca başta olmak üzere birçok şehirde binlerce Hıristiyan'ın şehit edildiğine dair bilgiler bulunmaktadır.⁵¹⁹

İmparator Severus'tan sonraki dönemlerde (M.S. 211) Hıristiyan halka yapılan eziyet ve zulümler hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu dönemde başa geçen İmparatorlar Hıristiyanlara hoşgörü ile davranmışlardır. Hıristiyanlar M.S. 211-249 yılları arasında 38 yıl boyunca rahat bir dönem yaşamışlardır. Bu rahat dönem İmparator Decius'un tahta çıkmasıyla sona ermiştir.⁵²⁰

Daha sonraki dönemlerde başa geçen Roma İmparatorları Decius (M.S. 249-251) ve Diokletianus (M.S. 284-305) dönemlerinde de Hıristiyanlara zulümler devam etmiş ve sistemli bir hale gelmiştir. Bu dönemlerdeki baskılar, Hıristiyan toplumu içerisindeki ilgisiz ve hakîkî mânâda iman etmeyenlerin arınmasına yardımcı olmuştur.⁵²¹ Anlaşıldığı üzere özellikle Decius döneminde imanları zayıf olan

⁵¹⁷ http://www.incilturk.com/kilise_babalari/perpetua.htm, (27.01.2021).

⁵¹⁸ Eusebius, *a.g.e.*, ss. 144-145.

⁵¹⁹ Lawrence, *a.g.e.*, s. 174.

⁵²⁰ Erbaş, *a.g.e.*, s. 32.

⁵²¹ Gasque, "İnancın Sorgulanması", *Hıristiyanlık Tarihi*, ss. 84-85.

Hıristiyanlardan bazıları yapılan zulüm ve işkenceler sebebiyle Hıristiyanlıktan ayrılmışlardır.

Hıristiyan kaynaklarına bakıldığında, Hıristiyanların karşı karşıya kaldığı en şiddetli zulüm İmparator Decius'un kışkırtması sonucu olmuştur. İmparator, topraklarında yaşayan bütün vatandaşların geleneksel Roma Tanrıları'na adak sunması için yazılı bir emir vermiştir. Bu emre karşı gelenleri veya buna yanaşmayanları öldürmüştür. Birçok Hıristiyan bu emre boyun eğmek zorunda kalmıştır. Ancak çok sayıda Hıristiyan'ı bu emre uymadıkları için tutuklanmışlar, hapse atıp eziyet etmişler ve sonunda öldürmüşlerdir. Bu ölenler arasında dönemin Roma, Antakya ve Kudüs piskoposları da bulunmaktadır.⁵²²

Ünlü Hıristiyan teolog ve tarihçi Freeman'a göre, İmparator Decius bu fermanla kendisini en mükemmel asker-impator olarak tanımlamıştır. Bu fermanla beraber başlattığı Hıristiyan takibatlarını, onları yok etmek için değil bastırmak için gerçekleştirmiştir. İmparatorluk kültürüne dair yayınladığı fermanında, Roma'da yaşayan insanların hem Roma Tanrıları'na hem de İmparator kültürüne saygı duymalarını emretmiştir.⁵²³ Söz konusu fermandaki emirlere uymayanları da en ağır şekilde cezalandırarak, öldürmüştür.

Ashâb-ı Kehf (Yedi Uyurlar) diye adlandırılan yedi Hıristiyan genç de M.S. 250 yılında İmparator Decius'un zulümden kaçarak mağaraya sığınmıştır. Romalı yöneticiler tarafından Hıristiyan halka, putlara tapmaları ve Roma Tanrıları'na kurban kesmeleri istenmiştir. Bu emirleri yerine getirmeyenler çeşitli eziyetlere maruz kalmış, sonunda da öldürülmüştür. Bütün baskılara rağmen bu yedi genç Romalıların istekleri yerine getirmemiştir. Daha sonra Hıristiyan oldukları ve İmparatorun isteklerini yerine getirmedikleri için kendilerine eziyet yapılacağını anlayan gençler yakınlarda bir mağaraya saklanmışlardır. Gençleri bulamayan Decius, onların mağaraya saklandığı öğrenmiş, ardından askerlerine mağaranın kapısını büyük taşlarla kapatılmasını emretmiştir. Bu şekilde Hıristiyan gençler diri diri mağaraya gömülmüştür.⁵²⁴ Ancak

⁵²² Aras, *a.g.m.*, s. 89; Gasque, "İnancın Sorgulanması", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 90.

⁵²³ Freeman, *A New History of Early Christianity*, s. 209.

⁵²⁴ İsmet Ersöz, "Ashâb-ı Kehf", *DİA*, İstanbul, 1991, III/465.

başka kaynaklara baktığımızda bu gençlerin yaklaşık 200 yıla yakın uykuya daldığı, daha sonra zengin bir adam tarafından mağaranın kapısındaki taşların kaldırılması sonucu uyandıklarından bahsedilmektedir. Daha sonra ise bu yedi gencin tekrardan uykuya daldıkları hakkında bilgi verilmektedir.⁵²⁵ Bu dönemde Romalı yöneticilerin nerdeyse bütün şehirlerde Hıristiyan halka zulüm yaptıkları görülmektedir.

İlk Kilise'nin en büyük araştırmacısı ve yazarı olan Origenes, İmparator Decius'un yapmış olduğu zulüm döneminde işkencelere maruz kalmış ve birçok yara almıştır. M.S. 254 yılında almış olduğu bu yaralar sebebi ile öldüğü düşünülmektedir.⁵²⁶

İmparator Decius'un erken ölmesiyle yerine İmparator Trebonianus Gallus (M.S. 251-253) geçmiştir. Bu dönemde Hıristiyanlara karşı eziyet ve zulümler devam etmekle birlikte bir önceki döneme göre azalmıştır.⁵²⁷ Yine de bu dönemde azda olsa Hıristiyan halk eziyet görmüş ve imanları uğruna şehit olmuştur.

Roma İmparatorluğu'nun zayıflamaya başladığı bir dönemde başa geçen İmparatorlardan biri olan Valerianus (M.S. 253-260) yönetiminde Hıristiyanlara karşı eziyetler hız kesmeden devam etmiştir. İmparatorun M.S. 258 yılında Hıristiyanlara karşı başlatmış olduğu zulümlerde birçok Hıristiyan şehit düşmüştür. Bu dönemde en önemli şehitlerden bir olan Novatianus, inancı yüzünden öldürülmüştür.⁵²⁸

Bu dönemde diğer bir önemli şehit Kartaca (Tunus) Piskoposu Cyprianus'un öldürülmesidir. Hıristiyanlığı seçtikten kısa bir süre sonra piskopos seçilen Cyprianus, İmparator Decius'un baskılarıyla karşı karşıya kalmıştır. Cemaatinden pek çok kimsenin hapsedilmesi, işkenceye tâbî tutulması ve inancından dönmesine karşın Cyprianus kaçmış ve saklanmıştır. İmparator Valerianus döneminde de süren baskılar ve zulümler sonucunda M.S. 258 yılında idam edilmiştir.⁵²⁹

⁵²⁵ Aras, *a.g.m.*, ss. 92-93.

⁵²⁶ Everett Ferguson, "Origenes", *Hıristiyanlık Tarihi*, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, s. 108.

⁵²⁷ Gasque, "İnancın Sorgulanması", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 90.

⁵²⁸ Michael A. Smith, "Novatianus Yanlıları", *Hıristiyanlık Tarihi*, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, s. 89.

⁵²⁹ <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-cyprianus-thascius-caecilius-cyprianus-10954/>, (27.01.2021); Aras, *a.g.m.*, s. 89.

Özellikle M.S. 257 ve M.S. 258’de yayımlanan iki fermanla İmparator Valerianus, Decius’un yapmaya çalıştığı şeyi daha da ileri götürmüştür. Birçok bölgede Hıristiyanlara karşı uyguladığı zulümleri arttırmıştır. Uyguladığı zulmün amacı Hıristiyan cemaatini sosyo-ekonomik yönden yıpratmak ve cemaati fonksiyonsuz bırakmaktır. Bu fermanla beraber Hıristiyanlara dair her şey yasaklanmış, Hıristiyanlara ait yerler, haczedilerek ele geçirilmiştir. İmparatorluğun emrine itaat etmeyenlerin sonu ilkin sürgün veya madenlerde çalışmak, ikincisinde ise idam edilmek olmuştur.⁵³⁰

Roma İmparatorları Decius ve Valerianus dönemlerinde Hıristiyanlara karşı çok şiddetli takibatlar yapıldığı çok açıktır. Bu dönemlerde Hıristiyanlar ağır işkencelere maruz kaldılar ve birçok şehit verdiler. Ayrıca günümüzde Nevşehir’de bulunan yer altı şehirlerinde, Hıristiyan halkın bu eziyetlerden saklandığı düşünülmektedir.⁵³¹

Ayrıca bu dönemin sonlarına doğru zulümler yeni bir vahşet boyutu kazandı. Kilise önderlerine Roma Tanrıları’na tapınmaları emredildi. Eğer bunu yapmazlarsa tutuklanacaklarına veya sürgüne gönderileceklerine dair tehditte bulunuldu. Bunlara ek olarak Hıristiyanların bir araya gelmeleri ve mezarlıkları ziyaret etmeleri yasaklandı. İmparator daha da ileri giderek kilise önderlerinin öldürülmesi, imanından vazgeçmeyenler için mallarına haciz konulması, kölelik ve hattâ ölüm gibi cezaları içeren bir emir çıkarttı. Ancak Roma’nın Perslerle savaşa girmesi uygulamanın sona ermesini sağladı.⁵³²

Ünlü kilise tarihçisi Eusebius, İmparator Valerianus dönemini şu sözlerle anlatır: “Onlar, birçoğumuzu bilmiyorlardı. Fakat öğrendikleri kadın, erkek, çocuk, asker, sivil, genç kadın, çocuklu kadın, yaşlı, genç ayırt etmeksizin her yaştan ve halktan insana kılıçlarla ve ateşlerle saldırdılar.”⁵³³

Valerianus’un Perslerle savaşırken ölmesi üzerine tahta oğlu Gallienus (M.S. 260-268) geçti. İmpator Gallienus, döneminde Hıristiyan zulümlerine son vermek için

⁵³⁰ Gülsevinç, *Erken Ortaçağ’da Hıristiyan Toplulukların Mağduriyeti*, s. 43.

⁵³¹ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 279; Kurt-Aykıt, *a.g.e.*, s. 225.

⁵³² Gasque, “İnancın Sorgulanması”, *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 90.

⁵³³ Eusebius, *a.g.e.*, s. 187.

bir ferman çıkarttı.⁵³⁴ Bu fermanla beraber Hıristiyanlar için az da olsa huzur dönemi başlamış oldu.

Bu olaylardan sonra kırk üç yıl Hıristiyan halk için barış ve huzurlu bir dönem başladı. Ancak İmparator Diocletianus'un (M.S. 284-305) son dönemlerinde özellikle M.S. 303 yılında bu refah dönemi en sert zulümlerle kesildi. Diocletianus Hıristiyanlara karşı en başlarda baskıcı bir politika uygulamamıştı. Fakat zaman içerisinde Hıristiyanların devletin her kademesine yerleşmesi -özellikle askeriyede- sebebi ile tedbir almaya başladı. Hıristiyanlar karşı şiddet içeren dört bildiri yayınladı. Bu bildiriyle beraber İmparator, tüm kilise binalarının yıkılmasını, Hıristiyanların kitaplarının toplatılmasını, Hıristiyanların hükümetten ve ordudan atılmasını ve son olarak da kilise önderlerinin tutuklanmasını emretti. Bir yıl sonra da bunlara ek olarak M.S. 304 yılında bir bildiriyle Hıristiyanların putperest Tanrılara adak sunmaları emredildi.⁵³⁵ Bu dönemde Hıristiyanlık o kadar çok yayılmıştı ki, Roma İmparatorluğu'nun her kademesinde Hıristiyanlığı kabul etmiş kişiler bulunmaktaydı.

Diocletianus'un başlatmış olduğu büyük zulüm ilk zamanlar Batı bölgelerinden çok Afrika bölgelerini etkilemiştir. Bu zulümler sırasında kırk yedi tane Hıristiyan, inançları uğruna hiç acımadan öldürmüştür.⁵³⁶ Daha sonra ise Mısır ve Filistin bölgeleri de en vahşi uygulamaların gerçekleştiği yerler olmuştur. Bu bölgelerde bulunan Hıristiyan halk şiddetli eziyetle karşılaşmış ve sonunda birçok şehit vermiştir.⁵³⁷

İmparator Dioklaten (Diocletianus), döneminde Hıristiyanlara yaptığı takibatların bir bölümünün özellikle Ürdün'de bulunan Yahudi kökenli Hıristiyanlara yönelik olduğu düşünülmektedir. Bu takibatlar Ebionitlerin çoğunun sonunu getirmiştir. Bunlardan bazıları çeşitli eziyetlerle öldürülmüş, bazıları da sürgün edilmiştir. Zaman içinde de varlıkları son bulmuştur.⁵³⁸

⁵³⁴ Eusebius, *a.g.e.*, s. 189.

⁵³⁵ Gasque, "İnançın Sorgulanması", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 90; Gülsevinç, *Erken Ortaçağ'da Hıristiyan Toplulukların Mağduriyeti*, ss. 43-44; Lawrence, *a.g.e.*, s. 175.

⁵³⁶ David F. Wright, "Kuzey Afrika Kilisesi", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 206.

⁵³⁷ Gülsevinç, *Erken Ortaçağ'da Hıristiyan Toplulukların Mağduriyeti*, s. 44.

⁵³⁸ Schoeps, *a.g.e.*, s. 43.

İmparator Diocletianus'un emriyle yapılan katliamlarda bir Hıristiyan kasabası kökten yok edilmiştir. Roma askerleri tarafından kasaba tamamen yakılıp yıkılmıştır. Hıristiyan kaynaklarına göre bu kasabanın Anadolu'da bulunan Frigya'daki Eumenia* kasabası olma ihtimali vardır. Bu kentte yaşayan halk sırf Hıristiyan oldukları için öldürülmüştür.⁵³⁹

Ayrıca bu dönemde Roma'daki kilise mallarına el konularak birçok Hıristiyan inançlarından dolayı öldürülmüştür. Filistin, Suriye ve Mısırda'ki Hıristiyanların özellikle şiddete maruz kalarak öldürüldükleri anlaşılmaktadır. İmparator Diocletianus, kiliseyi kapatmak yani Hıristiyanlığı ortadan kaldırmak için çok uğraşmıştır.⁵⁴⁰ Fakat bütün bu uğraşlarına rağmen Hıristiyanlık daha güçlü bir şekilde her tarafa yayılmıştır.

3. yüzyıl âdetâ Hıristiyan Tanrısı ile Roma Tanrıları arasındaki müthiş mücadelenin arenasına dönüşmüştür Hıristiyan katliamları artarak devam etmiş, hemen hemen her yerde Hıristiyan halka işkence ve zulümler yapılmış, baskı politikası artarak devam etmiştir. Bu yüzyılda artık İmparatorlar da bizzat işin içine karışmışlardır. Valiler, İmparatorlara mektuplar yazıp Hıristiyanlara ne yapacaklarına dair tavsiyeler istemiştir. Konuya bir avukat edasıyla bakan İmparatorlar, artık Hıristiyan sorununu İmparatorluğun kendisine ve şahsına karşı işlenmiş bir suç olarak kabul etmişlerdir. Bu yüzden de Hıristiyanlara suçlular gibi muamele etmişler, türlü türlü işkenceler yapmışlar ve vahşice öldürmüşlerdir.⁵⁴¹

Diocletianus, Roma'nın geleneksel dinine önem vermiş ve tüm Romalılardan pagan Tanrılarına tapmalarını istemiştir. Yayınladığı emirnamelerle Hıristiyanların toplu olarak ibadet ettikleri yerler yakılmış, Hıristiyanlar öldürülmüş ya da aslanlara ve diğer vahşi hayvanlara yem olarak atılarak cezalandırılmıştır.⁵⁴² İki yıl süren bu

* Eumenia: Kent Çivril-Dinar karayolu üzerindeki Işıklı Mahallesinin bulunduğu alandadır. Kent Bergama Kralı II. Eumenes adına kurulmuştur. Işıklı kasabasının güneydoğusunda bulunan su kaynağı yakınlarında antik döneme ait izler görülmektedir. Bugün "Saribaba Tepesi" olarak adlandırılan dağlık bölgenin üzerindeki düzlük, özellikle Bizans döneminde kale olarak kullanılmıştır. Bu tepenin yamaçlar ise Eumenia'nın nekropolüdür (bk. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/gezilecekyer/eumania-antik-kenti>, "24.01.2021").

⁵³⁹ Hemer, *a.g.e.*, s. 76.

⁵⁴⁰ Gasque, "İnancın Sorgulanması", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 92.

⁵⁴¹ Gülsevinç, *Erken Ortaçağ'da Hıristiyan Topluluklarının Mağduriyeti*, ss. 39-40.

⁵⁴² Tekin, *a.g.e.*, s. 292.

takibatlar neticesinde Hıristiyan halk şiddetli işkencelere maruz kalmıştır. Bu iki yıllık süre içerisinde sayısız Hıristiyan şehit olmuştur.⁵⁴³

İmparator Galerius Maximianus (M.S. 305-311) döneminde de Hıristiyanlara yapılan eziyetler kaldığı yerden devam etmiştir. Galerius M.S. 302 yılında İmparator Diocletianus ile beraber Apollo Kahini'ni ziyaret etmişlerdir. Kâhinle görüşükten sonra Hıristiyanların güçlerinin büyüdüğünden ve sayılarının arttığından yakınmışlardır. Daha sonra da Roma Tanrıları'na inanmayan ve inkâr eden Hıristiyanları yok etme kararı vermişlerdir.⁵⁴⁴ Bu sebeple de Diocletianus kendi döneminde Hıristiyan halka birçok eziyet yapmıştır. Galerius da İmparatorluğun başına geçince bu zulümlere kaldığı yerden devam etmiştir.

Bu üç yüzyıllık süre içerisinde Romalılar tarafından Hıristiyanlara yapılan eziyet, işkence ve zulümlere çeşitli yasal açıklamalar uydurulmuştur. Bu iftiraların başında Hıristiyanların yamyam olduğu, ateist olduğu ve insanlarla eneset ilişkide girdikleri yer almaktadır. Tabî ki bunların hepsi bir uydurma ve iftiradan başka bir şey değildir. Asıl neden Roma Tanrıları'nın reddedilmesi ve bu sebeple de Tanrılarla barışın bozulacağı ve bereketin azalacağı korkusudur. Onun için İmparatora tapınmayanlar vatan haini sayılmış ve çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Ayrıca "Hıristiyan" adı bile bir suç olarak kabul edilmiştir.⁵⁴⁵

Ayrıca bütün bunlara ek olarak, Hıristiyan sakramantlerinin ve ibadetlerinin yanlış algılanması (Ekmek-Şarap ayininde ekmek ve şarabın, İsa'nın bedeni ve kanı olarak algılanması, Hıristiyan halk arasındaki, kardeşlik ve baba kelimelerinin yanlış anlaşılması) sebebiyle, Romalılar Hıristiyanları yamyamlık ve ahlaksızlıkla suçlamışlardır. Bütün bu sebepler yüzünden Hıristiyan halk, ilk üç yüzyıl ağır takibatlara uğratılmış ve birçok eziyete maruz kalmıştır.⁵⁴⁶

Maximinus'un (M.S. 308-313) dönemine gelindiğinde ise Hıristiyanlara karşı zulümler hâlâ devam etmektedir. Bu dönemde aynı zamanda hem Licinius hem de

⁵⁴³ Sarıkcıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 279.

⁵⁴⁴ Eusebius, *a.g.e.*, ss. 209-210.

⁵⁴⁵ Gasque, "İnancın Sorgulanması", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 84; Sönmez, *a.g.m.*, ss. 1377-1378.

⁵⁴⁶ Sönmez, *a.g.m.*, ss. 1377-1379.

Konstantin İmparatorudur. Konstantin ve Licinius'un, Maximinus'u yenmesiyle Hıristiyanlara karşı yapılan zulümler bitmiştir.⁵⁴⁷

Hıristiyanların Milan Fermanı'na kadar dört bir tarafı tehlikeyle kuşatılmıştır. Rakip Hıristiyan mezhepleri, Romalılar, Yahudiler ve çeşitli inançsız gruplar bunlardan bazılarıdır. Hıristiyan halk düşmanları tarafından baskılara, eziyetlere, işkencelere maruz bırakılmış, ellerinden malları ve eşyaları alınmış, sürülmüşler ve vahşice öldürülmüşlerdir.⁵⁴⁸

M.S. 312 yılına gelindiğinde Konstantin, Hıristiyanlara karşı ılımlı davranmaya ve iltimas göstermeye başlamıştır.⁵⁴⁹ M.S. 313 yılında ise Konstantin, Hıristiyanlara özgürlük sağlamak, el konulan ibadet yerlerini geri vermek ve uğradıkları tüm zararların karşılıklarını ödemek amacıyla bir ferman yayınlamıştır. Yayımlanan bu Milan (Milano) Fermanı'yla İmparatorluk'taki bütün Hıristiyanlar din ve ibadet özgürlüğüne kavuşmuştur.⁵⁵⁰

Hıristiyanlara, Yahudilerce yapılan iftiralara ve putperest kökenli düşünürlerce yapılan saldırılara cevaben Hıristiyan âlimler eserler yazmıştır. Özellikle Kilise Babaları bu iftiralara karşı cevaplar vermiştir. İlk dönemlerde bu eserler İncil ve Mektup tarzı kitaplar olurken, daha sonraki dönemlerde ise Hıristiyan teolojisi ile ilgili çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Bu eserler sayesinde hem Hıristiyanlık hakkında bilgiler verilmiş hem de Hıristiyanlara karşı yapılan iftiralar ve suçlamalara cevaplar verilmiştir.⁵⁵¹

Burada şunu da söylemek gerekli olacaktır: Bütün Yahudiler kitlesel olarak İsa'ya ve Hıristiyanlara kötü davranmış değildir. Yahudiler içerisinde bulunan bazı gruplar tarafından Hıristiyanlara baskı ve zulüm yapılmıştır.⁵⁵²

⁵⁴⁷ Gülsevinç, *Erken Ortaçağ'da Hıristiyan Toplulukların Mağduriyeti*, ss. 44-45; Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, ss. 279-280.

⁵⁴⁸ Woodhead, *a.g.e.*, s. 71.

⁵⁴⁹ Todd, *a.g.e.*, s. 141.

⁵⁵⁰ Ağaoğulları- Köker, *a.g.e.*, s. 72; Tekin, *a.g.e.*, ss. 298-300; Erbaş, *a.g.e.*, s. 32.

⁵⁵¹ Smith, "Müjde'nin Yayılması", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 80; Sönmez, *a.g.m.*, ss. 1384-1389.

⁵⁵² Çoban, *a.g.e.*, ss. 119-120.

İsa'ya inananlar, tarih boyunca Yahudilerden ve kâfirlerden (Romalılar) birçok zulüm ve eziyet görmüşlerdir. Hattâ zaman zaman çeşitli yollarla acı çektirilerek öldürülmüşlerdir.⁵⁵³ Fakat bu eziyet ve zulümlere katlanma konusunda onlara cesaret veren Kutsal Ruh olmuştur. Kutsal Ruh Hıristiyanlara İsa'nın göğe alınmasından itibaren baskılara ve tehlikelere karşı meydan okuma gücü vermiştir.⁵⁵⁴

Hıristiyanlar yaklaşık üç yüzyıl boyunca Romalılar tarafından eziyet gördüyse de asıl zulmü Yahudiler görmüştür. Birçok Yahudi Romalılar tarafından yok edilmiştir.⁵⁵⁵

Petrus, Yeni Ahit'te bulunan mektubunun son kısmında, İsa'nın yolunda acı çekmenin, eziyet görmenin, hakarete uğramanın Mesih'in acılarına ortak olmaya ve kurtuluşa ulaştıracağını belirtmiştir.⁵⁵⁶ İşte bütün bu sebeplerden dolayı Hıristiyanlar acı ve eziyetlere göğüs gererek şehit olma uğruna vazifelerine devam etmişler ve imanlarından vazgeçmemişlerdir.

Hıristiyanlar için iman uğruna ölmek, İsa Mesih'in öğrencisi olmanın mutlak işareti olarak kabul edilmiştir. Yeni Ahit'in Vahiy bölümünde bu konuyla ilgili İsa Mesih'e olan tanıklıklarını ve imanlarını kanla mühürleyenlere özel bir ödül verileceği vaat edilmiştir.⁵⁵⁷ Âdeta iman uğruna ölmek Tanrı'ya gösterilen sadakatin yüce bir örneği olarak kabul edilmiştir. İşte bu sebeplerden dolayı Hıristiyanlar ilk üç yüzyıl boyunca bütün bu eziyet ve zulümlere karşı sabır etmiş, imanlarından ve davalarından asla vazgeçmemişlerdir. Âdeta ölüme gülerek ve isteyerek gitmişlerdir. Sonunda da bu mücadelenin zaferini kazanarak Hıristiyanlığı tüm dünyaya yaymışlardır.

Bütün bu zulümlere rağmen üçüncü yüzyıla kadar ilk Hıristiyanlar, Roma İmparatorluğu'na karşı farklı ve ılımlı bir yaklaşım göstermişlerdir. Bu dönemlerdeki Hıristiyan yazarlara göre Hıristiyan halk, vergilerini ödemiş, yasalara saygılı davranmış, Roma ve İmparatorlar için dua etmişlerdir. Aslında burada Roma

⁵⁵³ Aydın, *a.g.e.*, s. 104.

⁵⁵⁴ Briggs, *a.g.e.*, s. 17.

⁵⁵⁵ Çoban, *a.g.e.*, s. 152.

⁵⁵⁶ 1. Petrus, IV/13-17.

⁵⁵⁷ Gasque, "İnancın Sorgulanması", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 95.

Tanrıları'na tapınmayan kişilerin de iyi bir Romalı olabileceğini göstermişlerdir.⁵⁵⁸ Fakat bütün bunlar Roma İmparatorlarının Hıristiyanlara zulüm yapmasına engel olamamıştır.

Hıristiyanların zulüm ve işkenceye maruz kaldığı ilk üç yüzyıl boyunca birçok Hıristiyan şehit edilmiştir. Biz burada fazla ayrıntıya ve isimlere girmeden genel bir şekilde konuyu anlatmaya çalıştık. Daha detaylı bilgi elde etmek isteyenler Hıristiyanlık ve Roma Tarihi ile ilgili kaynaklara bakabilirler.

2.6. Hıristiyanlara Yapılan Eziyetlerin Hıristiyanlığa Etkileri

Roma İmparatorluğu'nun baskı ve zulüm uyguladığı dönemlerde iman uğruna ölen Hıristiyanlara büyük saygı gösterilmiştir. İman uğruna ölen bu kişiler "Azizler" (Saints) olarak isimlendirilmiştir.⁵⁵⁹ İmanları uğruna şehit olanların öldüğü gün, "Azizler Günü" olarak kabul edilerek bağlı olduğu yerel topluluklar tarafından kutlanmaktadır. Bununla beraber Petrus, Pavlus ve Yuhanna gibi bazı havarilerin şehit oldukları günler ise yerel olarak değil tüm Hıristiyan dünyası tarafından kutlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde bu anma günleri Hıristiyan takvimine de eklenmiştir.⁵⁶⁰

Hıristiyan inancının merkezinde İsa Mesih olduğunu söylemiştik. Bununla beraber azizler inancı da Hıristiyan akidesi açısından son derece önemli olduğunu söylemek doğru olacaktır.⁵⁶¹ Azizler diye adlandırılan, havariler ve ilk dönem iman şehitleri Hıristiyan akidesinin ve ibadetlerinin oluşmasına büyük etkisi olmuştur.

Hıristiyanlar, iman uğruna şehit olan havariler ve Hıristiyanlar için çeşitli bayramlar da kutlamaktadır. Bu bayramların tarihleri ülkelere ve mezheplere göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu önemli günler "Şehitler ve Havariler Bayramı" olarak isimlendirilerek çeşitli törenler ve ayinler yapılmaktadır.⁵⁶²

⁵⁵⁸ Wright, "İlk Hıristiyanlar Neye İnanıyordu", *Hıristiyanlık Tarihi*, ss. 123-124.

⁵⁵⁹ Polat, *a.g.e.*, s. 53, 62.

⁵⁶⁰ Smith, "Tapınma ve Hıristiyan Yılı", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 33; Polat, *a.g.e.*, ss. 227-228.

⁵⁶¹ Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 58.

⁵⁶² Erbaş, *a.g.e.*, s. 97.

Hıristiyanlar, azizlik mertebesini her türlü dünyevî makamlardan üstün görmüşlerdir. Bu sebeple de onlara dualar etmişler ve ahirette şefaathçi olacaklarını düşünmüşlerdir. Ayrıca eşyalarına ve kalıntılarına büyük saygı göstermişlerdir.⁵⁶³

Kiliseler tarafından Hıristiyan oldukları için eziyet çekip zulüm gören ve hapse atılan kişilere, tövbe eden günahkârları bağışlama yetkisi verilmiştir. Böylelikle bu kişiler sayesinde bağlı olduğu kiliseyi kutsaması sağlanmıştır. Bazı kiliselerde, iman uğruna şehit olmuş kişilerin mezarlarının üzerine veya yanına inşa edilmiştir. Aynı zamanda bu kişilerin mezarlarında çeşitli dini ayinler ve dualar yapılmaktadır. Bununla beraber bu kişilerin kemikleri ve eşyaları da kutsal olarak kabul edilmiştir.⁵⁶⁴

Kutsal kabul edilen azizlerin kemikleri, saçları, dişleri ve eşyaları zaman içerisinde kiliselerin özel bölümlerine yerleştirilmiştir. Bu sayede kilisenin bulunduğu şehrin, azizler tarafından korunacağına inanılmıştır.⁵⁶⁵

Daha sonraki dönemlerde özellikle havarilerin ve diğer şehitlerin gömüldükleri yerlere anıt mezarlar yapılmıştır. Bu yerler Hıristiyanlar tarafından kutsal kabul edilerek buralarda dualar edilmiş, mucizeler beklenmiş ve önemli bir ziyaret - ibadet - yerleri olarak kullanılmıştır.⁵⁶⁶

Zaman içerisinde Tanrı'ya, iman uğruna ölenler aracılığıyla dua etmenin daha etkili olduğu inancı doğmuştur. Bu sebeple de azizlerin mezarlarında dua etmeye çok önem verilmiş, kutsal kitaptan bölümler okunmuş ve mezarlıkları kutsal ziyaret yerlerine dönüşmüştür.⁵⁶⁷ Bununla beraber iman uğruna ölenlerin emanetlerini yüceltmek ve ölümlerini anmak için çeşitli etkinlikler düzenlenmeye başlanmış ve bu uygulamaların bazıları günümüze kadar ulaşmıştır.⁵⁶⁸

Bazı önemli mezarlıklar (azizlerin mezarları) Hıristiyanlar için hac yeri olarak kabul edilmiştir. Hıristiyan takvimine göre senenin belli günlerinde buralar ziyaret

⁵⁶³ Polat, *a.g.e.*, s. 56, 179.

⁵⁶⁴ Smith, "Tapınma ve Hıristiyan Yılı", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 33.

⁵⁶⁵ Polat, *a.g.e.*, ss. 58-59.

⁵⁶⁶ Wright, "İlk Hıristiyanlar Neye İnanıyordu", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 122.

⁵⁶⁷ Gasque, "İnancın Sorgulanması", *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 95.

⁵⁶⁸ Polat, *a.g.e.*, s. 189.

edilerek ayinler yapılmaktadır. Dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen Hıristiyanlar buralarda hac ibadetini yerine getirerek çeşitli dualar etmektedirler.⁵⁶⁹

Hıristiyanlar, azizlik inancını zaman içerisinde daha da ileri götürülerek, azizlerin kutsal güçlerle bağlantı kurduğuna inanmışlardır. Bu yüzden de azizlerin, bütün Hıristiyanları koruduğunu düşünmüşlerdir.⁵⁷⁰

Azizlerin isimleri de Hıristiyanlık için çok önemli bir yere sahiptir. Avrupa'ya yaptığım gezilerde birçok Hıristiyan ülkeyi gezme fırsatım olmuştur. Belçika, Hollanda başta olmak üzere birçok Hıristiyan ülkesinde azizlerin isimleri kilise dışında mahalle, kasaba, yurt ve okul gibi yer ve mekân ismi olarak kullanılmaktadır. Bununla beraber Hıristiyanlar, azizlerin isimlerini kendi çocuklarına vermektedirler.

Hıristiyanlara yapılan eziyetlerin etkilerinden bir tanesi de daha sonraki dönemlerde kiliselerde görülen ikon ve resimlerin, İsa ve Meryem'in dışında şehit olmuş azizleri de simgelemesidir.⁵⁷¹ Özellikle Ortodoks kiliselerinde ikonlar önemli bir yere sahiptir. Papazlar, ayin sırasında bazı azizlerin isimlerini sayarak âyini gerçekleştirmektedirler.⁵⁷²

Ayrıca havarilerin ve ilk dönem şehitlerinin kurmuş olduğu kiliseler Hıristiyanlar için çok önemli bir yere sahiptir. Azizlerin kurmuş olduğu bu kiliseler, "Apostolik Kilise" olarak kabul edilmiş ve ilk dönemlerden itibaren diğer kiliselerden üstün olduğu düşünülmüştür. Haliyle diğer kiliseler de bir aziz ile bağlantı kurarak kendi önemini arttırmaya çalışmıştır.⁵⁷³

Zaman içerisinde azizlere duyulan tâzim ve bağlılık abartılmış ve suistimal edilmiştir. Hıristiyanlar tarafından kutsallaştırılan azizlik, bir nevi putlaştırılmaya çalışılmıştır.⁵⁷⁴

Her dinde ve tarihî olayda olduğu gibi konumuz içerisinde de bazı konular ve olaylar abartılmış, çeşitli eklemeler yapılmıştır. Tarih sahnesinde ortaya çıkmalı yaklaşık

⁵⁶⁹ Erbaş, *a.g.e.*, s. 106.

⁵⁷⁰ Polat, *a.g.e.*, s. 167.

⁵⁷¹ Henry Sefton "Binalar ve İnançlar", *Hıristiyanlık Tarihi*, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, s. 46.

⁵⁷² Polat, *a.g.e.*, s. 234.

⁵⁷³ Yıldırım, *Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi*, s. 22.

⁵⁷⁴ Polat, *a.g.e.*, s. 57.

iki bin yıl geçmiş bir dinden bahsediyoruz. Aynı zamanda din mensupları inanç konularında abartılı ve mucizevî şeyler anlatmayı severler. İşte bütün bu sebeplerden dolayı iman uğruna ölenlerin sayısı ve çekmiş oldukları zulümler abartılmıştır. Ölümleri ile ilgili öykülerine çeşitli mucizevî olaylar ve batıl inançlarla ilgili süslemeler eklenmiştir.⁵⁷⁵

⁵⁷⁵ Gasque, “İnancın Sorgulanması”, *Hıristiyanlık Tarihi*, s. 95.

SONUÇ

Günümüzde 2,4 milyara yakın müntesibi bulunan ve dünyanın en kalabalık dini olan Hıristiyanlık, Filistin bölgesinde İsa ile ortaya çıkmış bir dindir. Hıristiyanlık, Yahudiliğin inanç, ibadet ve gelenekleriyle beraber Grek-Roma kültlerinin birleştiği bir din yapısına sahiptir. Bugünkü Hıristiyanlığın İsa'nın öğretilerinden çok Pavlus'un görüşleri üzerine şekillendiğini söylemek mümkündür.

Ayrıca Hıristiyanlık bugünkü haline gelebilmesi için birçok merhalelerden sıkıntılardan geçmiştir. Özellikle Hıristiyanlığın oluşumunda ilk üç yüzyıl çok önemli bir yere sahiptir. Hıristiyan kaynaklarına göre İsa, Yahudiler ve Romalılar tarafından çeşitli sözlü ve fiilî eziyetlere maruz kalmış, daha sonra da İsa'nın dünyadan ayrılmasının ardından M.S. 313'teki Milan Fermanı'na kadar ilk Hıristiyan cemaatleri çeşitli eziyetlere ve işkencelere maruz kalarak şehit edilmişlerdir. Hıristiyanlar, ilk üç yüzyıl bütün bu sıkıntılara göğüs gererek Hıristiyanlığı tüm dünyaya yaymışlardır.

Sıradan bir insanın bile hayatı hakkında bir bilgi vermek çok zor bir durumken; özellikle söz konusu İsa olduğunda bu konu daha da zorlaşmaktadır. Çünkü burada söz konusu bir insan mı yoksa Tanrı mı olduğu konusu da işin içine girmektedir. Aynı zamanda üzerinden iki bin yıl geçmiş bir kişi hakkında bilgi vermek de bir o kadar zor bir iştir. Bu sebeple de o dönemi yansıtan İnciller bize, İsa ve Hıristiyanlar hakkında ilk ve en önemli kaynakları sunmaktadır.

İslâmiyet'e göre Allah, emir ve yasaklarını insanlara bildirmek için insanlar arasından peygamberler seçip göndermiştir. Peygamberler Allah'ın emirlerini yerine getirmek için insanları doğru yola çağırılmışlar, nasihat etmişler ve aldıkları emir ve yasakları bildirmişlerdir. Bunları yaparken çeşitli sıkıntılara ve eziyetlere maruz kalmışlardır. Kendilerine inanan insanlar olduğu gibi kendilerine inanmayıp düşman olan insanlar da olmuştur. Onlar, bütün sıkıntılara ve eziyetlere göğüs gererek Allah'ın kendilerine verdiği görevi yerine getirmeye çalışmışlardır. Hıristiyan kaynaklarına göre Yahudi toplumuna, yeni bir dinle birlikte peygamber olarak gönderilen İsa da Tanrı'nın emirlerini yerine getirirken çeşitli eziyet ve sıkıntılara maruz kalmıştır.

Yeni Ahitte'ki bilgilere göre İsa'ya en fazla eziyet edenler Ferisilerdir. İsa, Yahudilerin özelde ise Ferisilerin şekilci dindarlığına karşı mücadele etmiştir. Toplumdaki ahlâkî bozulmuşluğu düzeltmeye çalışmıştır. Bu durumdan hoşnut olmayan Ferisiler de İsa'ya çeşitli konularda bahaneler üreterek Yahudi Şeriatı'na karşı gelmekle suçlamışlar, bu sebeple de ona çeşitli eziyetler yapmışlardır.

Hıristiyanlara göre İsa küçük yaştan itibaren çarmıha gerilişine kadar hayatının her safhasında çeşitli eziyetler görmüş ve işkencelere maruz kalmıştır. Yeri geldiğinde bu eziyetler alay etme, hor görülme, soru sorarak küçük düşürme, şehirlere sokulmama ve ölümlle tehdit edilme gibi sözlü olurken bazen de işkence, dayak, hapse atma şeklinde fiilî eziyetler şeklinde olmuştur. En sonunda ise çeşitli işkencelerle çarmıha gerilerek öldürülmüştür.

Hıristiyanlara göre İsa, Yahudilerin iftirası ve şikâyetleri üzerine Romalılar tarafından M.S. 30 yılında çarmıha gerilmesinden üç gün sonra dirilmiş ve havarilerin arasında kırk gün kaldıktan sonra Tanrı'nın katına yükseltilmiştir.

Hıristiyan inancının merkezini, Tanrı'nın oğlu olan İsa Mesih ve onun mucizevî doğumu, eziyet görmesi, acı çekmesi, çarmıha gerilmesi, ölümden dirilmesi, göğe yükselmesi ve ileride yeniden dünyaya gelecek olması oluşturmaktadır. İsa'nın hayatı boyunca maruz kalmış olduğu eziyetler ve bunun sonucunda çarmıhta ölümü, başta inanç ve iman konuları olmak üzere birçok yönden Hıristiyanlığı etkilemiştir. Bu sebeple de İsa'ya yapılan eziyetler, daha sonraki dönemlerde Hıristiyan doktrinlerinin, sakramentlerinin ve ibadetlerinin oluşmasında etkili olmuştur.

Hıristiyan kaynaklarına bakıldığında İsa'nın yaklaşık üç yıl süren tebliğ döneminde sadece kendisi anlatmak için uğraştığını, bu yeni dinin havariler gibi belirli sayıdaki öğrenciler ve inananlarla sınırlı olduğu ve hiçbir yerleşim yerinde toplu bir şekilde bu yeni dinin kabul edilmediği anlaşılmaktadır. Onun dünyayı terk etmesinden sonra havariler ve inananlar farklı bölgelere ve ülkelere giderek İsa'nın öğretilerini anlatmışlar ve dünyanın her yerine Hıristiyanlığı yaymaya çalışmışlardır.

Hıristiyanlığın yayılması sürecinde özellikle ilk üç yüzyıl çeşitli sıkıntı ve eziyetlerle karşı karşıya kalınmıştır. Bu dönemlerde özellikle Yahudiler kendi

içlerinden çıkan bu yeni dine karşı tepki göstermişler ve ilk Hıristiyanları hainlikle suçlamışlardır. Bu sebeple de İsa dâhil bütün Hıristiyanlara eziyet ve baskı politikası gütmüşlerdir. Bununla beraber Roma İmparatorları da bu yeni dini hoş görmemişler, kendi pagan anlayışlarına karşı olan bu inanca karşı mücadele etmişlerdir. Ayrıca misyon faaliyetleri için gidilen bölgelerdeki inançsızlar tarafından havariler ve Hıristiyanlara çeşitli zulüm ve işkenceler yapılmıştır. Hıristiyanların zulüm ve işkenceye maruz kaldığı ilk üç yüzyıl boyunca birçok Hıristiyan şehit edilmiştir.

Hıristiyan kaynaklarına göre, Hıristiyanlara asıl eziyet edenler Romalılar olmuştur. İsa'nın vefatından M.S. 313'teki Milan Fermanı'na kadar, başa geçen bir kaç İmparator hariç neredeyse bütün İmparatorlar Hıristiyanlara baskı ve eziyet uygulamışlardır. Bunun asıl sebebi, Hıristiyan halkın Roma Tanrıları'na inanmaması ve kurban kesmeyi istememeleridir. Ayrıca Hıristiyanlığın, Roma İmparatorluğu'nun sosyal yapısını alt üst etmesi ve birçok Romalı'nın Hıristiyanlığı seçmesi de eziyetlerin artmasına sebep olmuştur.

İmparator Konstantin'in M.S. 313 yılında, Hıristiyanlara din ve ibadet özgürlüğüne sağlayan Milan Fermanı'nı yayınlaması ile birlikte Hıristiyanlara yapılan eziyetler son bulmuştur.

Bununla beraber azizler inancı da Hıristiyan akidesi açısından son derece önemli bir yere sahiptir. Azizler diye adlandırılan, havariler ve ilk dönem iman şehitleri Hıristiyan akidesinin ve ibadetlerinin oluşmasına büyük etkisi olmuştur.

KAYNAKÇA

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali-KÖKER, Levent, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

AKŞİT, Oktay, *Roma İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1976.

ARAS, Ahmet, “Anadolu Kültüründe Yedi Uyurlar”, *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Damla Ofset, Sayı 6/Yaz, Konya, 2008, ss. 87-93.

ATASAĞUN, Galip, *İlâhî Dinlerde Dinî Semboller*, Sebat Matbaası, Konya, 2002.

AYDIN, Mahmut, “Nâsıra”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006, XXXII/397-399.

AYDIN, Mehmet, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, TDV Yayınları, Ankara, 1995.

Barnabas İncili, trc. Mehmet Yıldız, Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul, trs.

BARNES, Sherman, “Zaman ve Gelişme”, *Hristiyanlık Tarihi*, trc. Sibel Sel-Levent Kınran, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, ss. 26-28.

BAYBAL, Sami, *İbrahimî Dinlerde Mesih'in Dönüşü*, Yediveren Kitap, Konya, 2002.

BERGER, Klaus, “Apostolic Church”, *Encyclopedia of Theology*, ed. Karl Rahner, New York, 1982.

BRENT, Allen, *A Political History of Early Christianity*, Bloomsbury, London, 2009.

BRİGGS, John, “Tanrı, Zaman ve Tarih”, *Hristiyanlık Tarihi*, trc. Sibel Sel-Levent Kınran, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, ss. 14-25.

CİLACI, Osman, “Barnaba İncili”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, V/76-81.

-----, “Havâri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, XVI/513-516.

ÇAĞRICI, Mustafa, “Ezâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul, 1995, XII/35-36.

ÇOBAN, Bekir Zakir, *Yahudilerden Sonra Hristiyanlardan Önce İsa*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2018.

DAĞCI, Şamil, “İşkence”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001, XXIII/429-433.

DEMİRCİ, Kürşat, “Hristiyanlık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1998, XVII/328-340.

DEMİRCİOĞLU, Halil, *Roma Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

DÜRÜŞKEN, Çiğdem, *Roma'nın Gizem Dinleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.

EL-İSFAHÂNÎ, Râğıb, “Ays” md., *Müfredât*, trc. Abdülbaki Güneş-Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 740-741.

-----, “Ezy” md., *Müfredât*, trc. Abdülbaki Güneş-Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul, 2010, s. 76.

ERBAŞ, Ali, *Hristiyanlık*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004.

ERSÖZ, İsmet, “Ashâb-ı Kehf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1991, III/465-467.

EUSEBİUS, *Kilise Tarihi*, trc. Furkan Akderin, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2010.

EUTROPIUS, *Kısa Roma Tarihi*, trc. Çiğdem Menzilioğlu, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2017.

FERGUSON, Everett, “Origenes”, *Hristiyanlık Tarihi*, trc. Sibel Sel-Levent Kınran, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, s. 108.

-----, “Tertullianus”, *Hristiyanlık Tarihi*, trc. Sibel Sel-Levent Kınran, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, s. 114.

FREEMAN, Charles, *A New History of Early Christianity*, Yale University Press, New Haven, 2009.

-----, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, trc. Suat Kemal Angı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.

GASQUE, W. Ward, “İnancın Sorgulanması”, *Hristiyanlık Tarihi*, trc. Sibel Sel-Levent Kınran, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, ss. 82-96.

-----, “Kudüs’ten Roma’ya”, *Hristiyanlık Tarihi*, trc. Sibel Sel-Levent Kınran, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, ss. 57-68.

GİBBON, Edward, *Roma İmparatorluğu’nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, trc. Asım Baltacıgil, Bilim Felsefe Sanat Yayınları, İstanbul, trs., c. I.

GREEN, Vivian, *A New History of Christianity*, New York, 1996.

GÜLSEVİNÇ, Fermude, *Erken Ortaçağ’da Hristiyan Toplulukların Mağduriyeti*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.

GÜNDÜZ, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yay., Ankara, 1998, s. 105.

-----, *Hristiyanlık*, İsam Yayınları, İstanbul, 2006.

-----, *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2001.

GÜRSOY, Hasan, *Roma İmparatorluğu’nda Senkretik İnançlar*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

HARMAN, Ömer Faruk, “Dağ” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, VIII/400-401.

-----, “Ahd-i Atık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1988, I/494-501.

-----, “İsâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, XXII/465-472.

HEMER, Colin J., “Arkeoloji Işığında İlk Hıristiyanlık”, *Hıristiyanlık Tarihi*, trc. Sibel Sel-Levent Kınran, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, ss. 69-77.

HOWARD, Thomas, “Hıristiyanlık ve Sanat”, *Hıristiyanlık Tarihi*, trc. Sibel Sel-Levent Kınran, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, ss. 37-43.

İŞİCİK, Yusuf, *Kur’an Meâli*, Konya İlahiyat Derneği Yayınları, Konya, 2010.

İBN MANZÛR, “Avs” md., *Lisânü’l-‘Arab*, Daru’l Hadis, Kahire, 2014, VI/545.

-----, “Ays” md., *Lisânü’l-‘Arab*, Daru’l Hadis, Kahire, 2014, VI/544.

KARAMAN, M. Lütfullah, “Filistin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1996, XIII/89-103.

KATAR, Murat, *Hıristiyanlığa Kadar Roma’da Din*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2017.

KLEİN, Peter, *The Catholic Source Book*, Harcourt Religion Publishers, United States, 2000.

KURT, Ali Osman-AYKIT, Dursun Ali, *Dinler Tarihi*, Bilimsel Araştırma Yayınları, Ankara, 2019.

Kutsal Kitap, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2015.

KÜÇÜK, Abdurrahman, *Ermeni Kilisesi ve Türkler*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2015.

LAWRENCE, Paul, *Kutsal Kitap Tarihi Atlası*, trc. Fatih Bilger, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2008.

MEVDUDİ, *Tefhimü’l Kur’an*, trc. Muhammed Han Kayanî vd., İnsan Yayınları, İstanbul, I/428-429.

MİCHEL, Thomas, *Hıristiyan Tanrı Bilimine Giriş*, Ohan Basımevi, İstanbul, 1992.

POLAT, Kemal, *Katolik Hıristiyanlık’ta Azizlik ve Azizler*, Salkımsöğüt Yay., Ankara, 2008.

RENAN, Ernest, *Havariler*, trc. Ziya İhsan, MEB Yay., Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1964.

-----, *İsa'nın Hayatı*, trc. Ziya İhsan, MEB Yay., Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1964.

ROBERTSON, A. T., *The Pharisees and Jesus, The Stone Lectures for 1915-1916*, Duckworth & Co., London, 1920.

SARIÇAM, İbrahim, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yay., Ankara, 2005.

SARIKÇIOĞLU, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Kardelen Kitapevi, Isparta, 1999.

-----, *Kanonik-Apokrif İncillere Göre İsa Hayatı ve Mesajı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017.

SCHİMMELE, Annemarie, *Dinler Tarihine Giriş*, ed. Recep Kibar, Kırkambar Yayınları, İstanbul, 1999.

SCHOEPS, H. Joachim, *İlk Hristiyanlar*, trc. Ekrem Sarıkçioğlu, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2019.

SEFTON, Henry, "Binalar ve İnançlar", *Hristiyanlık Tarihi*, trc. Sibel Sel-Levent Kınran, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, ss. 44-47.

SMİTH, Michael A., "Müjde'nin Yayılması", *Hristiyanlık Tarihi*, trc. Sibel Sel-Levent Kınran, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, ss. 78-81.

-----, "Novatianus Yanlıları", *Hristiyanlık Tarihi*, trc. Sibel Sel-Levent Kınran, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, s. 89.

-----, "Pavlus", *Hristiyanlık Tarihi*, trc. Sibel Sel-Levent Kınran, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, ss. 62-63.

-----, "Petrus", *Hristiyanlık Tarihi*, trc. Sibel Sel-Levent Kınran, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, ss. 60-61.

-----, “Tapınma ve Hıristiyan Yılı”, *Hıristiyanlık Tarihi*, trc. Sibel Sel-Levent Kınran, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, ss. 29-33.

SÖNMEZ, Zekiye, “Roma İmparatorluğu’nda Hıristiyanlara Yöneltilen Ahlâksızlık ve Yamyamlık İddiaları ve Kilise Babalarının Bunlara Karşı Cevapları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 12, Sayı 66, 2019, ss. 1376-1390.

TAŞ, Bahar, *Hıristiyanlığa Geçiş Aşamasında Roma Kadını*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu, 2019.

TEKİN, Oğuz, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yay., İstanbul, 2008.

TİLLİCH, Paul, *A History of Christian Thought*, New York, 1968.

TODD, Richard A., “Constantinus ve Hıristiyan İmparatorluğu”, *Hıristiyanlık Tarihi*, trc. Sibel Sel-Levent Kınran, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, ss. 141-153.

TÜMER, Günay- KÜÇÜK, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yay., Ankara, 1993.

TÜRKİYE KİLİSELERİ ORTAK KOMİSYONU, *Temel İlkeleriyle Hıristiyanlık*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2015.

ULUTÜRK, Muammer, *Havariler*, Mesa Bilişim Hizmetleri San. Tic. Ltd. Şti., Konya, 2009.

WOODHEAD, Linda, *Hıristiyanlık*, trc. Sevda Çalışkan, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2006.

WRİGHT, David F., “İlk Hıristiyanlar Neye İnanıyordu”, *Hıristiyanlık Tarihi*, trc. Sibel Sel-Levent Kınran, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, ss. 102-124.

-----, “Kuzey Afrika Kilisesi”, *Hıristiyanlık Tarihi*, trc. Sibel Sel-Levent Kınran, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, ss. 206-213.

YAMAUCHİ, Edwin M., “Gnosisçiler”, *Hıristiyanlık Tarihi*, trc. Sibel Sel-Levent Kınran, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, ss. 97-99.

YILDIRIM, Münir, *Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi*, Aziz Andaç Yay., Ankara, 2008.

-----, *Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi*, Aziz Andaç Yay., Ankara, 2005.

İnternet Kaynakları:

<http://www.arkeoloji.biz/2012/01/ignatius-kimdir-isa-peygamber-meryemana.html>, [30.01.2021].

http://www.incilturk.com/kilise_babalari/perpetua.htm, [27.01.2021].

http://www.oodegr.com/tourkika/synaksaristis/agios_polykarpos.htm, [27.01.2021].

<https://bigthink-com.cdn.ampproject.org/c/s/bigthink.com/strange-maps/world-map-of-religions.amp.html>, [03.05.2021].

<https://denizli.ktb.gov.tr/EN-251395/pamukkale-hierapolis.html>, [08.07.2021].

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/passion>, [08.07.2021].

<https://herguneincil.org/TR/display-saint/125ed554-8646-4332-82e9-bec3f59ff281>, [15.12.2020].

<https://isamesihruhullah.wordpress.com/2011/10/27/12-havari/>, [15.12.2020].

<https://kuran.diyenet.gov.tr/tefsir/Nisâ-suresi/648/155-161-ayet-tefsiri>, [01.03.2021].

<https://www.arkeolojikhaber.com/haber-cyprianus-thascius-caecilius-cyprianus-10954/>, [27.01.2021].

<https://www.arkeolojikhaber.com/haber-iustinos-flavios-justin-martyr-9312/>, [27.01.2021].

<https://www.arkeolojikhaber.com/haber-kilikia-kilikya-bolgesi-4882/>, [10.04.2021].

<https://www.encyclopedia.com/women/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/blandina-d-177-ce>, [06.03.2021].

<https://www.jw.org/tr/kutuphane/kitaplar/isa-mesih/isanin-yasadigi-ogretim-verdigi-yerler/>, [18.04.2021].

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/gezilecekyer/eumania-antik-kenti>, [24.01.2021].

<https://www.kutsalkitap.org/12-havarinin-sonu-ne-oldu/>, [11.12.2020].

<https://www.turkcebilgi.com/galile>, [07.11.2020].

<https://www.unescodunyamiraslari.com/yunanistan/philippi-arkeolojik-bolgesi/>,
[11.04.2021].

EKLER

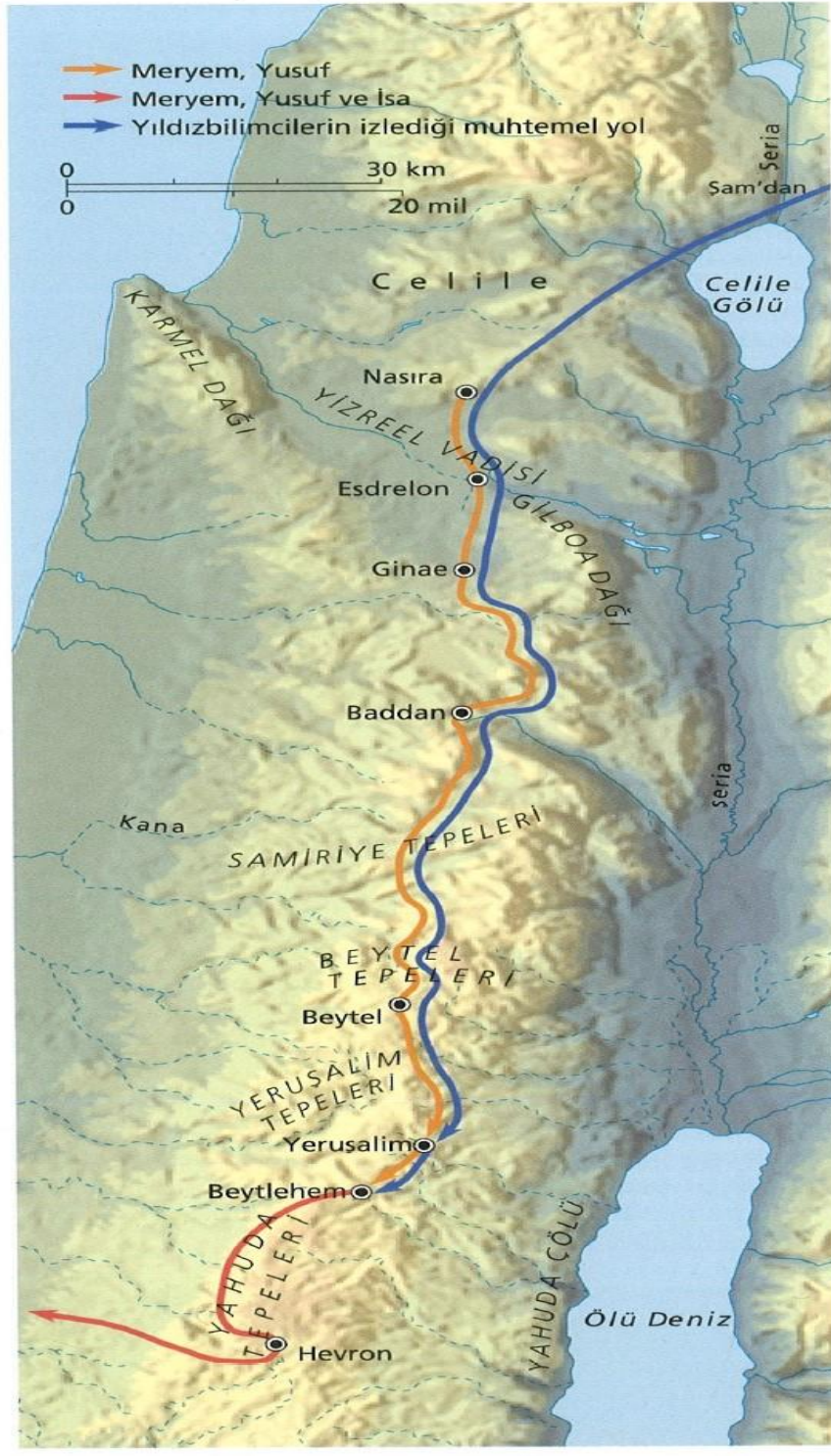
Ek-1. Roma'nın Tarihi Süreçte Gelişimi⁵⁷⁶

⁵⁷⁶ Lawrence, *a.g.e.*, s. 129.

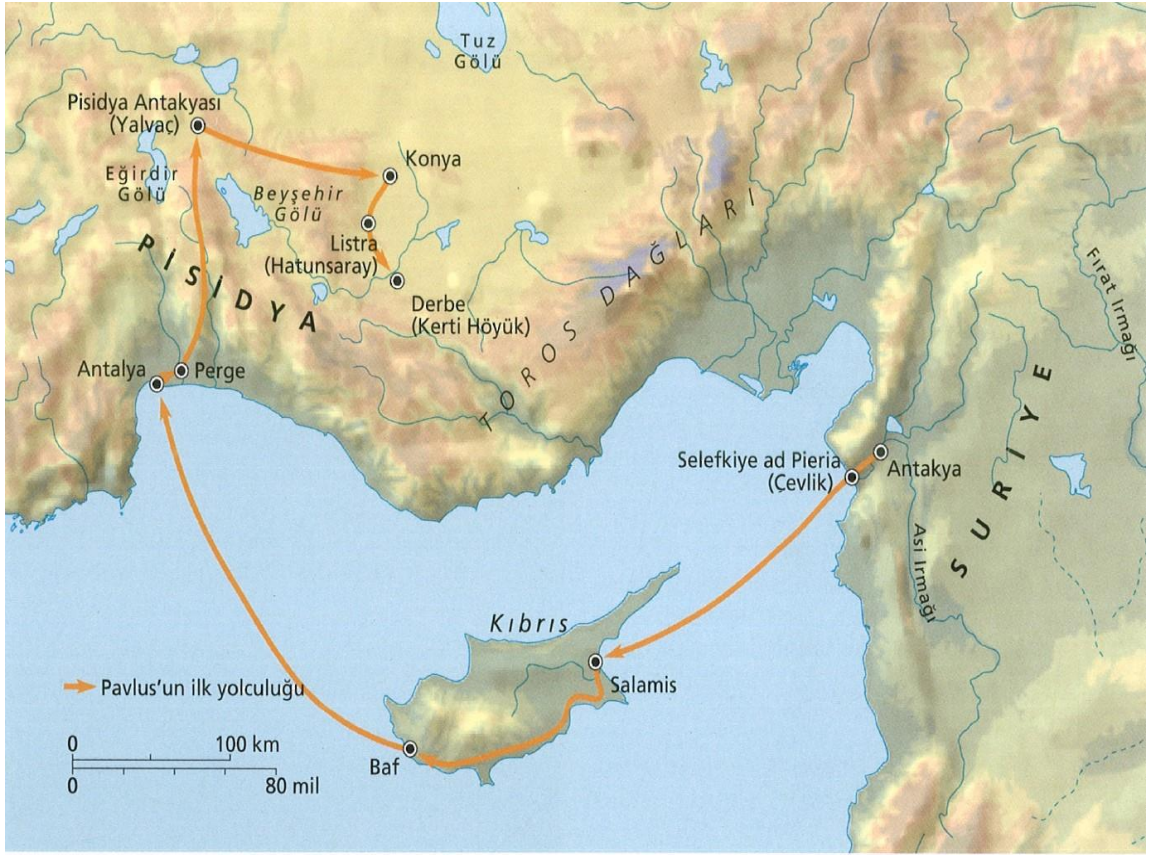
Ek-2. Büyük Herodes Dönemi'nde Filistin Bölgesi⁵⁷⁷

⁵⁷⁷ Lawrence, *a.g.e.*, s. 130.

Ek-4. Meryem, Yusuf ve İsa'nın Mısır'a Kaçışı ve Yıldızbilimcilerin İzlediği Yol⁵⁷⁹

⁵⁷⁹ Lawrence, *a.g.e.*, s. 137.

Ek-5. Pavlus'un Birinci Misyon Yolculuğu⁵⁸⁰

⁵⁸⁰ Lawrence, *a.g.e.*, s. 153.

Ek-6. Pavlus'un İkinci Misyon Yolculuğu⁵⁸¹

⁵⁸¹ Lawrence, *a.g.e.*, s. 154.

Ek-7. Pavlus'un Üçüncü Mision Yolculuğu ve Dönüş Yolu⁵⁸²

⁵⁸² Lawrence, *a.g.e.*, s. 161.